

**МИННО-ГЕОЛОЖКИ
УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. ИВАН РИЛСКИ“**

ИЗВЕСТИЯ

ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ

на МГУ „Св. Иван Рилски“

ТОМ 3 (XXIII)

София, 2023

**МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ
„Св. Иван Рилски“**

ИЗВЕСТИЯ
ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ

Том 3 (XXIII)
София, 2023

**UNIVERSITY OF MINING AND GEOLOGY
“St. Ivan Rilski”**

P R O C E E D I N G S
IN THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Volume 3 (XXIII)

Sofia, 2023

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА БРОЯ

Председател: проф. д-р Йордан Иванов

Членове: проф. д.ф.н. Добрин Тодоров

доц. д-р Ваня Цолова

ст. пр. д-р Екатерина Балачева

ст. пр. д-р Елена Давчева

ст. пр. д-р Цветелина Вукадинова

ст. пр. Милена Първанова (отг. редактор, стилов редактор, техн. редакция и предпечат)

ст. пр. Велислава Паничкова

ст. пр. Златка Михова

Включените в настоящия брой текстове изразяват персоналното мнение на всеки отделен автор, което може да не съвпада с мнението на редакторския колектив на списание „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“, на ИК „Св. Иван Рилски“ или на МГУ „Св. Иван Рилски“.

Сп. Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“ е включено в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД под № 4486, както и в кооперираната международна он-лайн библиографска система и услуги COBISS с ID 51444744.

ИЗВЕСТИЯ ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ

НА МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ - СОФИЯ

ТОМ 3 (XXIII) / 2023 ГОДИНА

ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“

ISSN 2815-3081 (print)

ISSN 2815-309X (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ЮБИЛЕЙ

70 години Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“	7
Поздравителен адрес от председателя на редакционната колегия	9

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ

Добрин Тодоров Отчетничество и формализъм.....	10
Йордан Иванов Някои физиологични и спортно-технически характеристики на играта футбол и въздействието ѝ върху практикуващите я студенти.....	17
Христо Христов Епископ Вулфила в рамките на историята на арианството	22
Елена Давчева По следите на една книга: „Светата руска мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна“.....	39
Елена Давчева Статистически поглед върху цветовете в двадесет произведения за деца от Константин Константинов.....	51
Велислава Паничкова Чинарът – систематични, биологични и екологични особености.....	62
Милена Първанова Теория и практика на превода: суфискът – L I K E в примери от английския език	70

III. ОБУЧЕНИЕ

Бисер Цолов, Ваня Цолова Обучението за инструктор по вид спорт в НСА „Васил Левски“ в съответствие с Наредба № 1/04.02.2019 г. на ММС за треньорските кадри.....	86
Екатерина Балачева Учебници за обучение по български език за чужденци.....	89
Цветелина Вукадинова Мултикултурният кампус. Впечатления, идеи и реалност след участие в International Staff Training Week 2023 в Europa-Universität Flensburg/Германия по програма „Еразъм+“ (преподавателска мобилност за обучение: 15 – 17.05.2023 г.).....	95
Златка Михова Грешките, които правят френскоговорещите на английски език и които биха помогнали и на повечето чужденци.....	102

IV. ДЕБЮТ

Магдалена Тодорова Роботи, които почистват океаните.....	108
Цветелина Тодорова Електроград.....	112
Антоан Ароян Зелен проект – добив на енергия – нови технологии.....	115
Йордан Стойнов Нагласи за онлайн обучението (чрез емпиричен изследователски метод).....	122

V. ЕСЕ

Велислава Паничкова „Аз съм посветил себе си на отечеството си да му служа до смърт и да работя по народната воля“.....	130
---	-----

Евгени Йорданов Цветно и магично Мароко.....	132
Анна Илиева Пределите на комфорта.....	138
Елена Харалампиева Мартенски поздрав.....	141
VI. КАЛЕНДАР НА ДЕЙНОСТИТЕ	142

CONTENTS

I. ANNIVERSARY

70 Years since the Establishment of the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”	7
Address by the Chairman of the Editorial Board	9

II. INVESTIGATIONS

Dobrin Todorov Superficial Accountancy and Formalism	10
Yordan Ivanov Some Physiological, Sports, and Technical Characteristics of the Futsal Game and Its Impact on Students Practising It	17
Christo Christov Bishop Ulfilas in the Frame of the History of Arianism	22
Elena Davcheva On the Trail of a Book: “ <i>The Holy Russian Martyr Grand Duchess Elisaveta Feodorovna</i> ”	39
Elena Davcheva A Statistical Look at Colours in Twenty Works for Children by Konstantin Konstantinov	51
Velislava Panichkova Plane Trees – Systematic, Biological, and Ecological Features	62
Milena Purvanova Translation Theory and Practice: the Suffix – L I K E in Examples from the English Language	70

III. EDUCATION

Biser Tzolov, Vanya Tzolova The Training for Sports Instructors by Type of Sport at the “Vasil Levski” National Sports Academy in Accordance with Regulation № 1 / 04.02.2019 of the Ministry of Youth and Sports for the Coaching Personnel	86
Ekaterina Balacheva Textbooks for Training Foreigners in Bulgarian	89
Tsvetelina Vukadinova The Multicultural Campus. Impressions, Ideas, and Reality after Participating in the International Staff Training Week 2023 at the Europa-Universität Flensburg/Germany under the “Erasmus+” Programme (staff mobility for training: 15 – 17 May 2023)	95
Zlatka Mihova The Mistakes French Speakers of English Make That Would Be in Aid of Most Foreigners, Too	102

IV. DEBUT

Magdalena Todorova Ocean Cleaning Robots	108
Tsvetelina Todorova Electric City	112
Antoine Aroyan Green Project – Energy Production – New Technologies	115
Yordan Stoynov Attitudes Towards On-Line Learning (Through an Empirical Research Method)	122

V. ESSAY

Velislava Panichkova *“I have dedicated myself to my fatherland, to serve it unto death, and to work according to the people’s will”*.....130

Evgeni Yordanov Colourful and Magical Morocco.....132

Anna Ilieva The Limits of Comfort.....138

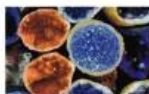
Elena Haralampieva March Greetings.....141

VI. CALENDAR OF THE ACTIVITIES 142

I. ЮБИЛЕЙ

МИННО-ГЕОЛОЖКИ
УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. ИВАН РИЛСКИ“

70 години разкриваме
потенциала на земята

ПОСВЕЩАВАМЕ НАСТОЯЩА БРОЙ НА 70-ТА ГОДИШНИНА ОТ ОСНОВАВАНЕТО НА МИННО-ГЕОЛОЖКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“

Юбилеят събира на страниците на списанието ни разнообразие от автори, изявяващи се в различни сфери на хуманитаристиката. Те са обединени от високото ниво на професионализъм, широтата на научния си кръгозор, дълбочината на знания в предпочетената от всекиго област на интереси в тазгодишния том на „Известия“. Към авторския колектив се присъединяват и настоящи наши изявени студенти – със свои новаторски идеи и плам на бъдещи откриватели и радатели за развитието на висшето ни училище, за съхраняване и просперитет на минерално-суровинния сектор, за благо на отечеството.

Предлаганите материали в броя хвърлят мост между отдалечени във времето и схващанията си поколения, споени в единната сплав на хора, заявяващи с гордост: „Тук сме и сега, а многолетният МГУ преодолява дистанцията между нас и свързва всички ни.“

Да пребъде още толкова години!

23 години
списание

ИЗВЕСТИЯ
ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
на МГУ „Св. Иван Рилски“

**THIS ISSUE IS DEDICATED
TO THE 70TH ANNIVERSARY
OF THE FOUNDATION
OF THE UNIVERSITY OF MINING AND GEOLOGY
“ST. IVAN RILSKI”**

The anniversary has gathered on the pages of our journal a number of authors working in various areas of the humanities. These are writers united by the high level of their professionalism, the breadth of their scientific horizons, and the depth of knowledge in the particular field each preferred to express themselves in this year’s volume of the PROCEEDINGS. The team of authors is joined by current distinguished students of ours – with their innovative ideas and with the fervour of future discoverers and upholders of the development of our higher school, of the preservation and prosperity of the mineral and raw materials branch of industry, and of the good of their fatherland.

The materials offered in this issue bridge over generations which are distant in time and in concept, yet connected, to form in the firm alloy of people who proudly declare: “We are here and now and the age-long University of Mining and Geology narrows the distance between us and unites us all.”

May it live for as many more years to come!

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаеми академични колеги и приятели,

Позволете ми като дългогодишен председател на редакционната редколегия на нашето хуманитарно списание да Ви известя, чрез юбилейния брой, че от все сърце, най-искрено и академично Ви поздравявам по случай 70-годишния юбилей на нашия уникален инженерно-технически университет. Какво са 70 години? Една творческа активна, красива и мъдра възраст. Време за равностметка и ново начало.

Специални благодарности към студентите, престашили се креативно да покажат и докажат себе си чрез написаното слово, да защитават своите идеи и да отстояват житейски каузи.

Благодарности и на всички досегашни и настоящи редакционни членове, отговорни и технически редактори, както и на всички наши почитатели, деятели и колеги от висшите училища, чрез които успяхме във време трудно и сложно да съхраним нашите академични идеали, да развиваме и обогатяваме нашите ценностни ориентири, да вдъхновяваме и да насърчаваме и да пренесем този академичен дух и ентузиазъм чрез оживелите страници, където винаги можем да преоткрием интересни и актуални теми, информация, факти и събития, свързани с любимия ни университет.

Сърдечни благодарности и на академичните ръководства за подкрепата, партньорството и съдействието, без които нашата хуманна дейност нямаше да успее да реализира своите образователно-научни и благородни цели.

Дълбок поклон и благодарност към колегите, които не са сред нас в тази юбилейна година, но с които успяхме да положим темела и направиха възможно нашето духовно, личностно и професионално развитие в името и за каузата на МГУ „Св. Иван Рилски“.

Бъдете благословени, единни, сплотени, неделими и имайте мир помежду си, както ни го завеща нашият патрон и покровител.

**Проф. д-р Йордан Иванов,
председател на редакционната колегия**

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ

ОТЧЕТНИЧЕСТВО И ФОРМАЛИЗЪМ

Добрин Тодоров¹

Конкретният повод за появата на следващите размисли е поредното отлагане на приема на държавата ни в шенгенската зона за свободно движение на гражданите в Европа. Мнозина вече публично изразиха позиции по този акт, като потърсиха основанията за него главно в *конюнктурни обстоятелства* от различен характер, при това не у нас, а в страните, които го осъществиха. Ала малцина обърнаха внимание на разминаването между отдавна покритите от страната ни „технически критерии“ за членство в тази зона и принципното предпочитание на наложилите вето партньори в ЕС към оценка на *реалната подготвеност* на страната ни за присъединяване към нея. Смятам, че тяхната позиция може да ни послужи като подтик за осмисляне на *опасен феномен*, който широко се разпространява у нас напоследък – налагането на *формализма* като доминиращ принцип при оценяване на резултатите от човешката дейност. Тясно свързана с този уклон е тенденцията към все по-видимото ориентиране на начинанията в нашата страна към *отчитане на постижения* – действителни или мними – а не към решаване на реални проблеми чрез тези начинания.

Смятам, че за всеки що-годе интелигентен и внимаващ за случващото се около него съвременен българин е видно увлечението по задължително отчитане на *положителни резултати* от всяка публична дейност, осъществявана в нашата страна: от здравеопазването, образованието и науката, през правосъдието и вътрешния ред, та до външните работи и военното дело. То се наблюдава както у представителите на държавни органи, така и сред тези на неправителствени организации или отделни граждани. Това явление има своите корени в *манталитета*, формиран през епохата на тоталитарния социализъм, когато да се рапортуват грандиозни постижения пред партията-държава се очакваше и изискваше, като понякога придобиваше комични форми¹. Изглежда традицията на социалистическия бюрократизъм на нищоправенето у нас е *неизкоренима*². В годините на прехода се появи друго основание за поддържане на тази социална практика: изкушението да се получат и похарчат „едни европейски пари“, без чрез тях да се решат насъщни проблеми, но като се отчетат стъпки в тази посока. Другояче казано, важен неин източник е находчивата местна злоупотреба с начина на работа по проекти с харчене на *европейски пари*³. Така се стигна до днешната ситуация, в която главна цел на участниците в публичния живот е *усвояването* на

---

¹ Проф. д.ф.н., преподавател по философия в секция „Философски и социални науки“ на катедра „Икономика и управление“ при МГУ „Св. Иван Рилски“

максимален обем от средства по национална или международна линия. А за целта е нужно да се посочват винаги положителни резултати от реализираните различни по вид и мащаб „проекти“.

Как се отчитат подобни резултати? На първо място, посредством засвидетелстване на правилността на проведените *процедури* и особено на коректно подготвените крайни *документи*. Това води до насочване на основните усилия към изрядно попълване на формуляри, до фетишизиране на параграфите, графиките, схемите и таблиците в тях, често за сметка на посочване на действително свършената работа. На второ място, чрез изпълване на отчетите с колкото се може повече *цифри*, т.е. на количествено измерими и изчислими „резултати“. Смятам този способ за особено вреден, тъй като чрез него оценката за *качеството* на извършената дейност се редуцира до изпълнението на конкретни количествени критерии и показатели. Качеството на получения продукт се остойностява числово и по такъв начин тихомълком се *подменят* поставените пред начинанието съдържателни цели с техни формални заместители. Изобщо не се стига до същностно оценяване вида на получения публичен продукт, който ползвателите на финансовите средства претендират да са създали. Не на последно място, в отчетите по правило се пренебрегва проследяването на *процеса* на същинската работа, като се спестява споменаването на *трудностите* и *неуспехите*, които са преодолявани в неговия ход, макар те често да носят важни поуки. Там не става дума за непостигнатите, но очаквани при планирането на „проекта“ ефекти, тъй като те може да се изтъкуват като негов *провал*, а с това лесно ще се стигне до немислимото – изискване от одитирация орган за връщане на неправилно усвоени средства от изпълнителите му.

Налагането на отчитането на позитивни резултати като стандарт за оценяване на всяка от публичните услуги замъглява нейния *смысл*. От самото начало – от замисъла и планирането, та до завършека ѝ – като основна цел се преследва благоприятното представяне на ефектите от дейността, дори такива на практика да липсват. Главна задача става умелото нагаждане към изискванията за *отчитане* на начинанието, а не решаването на съдържателните му задачи. Неговият успех обикновено се доказва чрез предоставяне на изобилие от информация, която често не е съпроводена със задълбоченото ѝ осмисляне. Зад лавината от сведения се губи *реалистичната преценка* за постигнатото. Подготвилите отчетите разчитат, че техните потребители ще се поддадат на „магията на цифрите“ и няма да прозрат фактичестото състояние на нещата, прикрито зад нея⁴. Заслепението от статистическите данни се очаква, че ще ги доведе до *ослепяване* за действителността, която по правило не е толкова привлекателна, колкото изглежда в отчетните документи.

Успешното налагане на отчетническият подход при оценяване на постиженията от публичните дейности намира мощна подкрепа в друго бъдещо тревога явление в нашия обществен живот – тържеството на *формализма*. Той има множество и

разнообразни проявления⁵ и най-общо може да се определи като ориентация към спазване „буквата“, а не „духа“ на правилата, действащи в обществото.

За следващите формализма като житейска стратегия е важно нещата да *изглеждат* добре „на хартия“, въпреки че всъщност „не са за показване пред хора“. Съзнателното прикриване на нелицеприятната действителност води до *изкривяване* на представата за нея у страничния наблюдател. Имитацията на благоденствие обаче не може дълго да бъде поддържана. Симулацията винаги прозира зад излъсканата фасада на отчетите за задължително успешно приключвалите начинания.

Формалният подход за оценяване на постиженията има своето основание в стремежа за постигане на *съизмеримост* помежду им, а тя предполага използване на универсални критерии в оценителската работа. Чрез тяхното прилагане се цели избягване на *субективизма* при оценяване на свършеното. Подобна цел има смисъл, при условие че се оценяват резултатите от *еднотипни* дейности. Ала далеч не всички са такива. Затова и вкарването на човешките дела в модели, матрици и алгоритми води до тяхното *унифициране* и *нивелиране* на стойността им, а оттам и на погрешна представа за тяхната същина.

Скритият мотив за използване на формалния подход при оценяване на постиженията в публичните дейности може да се открие във водещите *ценности*, от които се ръководят агентите му: бързина, лекота и удобство. Използването на тези „общовалидни мерки и теглилки“ спестява усилията да се открие *собствената мяра* за успех на уникалните дейности, извършвани от хора с творчески заложби. В името на съпоставимостта се пренебрегва *спецификата* на работата, която вършат дейците от различните сфери и особено на тези, имащи духовен характер. Избягват се потенциалните спорове относно оценяването на *несъизмерими* по вид резултати от техния труд. Наблюдава се отказ от защита на собствената позиция и влизане в дискусия с опонентите по съществуването на оценяваните постижения чрез позоваване на „обективни“ показатели.

Важна последица от прилагането на формалния подход при познанието на действителността, използвано в оценителската работа, е нейното *опростяване* и *оплоскостяване*. Инструментите му обаче могат да послужат само като първо приближение при нейното осмисляне. Те дават достъп единствено до повърхностния – *материален* – пласт на битието. За тях недостъпно остава подълбокото му измерение – *духовното*. За да отговорят на формалните изисквания, използващите този подход – съзнателно или не – напъхват разноликата и многообразна действителност в еднотипни калъпи, като създават *превратна* картина за нея. Преодоляването на едностранчивостта ѝ предполага изработване и прилагане на критерии за оценка, отчитащи *неповторимостта* на дейностите, от които са получени тези резултати.

* * *

Особено внимание заслужават вредните последици от масовото разпространение на формализма в *академичната сфера*. Наскоро в публичното пространство се проведе оживена дискусия върху проект на *решение* на Министерския съвет, в което трябваше да се определят критерии, показатели и методика за атестиране на академичния състав в държавните висши училища. Към представения за публично обсъждане документ бяха предявени множество претенции. Искам да обърна внимание на някои непоставени или слабо засегнати въпроси при неговото обсъждане. На първо място става дума именно за използвания *формалистичен подход*, при прилагането на който не се отчита спецификата на извършваните дейности и на постиганите резултати от различните категории преподаватели.

Както е известно, в приетата наскоро и понастоящем действаща „Стратегия за развитие на висшето образование“ в страната са обособени *три типа* висши училища – научно-изследователски, практико-приложни и образователни. Съответно на академичния състав в тях са възложени различни по вид задачи, които обаче не са взети предвид в коментирания документ. В него не е отчетен характерът на дейността на немалкото преподаватели, работещи в катедрите с *общообразователен профил* – обикновено осигуряващи преподаването на природни, хуманитарни и социални науки, а също по чуждоезикова и спортна подготовка на студентите. Фактически са уеднаквени, въпреки заявените намерения за противното, критериите и показателите за оценяване дейността на професионалисти от твърде различни области, направления и специалности в академичната наука. Това унифициране създава предпоставки за неравнопоставеност във възможността преподавателите да изпълнят въведените критерии и показатели, за да бъдат атестирани положително.

Освен пагубната уравниловка в документа се насаждат не по-малко вредните принципи на прагматизъм и меркантилност в професионалната дейност на университетските преподаватели. Те не се насърчават да работят по същество, а да отчитат дейност. Усилията им се отклоняват към това да покриват конкретни количествено измерими показатели, като по този начин се подменя смисълът на заниманията им, който вече е изнесен извън тях. От преподавателите се очаква не да мислят за значимостта на извършваната от тях работа, а за това дали тя ще осигури получаването на по-висока оценка при атестацията им, респ. по-високо възнаграждение. Инструментализирането на резултатите от техните научно-изследователски дирения има за последица пълното пренебрегване на елемента на принципна безкористност при осъществяване им. Превръщането на преподавателите в счетоводители, основно занимаващи се с наукометрична статистика, изцяло изключва специфичната награда от тяхната изследователска работа: задоволяване на интелектуалното им любопитство чрез намиране на истината при решаването на теоретични и/или теоретико-практични проблеми. Резултатът е създаване на фалшиви герои в академичната колегия, които не се

отличават с реалните си приноси към науката, а с ловкостта си да събират колкото се може повече точки при своята атестация.

В обсъждания документ се изхожда от благородната цел да се повиши качеството на висшето образование у нас. Ала това понятие по отношение на висшето образование се разбира *едностранчиво*, като фактически се свежда само до измерими с количествени показатели негови характеристики. Тази редукция премахва *същностното* разбиране на понятието „качество“, чрез което да се определи *типа* продукт, предоставян от преподавателите в българските висши училища. Изобщо не се предлагат способности за оценяване на *значимостта* на постигнатите от тях резултати и влиянието им в развитието на съвременната наука. Те по принцип не могат да бъдат фиксирани с формални процедури, а предполагат *експертна оценка* и се отразяват в изгражданата от професионалистите репутация. Тяхното *реноме* в академичната колегия не подлежи на количествено измерване, но е реалният показател за тежестта им в нея.

Силно проблематично е предлаганото в коментирания документ решение на ключовия въпрос кой е *субектът*, създаващ правилата за оценяване на академичния състав в българските висши училища. В него се предвижда да бъде създадена от министъра на образованието *комисия*, която да проверява съответствието на промените, които университетите правят в правилниците си с определените от държавата изисквания. Ала не е ясно какви хора и с каква компетентност ще влязат в тази комисия. На тях обаче се възлага да проверяват *коректността* на академични критерии, които изискват специфична експертиза, неприсъща на представителите на администрацията. Без да оспорвам тази на експертите в МОН, трябва да отбележа, че те си остават чиновници, които следват по определение *технократично-бюрократичен* подход при решаване на поставената има задача. Какъвто и набор от критерии и показатели да предложат той все ще е оспорим, тъй като е твърде трудно да бъдат обхванати всички *аспекти* от професионалната дейност на университетските преподаватели, особено от хора, намиращи се извън академичната колегия. А това означава, че винаги ще могат да се отправят основателни критики към пълнотата и разпределението на тежестта на въвежданите чрез *методиката* критерии и показатели за оценяване на тази дейност от пряко заетите в академичната сфера.

Най-големият проблем във визирания документ е в изолирането на действителния *работодател* на преподавателите от висшите училища – обществото – от процеса на оценяване на техните постижения. Тихомълком той е отстранен и заменен от държавната администрация. А оценката на гражданството има *неформален* характер и най-ясно си проличава чрез изпращането от родителите на наследниците си в предпочитаните висши училища. Високата репутация на всяка от тези образователни институции е следствие от авторитета на преподаващите в тях. Иначе казано, меродавният оценител за стойността на

предоставяния образователен продукт, съответно за приноса на отделните преподаватели за нейното създаване, е *общественото мнение*.

* * *

В заключение искам да кажа, че залитането към отчетничество и формализъм при оценяване на постиженията от начинанията в публичната сфера съвсем не е *безобидно*. То е един от способите, благодарение на които в нашия живот се настанява *технократският* начин на мислене, като стандарт за осъществяване на всяка обществено значима дейност. Вниманието на гражданите се отклонява от съдържанието и смисъла ѝ чрез акцентиране върху нейните формални параметри. По правило се прикриват нейните недостатъци за сметка на изтъкване на „видимите“ ѝ достойнства⁶. Общественото мнение се подтиква към неоправдан *оптимизъм*, а фалшивото бодрячество се превръща в еталон за поведение в публичния живот. Липсата на реалистична самооценка и готовност за самокритика обаче водят до *самозаблуждаване* относно постигнати мними успехи, което пък е предпоставка за неадекватни действия и бъдещи разочарования от тях.

Разгледаната дотук характерна за живота в родината ни социална практика има и своя *международен отзвук* – при това далеч не само в случая с последното отлагане на приема на страната ни в шенгенското пространство. Отчитането на формални постижения пред нашите партньори от „цивилизования свят“ не може да ги заблуди относно *реалното състояние* на държавните ни дела. Опитите за *хитруване* с основание се тълкуват от тях като прояви на неискреност, а лицемерието няма как да породи друго, освен *презрение*. Уважение не се печели с подмазване и нескопосани опити да се прикрият собствените слабости с покриване на „технически критерии“. Доверието се изгражда с честно *признаване* на недостатъците и реални стъпки за тяхното преодоляване. За неговото спечелване не ще допринесе инфантилното обиждане и сърдечен другиму за своите излъгани очаквания, резултат от неизвършена собствена работа. То само ще затвърди впечатлението за *незрялост* и *неготовност* за пълноценно участие на страната ни в съюзите, на които тя е член. И което за жалост има своите реални основания.

Бележки

1. Чудесна илюстрация на това явление представлява филмът „Кит“, създаден през визираната епоха.

2. Тя намира концентриран израз в максимата „План работа не върши, но план работа отчита“, която дълбокомислено е изказал пред мой близък „мъдрец“ от Българската народна армия в края на 70-те години на миналия век.

3. Този начин на работа е подчинен на благородна цел и в него има известен смисъл – все пак се разпределят и харчат пари на данъкоплатците, а това наистина трябва да става смислено и отговорно. Същевременно обаче той позволява

изпълнението на формални показатели безпроблемно да замести действително свършена работа.

4. Аз също съм бил подвластен на тази „магия“ като автор на редица наукометрични изследвания в сферите на науката и образованието. Благодарен съм на колегата Иван Кацарски, че навремето ми обърна внимание върху опасностите, възникващи от попадането под нейната власт – вж. И. Кацарски, *Трудният език на числата* //сп. „Философски алтернативи“, бр. 6, 2007.

5. Вече съм имал възможност да говоря за него в книгата си *„Кризата на университетското дело в България и един възможен изход от нея“* (София, 2017) – по специално в параграфа *„Кадрова криза в университетите и способности за нейното скриване“*.

6. За прикритите зад мними постижения провали на управлявалата повече от десетилетие партия, изразени с логото *„Видими резултати“*, става дума в текста ми *„Видими“ постижения и „невидими“ провали“* //OFFNews, 15.12.2015 г.

ОТЧЕТНИЧЕСТВО И ФОРМАЛИЗЪМ

Добрин Тодоров

(Резюме)

Повод за размисъл по темата е поредното отлагане на приема на държавата ни в шенгенската зона за свободно движение на гражданите в Европа. В тях се изхожда от признаване на факта на разминаване между отдавна покритите от страната ни „технически критерии“ за членство в тази зона и принципното предпочитание на наложилите вето партньори в ЕС към оценка на реалната подготвеност на страната ни за присъединяване към нея. Застъпва се тезата, че тяхната позиция може да послужи като подтик за осмисляне на опасен феномен, който широко се разпространява у нас напоследък – налагането на формализма като доминиращ принцип при оценяване на резултатите от човешката дейност. Тясно свързана с този уклон е тенденцията към все по-видимото ориентиране на начинанията в нашата страна към отчитане на постижения – реални или мними – а не към решаване на реални проблеми чрез тези начинания. Особено внимание е обърнато на вредните последици от неговото масово разпространение в академичната сфера. На неадекватното оценяване на работещите в тази сфера чрез прилагане на формалния подход е отделено специално място.

Ключови думи: формализъм, оценяване, критерии, постижения

НЯКОИ ФИЗИОЛОГИЧНИ И СПОРТНО-ТЕХНИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИГРАТА ФУТЗАЛ И ВЪЗДЕЙСТВИЕТО И ВЪРХУ ПРАКТИКУВАЩИТЕ Я СТУДЕНТИ

Йордан Иванов¹

Като специализирана разновидност на класическия футбол, днес футзалът се превръща в един от най-масовите, атрактивни и емоционални спортове. Чрез своята динамика, лесни и достъпни правила, взаимстващи и кореспондиращи с други салонни спортове, играта се превръща в рая на техничния и коректен футбол. Системното му практикуване от младите хора и студентите го утвърждават като спортно-социален феномен, чрез който се изграждат, развиват и усъвършенстват двигателни навици, качества, умения, знания и функционални такива.

Нарастването на популярността на играта чрез нейния силно емоционален фон показва огромния потенциал – като масовизиране и решаване на редица здравно-профилактични задачи сред практикуващите.

Колегите от профилиращите и общообразователните катедри при висшите училища (ВУ) търсят, апробират и прилагат нови организационно-методични форми и модели за оптимизиране на процеса по физическо възпитание и спорт (ФВС) във ВУ в изборно-задължителната форма по футзал.

Групите по спортно усъвършенстване, организираната спортно-състезателна дейност и постоянно обогатяващият се регулярен спортен календар по футзал също намират своето сериозно проявление и голям интерес от академично-спортната общност.

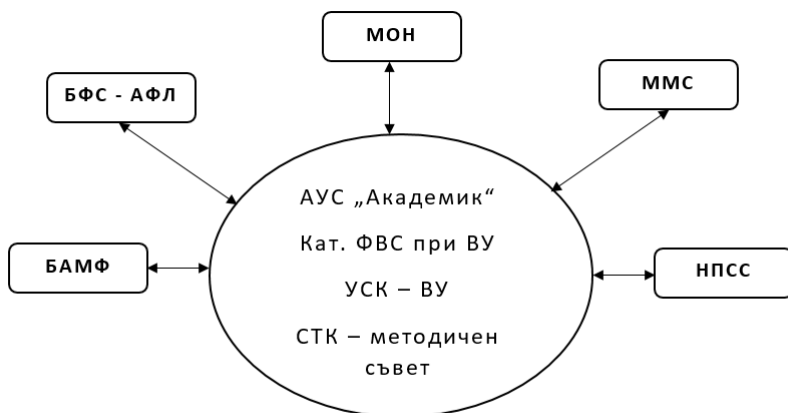
Обществените и държавно-ведомствени организации реално осъзнават ползите от практикуването на този млад и интелигентен спорт, който имплантира в себе си комплекс от качества, емоции, нагласа и мотивация за здравословен начин на живот и социална интеграция към общност с възможни перспективи за личностно развитие и реализация. Сред основните и национално-лицензирани федерации и организации, които организират и ръководят тези процеси и спортни събития, е АУС „Академик“ (чрез своите помощни органи), единствената припозната федерация за университетски спорт, членка на FISU и EAUS (Световната и Европейската асоциации за студентски спорт). Студентската федерация, чрез своите специализирани комисии по вид спорт под формата на

---

¹ Проф. д-р, преподавател в сектор „Футбол“ на кат. „Физическо възпитание и спорт“, МГУ „Св. Иван Рилски“

методични обединения, обединява всички преподаватели от висшите училища, които оперативно решават и предлагат на управителния съвет на АУС „Академик“ наредбата, правилниците, проект за спортен календар и др. Международните спортни прояви и заявките за участие се административират от управителния съвет, чрез предложенията, становищата и възможностите на висшите училища.

Блок-схема № 1 представя и другите организации на национално ниво, които обуславят цялостния организационно-структурен и управленски модел, както и тяхната координация и субординация.

Блок - схема No 1: Общонационално ниво на организация и управление на футзала във Висшите училища (ВУ)

От направения задълбочен спортологичен анализ, от личните ми впечатления и голям опит като спортно-педагогически експерт в тази област и от направения обобщен литературен обзор най-вече на моите колеги – бивши докторанти и вече утвърдени преподаватели доц. Иван Стоилов [7] и гл. ас. д-р Асен Атанасов [8] – мога да обобщя и да изведа някои съществени практико-приложни изводи и характеристики за развитието на играта:

✓ Технико-тактическите и физиолого-функционалните показатели на футзала закономерно еволюират, изграждат собствена идентичност на специализирано профилиращо разнообразие, различавайки се от класическия футбол [1, 2]. Тази теза е обоснована на база анализа на движение на състезателите и по-специално чрез определяне на средните стойности на общия обем двигателна активност и движението с различна интензивност [2].

✓ Много от изследванията показват, че футзалът е спорт, при който в по-голяма част от време преобладава спринтовото бягане с висок интензитет в сравнение с други колективни спортове [1]. Това ще рече, че имаме натоварване със субмаксимален характер (85% от максималния пулс

HR max). Само 0,3 до 0,5% от игровото време протичат с ниска интензивност и активитет на практикуващите състезатели.

✓ Ефективна стратегия за развитие на игровата дейност е използването на двустранни кондиционни игри с технико-тактически нюанси, чрез различен числен състав и различна игрова площ. В тези случаи се контролира натоварването чрез съвременна електронна система (пулсова честота, max O₂ консумация, продължителност и моторна плътност), чрез което можем да установим въздействието върху кондицията и функционалните възможности на играчите.

✓ Състезателите по футбол от водещите отбори в България, в това число и студентските, пробягват средно на мач приблизително 1670 м., като резултатите варират в диапазона от 1500 до 2700 м. Трябва да отбележим, че тези резултати са при много висока интензивност на спринтови отсечки от 5 и 10 м. (71% от целия обем бегова активност), като 50% от тези отсечки са в максимално и субмаксимално темпо [7].

✓ По отношение на техническите сръчности и умения ние използваме видеоанализа, чрез записване на всички фази на играта. Чрез статистико-математически методи се прави професионално-експертен анализ и комплексна оценка за технико-тактическото ниво в различните етапи на подготовката.

Наблюдаваните спортно-технически елементи включват:

- Брой докосвания на топката;
- Точни и неточни отигравания (подавания на къси, средни и по-дълги разстояния);
- Брой спиране, поемане, овладяване и дриблиране;
- Брой удари към вратата (точни и неточни);
- Единоборства в борба за топката (ефективни и неефективни);
- Брой специфични технически похвати, характеризиращи футзала (боцов удар, водене през ходило, спиране със стъпало, обръщане чрез пирует с използване на двата крака и др.).

Уважаеми колеги, студенти и спортни приятели, чрез това кратко изложение и представяне на някои основни характеристики, обуславящи развитието на играта футбол, искам да заразя младите хора и нашите студенти с този магически вирус на организираното движение с емоционален фон в селектиран микроколектив, което да им остане за цял живот. Надявам се да съм провокирал необходимия интерес и да сте усетили философията и духа на този красив, интелигентен и достъпен спорт и той да стане иманентна част от вашия живот, като философия на духа и кауза.

И съвсем накрая искам да благодаря на всички студенти-футболисти, колеги и обществени активисти за постигнатите високи спортни резултати и незабравими успехи: 7 пъти национални шампиони по футбол и носители на купа „8 декември“;

2 пъти балкански шампиони на сродни университети; с призови класирания на международните турнири в Белград и Москва.

По случай 70-годишния юбилей на МГУ „Св. Иван Рилски“ нашият млад и перспективен отбор се представи на високо академично ниво и ни зарадва със завоюване на купата и златните медали на открития турнир по минифутбол в чест на големия празник. Лично ректорът на МГУ „Св. Иван Рилски“ проф. Ивайло Копрев връчи индивидуалните и колективни награди и приветства всички участници.

Използвана литература:

1. Barbero-Alvarez, J. C., Soto, V. M., Barbero-Alvarez, V., Granda-Vera, J. Match analysis and heart rate of futsal players during competition. J Sports Sci 2008; 26: 63-73.
2. Castagna, C. D., Ottavio, S., Granda-Vera, J., Barbero-Alvarez, J.C. Match demands of professional futsal: A case study. J Sci Med Sport 2008.
3. Иванов, Й. Спортологична същност на пирамидално-състезателния метод в занятията по футбол в условията на ВУЗ. – Спорт и наука, № 4, 2002.

4. Иванов, Й. Ефективност на пирамидално-състезателния метод в часовете по физическо възпитание (спорт по избор – футбол) в условията на висшите училища. Дисертация, 2003.
5. Иванов, Й. Футзал – Правилата на играта. 2015, БФС – АФЛ, 2015.
6. Иванов Й., Б. Цолов. Развитие на физическите качества на студентите чрез състезателния метод в процеса по физическо възпитание – футбол. – „Годишник на МГУ „Св. Ив. Рилски“. Св. 4, С., 2010.
7. Стоилов, Ив. Комплексен подход за подготовка – Футзал. 2018.
8. Атанасов, А. Влияние на спорта „Футзал“ върху физическата работоспособност на студентите. Дисертация, 2014.

ЕПИСКОП ВУЛФИЛА В РАМКИТЕ НА ИСТОРИЯТА НА АРИАНСТВОТО

Христо Христов¹

I. Увод. Животът и делото на епископ Вулфила: исторически извори и херменевтични проблеми

За живота и делото на епископ Вулфила (ок. 311 – ок. 382) черпим по-пълно сведение от два основни извора: епитоме на патриарх Фотий на *Църковна история* на Филосторгий и едно писмо на Авксентий, епископ на Дуросторум, запазено в рамките на сборник коментари върху църковния събор в Аквилея през 381 г. (Heather et al., 2004: 124). Тук е редно да отбележим накратко какво е известно за живота и делата на Филосторгий и Авксентий, благодарение на които разполагаме със сведения за живота на епископ Вулфила, които са допринесли за изграждането на неговия образ векове след края на земния му път.

Филосторгий (368—433) е известен като църковен историк, защитник на арианското схващане за подчинеността на Божия син спрямо Отца (Britannica, T. Editors of Encyclopaedia: 2022. *Philostorgius*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Philostorgius>.). Неговата *Църковна история* отразява важните богословски дебати, характерни за раннохристиянската история в периода 300—425 г. (Ibid.). Работи по своето съчинение в годините от 425 г. до времето, когато умира в Константинопол през 433 г., т.е. през управлението на император Теодосий II като стоящ начело на Източната римска империя. Неговата работа включва посещения и оживени контакти в арианските общности из цялата империя освен написването на общо 12 книги църковна история, които според началното намерение на автора е трябвало да се явят в качеството си на продължение на *Църковна история* на Евсевий Кесарийски. В действителност обаче съчинението на Филосторгий представлява защита на схващанията на Евномий от Кизик, представител на радикална арианска школа, която разграничаваше Бог Отец като несътворен и истински от Сина, който е сътворен от Него (Ibid.). Съчинението на Филосторгий не е запазено в цялост, а под формата на епитоме и коментар към него, изготвени от патриарх Фотий през IX в., за да бъдат включени в неговата *Библиотека* (Ibid.).

Авксентий, епископ на Дуросторум (дн. Силистра), е известен с това, че е бил ученик на епископ Вулфила, като се предполага, че поради тази причина той се явява ревностен защитник на арианското схващане за подобие, но не и единосъщното, на Сина Божи спрямо Бога Отец (Pasini, 2013: 115). Счита се, че Авксентий от Дуросторум усвоява от своя учител мисионерския дух, който е

---

¹ Доктор по философия. Email: christochristoff@abv.bg

спомагал твърде много за укрепването на арианските християнски общности през късноримската епоха (Ibid.). В такава роля е възможно той да бъде представен като заемащ епископския престол в Дуросторум до отстраняването му от него по време на антиарианските гонения, организирани от Теодосий, който е избран от Грациан за *Август на Изтока* в началото на 379 г. Тези гонения се явяват в качеството си на логични последици от църковните събори в Константинопол и Аквилея през 381 г., на които се утвърждава *Символа на вярата*, приет на Никейския събор, като на събора в Аквилея, проведен няколко месеца след този в Константинопол, арианските епископи Паладий и Секунд са осъдени официално (Pasini, 2013: xvi). В случая е редно да се има предвид водещата роля на император Теодосий в рамките на историческите събития, които стоят в контекста на изложеното по-горе. Теодосий е посочен за император на източните предели на Римската империя от император Грациан, който е по-възрастният син на император Валентиниан I. Валентиниан I умира през 375 г., като оставя на чело на западната част на империята своя първороден син Грациан, комуто предоставя извънредни пълномощия още преди смъртта си заради неговото участие във военни кампании като съвсем млад (Kaatz, 2012: 122). Грациан пребивава в столицата на префектурата Галия, Августа Треверорум (дн. Трир, Германия), по това време. Валентиниан I умира далеч от него, близо до границата на империята при река Дунав, оглавяващ военните действия срещу нападенията на квадите, западногерманско племе. Той обаче не е оставен да умре самотен. Верният на неговото управление генерал Меробауд организира пристигането на съпругата на покойния император, Юстина, заедно с техния малък четиригодишен син, който е полубрат на Грациан. Детето е обявено за император Валентиниан II пред войската. Според историците Меробауд очевидно е прибегнал до този стратегически ход, за да предотврати налагането като император на генерал Себастиан, негов враг, който би сложил край на управлението на императорската фамилия на Валентиниан I, към която той е бил лоялен дълго време, а и неговото влияние върху овдовялата императрица Юстина и нейния син е било твърде голямо (O'Flynn, 1983: 2). По такъв начин през 375 г. управлението на западната част на Римската империя е поделено между две деца на 16 и 4 години, обявени за императори, като Грациан поема управлението върху провинциите Галия, Британия и Испания, а Валентиниан II получава Италия, Африка и Илирик. Техният чичо Валент управлява източната част на империята до смъртта си три години по-късно през 378 г. Меробауд се утвърждава като основната фигура в управлението на западната част на Римската империя от 375 до 383 г., период през който два пъти изпълнява длъжността на консул и заема най-висок военен пост, *magisterium* (O'Flynn, 1983: 2–4). Очевидно неговата власт се е основавала най-вече на влиянието, което имал сред военните среди. В тази история обаче основна роля имат Валент, Грациан и Юстина. След смъртта на своя съпруг Юстина се оттегля

с невръстния император Валентиниан II в императорската резиденция в Сирмиум², столицата на провинция Панония Секунда. Три години по-късно през 378 г. над нейния двор надвисва опасността от нашествието на готите, нападащи границите на империята откъм префектурата Илирик (Pasini, 2013: 47). Валент решава да посрещне нашествениците в открито сражение край Адрианопол, като не изчаква Грациан, който потегля от Галия, за да му помогне със своите войски. Източноримският император е победен и загубва живота си на 9.VIII. същата година. Грациан се установява до началото на 379 г. в Сирмиум, за да гарантира сигурността на района, която е сериозно застрашена след смъртта на Валент. За целта той избира Теодосий за нов император на източната част на империята през януари, 379 г. Става дума за Теодосий Първи, който ще бъде запомнен като сравнително дълго и успешно управлявал император (379–395), но и най-вече като защитник на Никейския символ на вярата и покровител на св. Амвросий: един от най-големите противници на арианските християни по това време, както и на императрица Юстина, арианка както повечето членове на нейния двор в Сирмиум (Pasini, 2013: 48; Williams et al., 1995: 56). За враждата между св. Амвросий и императрица Юстина се разказва подробно от Павлин Милански, секретар и биограф на миланския епископ (Paolino di Milano, 1996). Още през есента на 378 г. Юстина се премества със своя двор и малкия император в Милано. В своята нова резиденция тя е далеч от готските нашествия, застрашаващи Сирмиум. В същото време тук тя изгражда своя кръг от поддръжници, с които се стреми да утвърди правата на арианите в града, което довежда до серии от конфликти между нея и св. Амвросий (Pasini, 2013: 47).

Именно във връзка с всичко това е редно да се спомене за ролята на Авксентий от Дуросторум, от когото черпим основни сведения за живота на епископ Вулфила (Pasini, 2013: 115–127). Той пристига в Милано през 384 г., след като напуска Дуросторум, най-вероятно по поръчение на Юстина. Императрицата подпомага нейният нов фаворит да бъде избран за епископ на арианската християнска общност в града, която по това време са противопоставя на св. Амвросий и неговото паство. Св. Амвросий отразява своя конфликт с Авксентий в редица свои съчинения като *Коментар върху Евангелието от Лука, За задълженията на клира и Реч против Авксентий*. В тези съчинения, както и в биографията на св. Амвросий от Павлин Милански, откриваме изключително враждебното отношение на миланския епископ спрямо Авксентий и неговия патрон Юстина. Те са описани от него като хищни и алчни люде, които не приемат православните схващания за вярата, като в същото време постоянно се стремят да получат посредством имперски едикт храм в Милано за нуждите на арианското богослужение. Известно е, че този храм е бил Порцианската базилика, намираща се извън стените на Милано (Pasini, 2013: 118–119).

Филосторгий и Авксентий безспорно имат своя голям принос за създаването на

---

² В дн. Реп. Сърбия. Бел. ред.

образа на епископ Вулфила като ревностен последовател на арианството, чиито представители на събора в Аквилея са личности като Паладий, личности, които се борят срещу св. Амвросий в Милано, за да си подсилят подкрепата на императорския двор (Heather et al., 2004: 131). Всичко това на пръв поглед трябва да обяснява факта, че векове наред епископ Вулфила е разглеждан най-вече като представител на арианството в пределите на Римската империя през IV в., но като че ли дори и днес не се обръща внимание на неговата роля на християнски мисионер сред готското население, един от първите преводачи на Библията и, не на последно място, създател на нова азбука, на която е написан неговият превод на Светото писание на готски език. В допълнение може да се отбележи, че все още за изследователите е трудно да разграничат историческата личност на Вулфила от образа, който ни е завещан от авторите на биографичните сведения за него, които, особено Авксентий, взимат дейно участие в сложните конфликти между защитниците и враговете на догматите, утвърдени на Nikeйския събор през 325 г. Очевидно в тези конфликти безспорни победители са защитниците на тези догмати, които намират в лицето на св. Амвросий Милански обединител и водач. Поради тази причина не е чудно, че арианските биографи на Вулфила, както и той самият, биват считани за отстъпници от православната вяра. Това на свой ред предоставя известно обяснение в исторически план защо животът и делото на епископ Вулфила почти изцяло се мислят през призмата на неговата връзка с арианското учение, което по сложен начин е обявено за ерес на няколко църковни събора въпреки сериозното присъствие на същото това учение в религиозния и политическия живот на късноримското общество през IV в.

Поради тази причина мисля, че е нужно едно съвременно изследване върху живота на Вулфила да почива на контекста, свързан с историята на арианството през този период, но в същото време да включва един алтернативен наратив, подсказващ ни какво още можем да научим за него извън този контекст, за да получим по-обективно знание за един от предвестниците на европейската култура, която възниква след края на гръко-римския свят.

II. Епископ Вулфила в рамките на историята на арианството

Според църковния историк Созомен [*Църковна история*, кн. VI, 37, 8] Вулфила за първи път се присъединява към партията на арианите по време на църковния синод в Константинопол, свикан по повелята на император Констанций Втори през 360 г. (Sozomen, 1983: 448). В случая Созомен изказва мнението, че според него Вулфила до този момент не се е различавал със своите възгледи спрямо общоприетото учение на Църквата (*Ibid.*). Напротив, настоява църковният историк, той необмислено подкрепя поддръжниците на Евдоксий и Акаций на църковния събор, останал в общение със свещеници, които са присъствали на събора в Nikeя (*Ibid.*). Именно от Созомен обаче узнаваме [*Църковна история*, кн. VI, 37, 9–11], че Епископ Вулфила вероятно е бил принуден да приеме утвърдения на този църковен събор *Символ на вярата*, по силата на който същността на Сина е

подобна на тази на Отца, т.е. да приеме арианската версия на Евдоксий и Акаций на *Символа на вярата*, утвърден на Никеийския събор (Sozomen, 1983: 448–452). Созомен разказва, че лидерите на арианската делегация, присъстваща на събора в Константинопол, предложили своята помощ на Вулфила относно неговото пратеничество до императора, т.е. Констанций Втори, ако той подкрепи тяхното учение. По това време Вулфила е имал нужда от подкрепа за своето готско паство в Мизия при река Дунав. Във връзка с това Созомен отбелязва, че всички тези готи имат арианско вероизповедание, което било причината Вулфила да създаде азбука, с чиято помощ да напише на техния език своя превод на Светото писание. Преди това гръцкият се е използвал за богослужебните им нужди (Sozomen, 1983: 450). На това място от своята история Созомен отбелязва, че епископ Вулфила се е ползвал с голям авторитет на учител и разпространител на Христовото учение сред този народ, което допринесло последният да приеме да заживее в по-културна и кротка общност, различаваща се по дух от войнолюбивия нрав на готите (*ibid.*). Йордан, друг древен историк, потвърждава в своето съчинение за произхода и делата на гетите, че Вулфила заемал висок свещенически сан на понтифекс сред готите, като в същото време бил считан за първенец: [*Jordanis Getica* LI 267], (*Iordanes*, 1882: 127). В същото време Йордан описва тези готи като многоброен народ, живеещ в областта на Никопол към подножието на планината Хемус (дн. Стара планина). Също като Созомен той споменава за делата на Вулфила като откривател на азбука, която предоставил на този народ, който живеел мирно и в доловство от малкото, с което разполагал: добитък, пасбища и гори (*ibid.*).

Очевидно е, че и двамата древни историци ясно описват уважението на местните готи, ариани по вероизповедание, което те имали спрямо фигурата на Вулфила като свещеник и създател на нова писменост, с чиято помощ могли да се научат да четат и пишат на собствения си език, както и да разбират Светото писание. Тези исторически извори ни дават основание да предположим, че император Констанций Втори, по чието настояване се организира църковният събор в Константинопол през 360 г., най-вероятно е оказал силно влияние върху избора на Вулфила да подкрепи проарианската фракция на Евдоксий и Акаций по време на диспутите, провеждани в неговите рамки, макар тази подкрепа да е била формална, защото не е била в съзвучие с догматичните принципи, които самият епископ подкрепял в истинския смисъл на думата. Подобно е и мнението на някои изследователи от по-ново време (Heather et al., 2004: 131). Епископ Вулфила е бил сравнително самобитна и изолирана фигура на фона на религиозните спорове между поддръжниците и враговете на *Символа на вярата*, утвърден в Никея, който утвърждава единосьщиятост на ипостасите на Отца, Сина и Светия Дух. Новото поколение ариански догматици като Евдоксий и Акаций успяват да получат подкрепата на Констанций Втори дотолкова, че той да организира гореспоменатия събор, на който да се утвърди като истинно учението, според което между Отца, Сина и Светия Дух има подобие, но не и единосьщиятост. Вулфила, макар и сравнително неутрален в тези спорове, доколкото е бил напълно погълнат от

мисията си на преводач и екзегет на Библията, както и от свещеническите задължения към своето паство в Мизия в един дълъг период от време между 347/8 г. до 359 г., вероятно е бил убеден от императора да заяви на събора тази своя подкрепа (*Ibid.*). В случая Вулфила ясно си давал сметка, че именно благодарение на Констанций Втори той и неговото паство получили убежище в Мизия около 347 г. Филосторгий в качеството си на един от авторите, които ни завещават по-пълно сведение за живота на Вулфила, отбелязва в своята *Църковна история*, II, 5, че императорът заселил епископа и неговото готско паство в рамките на своите владения в Мизия (Philostorgius, 1643: 12). Филосторгий в допълнение описва, че той ценял твърде много Вулфила, като го сравнявал с Мойсей, а в същото време бил почитател на учението, принадлежащо на него и неговите поддръжници, като не се споменава, че същото това учение е арианско в същността си (*Ibid.*). Този факт ни навежда на мисълта, че Вулфила най-вероятно е изграждал през годините на своя упорит труд религиозна доктрина, която се е различавала от тази на неоарианството, чиито представители са Евдоксий и Акаций.

По такъв начин откриваме нишка, която свързва в логична цялост свидетелствата на Созомен и Филосторгий относно арианските елементи в интелектуалното наследство на Вулфила. Последният по всяка вероятност дълги години не е вземал страна в споровете между застъпниците на никейските догмати и техните неоариански опоненти: умерени като Евдоксий и Акаций, които са повлияни в известна степен от Евсевий Никомидийски (покровител на Вулфила), доколкото твърдят, че трите ипостаси са подобни една на друга, или радикални в своите възгледи като Аеций и Евномий, които отричат истинността на тази теза, настоявайки, че трите ипостаси в Светата Троица напълно се разграничават по същност и не са подобни една на друга (Heather et al., 2004: 128). Нещо повече, самият Вулфила дълго време до 360 г. не се идентифицира като защитник на една или друга позиция, която може да се определи като арианска в един или друг смисъл, а, напротив, ако съдим по изложеното по-горе свидетелство на Филосторгий, имал свое учение, което се радвало на собствени последователи, сред които се откроявал самият император Констанций Втори (Philostorgius, 1643: 12).

Какво обаче може да се каже с подробности за самото учение на Вулфила? От голяма полза в случая е историческият извор, който представлява писмото на Авксентий от Дуросторум, в което намираме сравнително подробни сведения за живота и учението на Вулфила. Самото писмо е запазено в рамките на арианските схолии, включени в кодекса *Parisinus latinus 8907* (Gryson, 1980: 53–54). В случая писмото е цитирано в пълнота от арианския епископ Максимин в неговия коментар относно църковния събор в Аквилея през 381 г., който всъщност съставлява част от *Parisinus latinus 8907* под формата на маргиналии [fol. 298r-311v]. За самия Максимин знаем, че е живял през V в., както и някои други подробности като например това, че участва като опонент на св. Августин в Африка около 427/8 г. (Heather et al., 2004: 136). Изследователите предполагат, че Максимин е изготвил

своите коментари и бележки относно събора в Аквилея и текста на Паладий като основен застъпник на арианската позиция тогава около 438 г. или в началото на 40-те години на века, съдейки по цитирането на два закона от *Кодекс на Теодосий* [fol. 349r] (Heather et al., 2004: 136). По този начин разбираме, че писмото на Авксентий за живота и богословските схващания на Вулфила е било включено в сборник ариански схолии от Максимин близо 60 години след смъртта на епископа. Неговата цел безспорно е била да докаже сродството между схващанията на Вулфила и тези на Паладий и Секундиан, двамата епископи от Илирия, които са осъдени на събора в Аквилея. Коментарите на Паладий за този събор също са включени в *Parisinus latinus 8907* с коментарите по тях от Максимин под формата на странични бележки. В този кодекс обаче, чиято датировка бива проследена до средата на V в. (Gryson, 1980: 25), откриваме съчиненията на утвърдени ортодоксални автори като Иларий Пиктавийски и св. Амвросий Милански в следната последователност: *За Светата Троица, Против Авксентий* (в случая става дума за Авксентий Милански), *За синодите* на Иларий Пиктавийски и двете книги на *За вярата* на св. Амвросий. Те, заедно с един разказ за провеждането на събора в Аквилея, съставляват основната част на кодекса, която е допълнена от страничните бележки на арианските автори, компилирани от Максимин (Ibid.). Това ни подсказва, че този кодекс е изготвен, за да представи и утвърди никейското православно учение за Божите ипостаси, като в същото време отхвърли като еретически арианските схолии, изписани от двете страни на *За вярата* и разказа за събора в Аквилея [fol. 298r-349r] (Ibid.). Поради тази причина писмото на Авксентий от Дуросторум за живота и богословската мисъл на Вулфила също по презумпция се включва в състава на арианските схолии, които са отхвърлени като еретически в средата на V в. (Heather et al., 2004: 136–137). Именно Авксентий от Дуросторум още тогава е припознат като водач на арианската общност в Милано около 384 г., за което стана дума в предишния раздел.

Всичко това трябва да ни подсказва, че епископ Вулфила със сигурност е бил уважаван в голяма степен от представителите на неоарианството като Авксентий, за да открием биографията на готския епископ, изготвена от самия него и цитирана цялостно от Максимин, сред текстовете ариански схолии, които обобщават аргументативната линия на опонентите на св. Амвросий в Аквилея през 381 г. Самият текст на писмото е издаден с основни редакции в рамките на реномираните серии *Sources Chrétiennes* и *Corpus Christianorum, series Latina*. Налице е превод на английски, който се базира на двете издания (Heather et al., 2004: 135–143). В настоящото изследване използвам утвърдената номерация на фрагментите на документа, използвана в изданието на текста в *Corpus Christianorum, series Latina* 87 (Turnholt, 1982), pp. 160–166.

В писмото срещаме четири основни вида сведения, които засягат личността и делото на Вулфила:

1. сведения за личността на епископа в качеството му на свещеник;
2. сведения за богословската мисъл на Вулфила;

3. сведения за мисионерската дейност на Вулфила;
4. сведения за осиновяването, възпитанието и образованието на Авксентий от Дуросторум от Вулфила.

В случая ще се спра на онези сведения, които хвърлят светлина върху арианските елементи в учението на Вулфила, описано от неговия осиновен син и ученик.

От фрагмент 24 научаваме, че Вулфила никога не се е колебаел да проповядва истината за единствения истински Бог, който е отец на Христа според самото Христово учение, изложено в Светото Евангелие на Йоан (Йоан 17: 1–3). На същото място се твърди, че готският епископ проповядвал Христовото учение, като посочвал, че именно този истинен Бог единствено е нероден, без край, нетленен, непознаваем, свръх всяка мяра, по-висш от всичко възвишено, по-добър от всяко благо, но също и намиращ се във вечен покой, най-висш създател, неизменен, неделим и неподвластен никому. Тук впечатление прави приликата между това определение за Божествената природа и определението на платоническия философ от средата на II в. Нумений от Апамея за благото като най-висш принцип на битието [Fg. 4 а, 819 с 5–820 а 30] (Numenius, 1973: 45–46). Такова е мнението и на други съвременни изследователи (Heather et al., 2004: 137, п. 29).

Във фрагмент 25 от друга страна четем, че този Бог породил единствено родения Бог, като сторил това не за да раздели или намали своята божественост, а за да разкрие добротата и доблестта си, изхождайки единствено от свободна воля и неограничена власт, безстрастен, нетленен и във вечен покой.

В следващия фрагмент 26 се твърди, че Вулфила никога не скривал истината, че именно този единствено роден Бог е Синът Божи, който застава на второ място след Отца си съгласно авторитета на Светото писание (Йоан 14: 28). На същото място откриваме, че епископът проповядвал, като настоявал, че Божият Син е създател на всички неща в прослава на Баща си, назовавайки го „велик Бог“³, „велик Господ“, „велик цар“, както и „велика мистерия и велика светлина“. Фрагментът продължава накъсано с няколко по-големи лакуни, предоставяйки сведение, че Вулфила определя Сина Божи именно като спасител, законодател и съдник над живите и мъртвите, доколкото има своя Отец като стоящ по-високо от Него. Това, отбелязва се, Вулфила винаги разяснявал, основавайки се на Светото писание (Йоан 14: 28; I Тим. 4: 1). В този фрагмент, както и в следващия, се отбелязва, че Вулфила отстоявал твърдо тези свои възгледи, като отричал като дяволско учението за единосьщието на Бог Отец и Неговия Син, защото считал, че между тях има разлика. Единият е несътворен и създател на Сина, на единствено родения Бог, който от своя страна е създател на всичко видимо и невидимо, небесно и земно. Поради това Вулфила не подкрепял и учението за подобие между Отца и Сина [фрагм. 27].

---

³ Преводът на български език на всички цитирани фрази е мой. Бел. авт.

От изложеното дотук на базата на фрагменти 24-27 от този документ е възможно да се направи сравнение между богословските схващания на Вулфила, описани по този начин, и това, което знаем за теологията на Арий. По този начин ще е възможно да добием по-ясна представа за приликата между доктрините на двамата богослови.

Разполагаме с резюме на доктрината на Арий, изготвено от неговия най-голям опонент св. Атанасий [De synodis, 15] (Williams, 2002: 62). Самият Атанасий отбелязва в своя кратък увод преди изложението на доктрината на своя опонент, че той самият (Арий), „отлъчен и изпаднал в бедствено положение, по поръчение на приближените до Евсевий (Никомидийски) съчинил изложение на своята ерес на хартия, наподобявайки сякаш в *Талия* нѐ сериозен автор, а египтянина Сотад, с разгулния тон на своята стъпка“. Очевидно Атанасий стига на това място твърде далеч в своя сарказъм, доколкото се знае, че тук става дума за Сотад от Марония, живял през III в. пр. Хр., той прекарва по-голямата част от живота си в Александрия по време на управлението на Птолемей II Филадельф, съчинявайки твърде непристойни сатирични поеми. В крайна сметка именно под заглавието *Талия* е известно фрагментарното изложение на доктрината на Арий, по което изследователите съдят за неговите автентични богословски възгледи (Williams, 2002: 95), като се основават също така и на сведението, почерпано от раннохристиянския църковен историк Сократ Схоластик, според когото Арий озаглавява изложението на своята доктрина именно по този начин [Historia Ecclesiastica, I, 9. In: PG 67, 84B], (Williams, 2002: 295, n. 91). От друга страна съвсем основателно можем да предположим, че Атанасий вероятно свързва това заглавие с алюзия за музата на комедията *Талия*, за да осмее още повече своя опонент, чиито възгледи резюмира. Този факт ни подсказва, че е вероятно самият той да е автор на заглавието, което Сократ Схоластик по-късно приписва на Арий (Ibid.).

Св. Атанасий започва своето изложение на доктрината на Арий именно като преразказ на „злословията на Арий“. Четем, че Бог по същество не може да се изкаже от нито един човек, защото Той е отвъд всяка мяра на величие и слава, нероден, без предел и вечно съществуващ извън ограничението на времето. За разлика от Него Неговият Син е единствено роден Бог, имащ начало в акта на Своето създаване от Отца Си, и появил се във времето, за да съществува в него. Безначалният Бог създал Сина си като начало на всички неща в света, като Го извел напред като Свой Син по силата на свободна Си воля, но между тях няма нищо общо по природа, защото Отецът няма начало, а Синът има. Отецът изначално е бил монада, а Синът се е появил по силата на Неговия свободен творчески акт като Негово творение, с което станали диада. Поради това те не са равни по слава. Синът съществува като Мъдрост поради волята на единствения мъдър Бог. Заради това Неговият Син е възприеман с помощта на безброй понятия като дух, сила, мъдрост, слава Божия, истина, образ и слово. Най-вече обаче Арий настоявал, че Синът Божий трябва да се мисли като „Лъчение“ и „Светлина“. Ала по волята Божия Синът, твърдял Арий, „е това, което е, и всичко останало, което

Той е“.

В заключение мога да отбележа, че между изложенията на двете доктрини действително съществува голяма прилика в съдържателно отношение и като форма на изказ, което ни позволява с основание да определим учението на епископ Вулфила като арианско по характер. От друга страна се налага да допуснем, че е възможно това определение за доктрината на Вулфила да не е съвсем вярно. Това е така, защото двете изложения, с чиято помощ съдим за разбиранията както на Вулфила, така и на Арий, представляват преразкази на двама души, които имат своите големи пристрастия. Преразказът на Авксентий за учението на Вулфила безспорно представлява възхвала за живота и делото на неговия учител и осиновител. Изложението на Атанасий, напротив, подсказва за враждебността на автора относно неговия предмет, арианската ерес, каквато нейният създател представил след своето отлъчване от Църквата по заръката на своите поддръжници от кръга на Евсевий Никомидийски. Тези изложения, макар и намиращи се на двата полюса на любовта и ненавистта, са еднакво повлияни от много силни чувства. В крайна сметка изследователите винаги се сблъскват с това предизвикателство, свързано с надеждността на историческия извор, когато става въпрос за доксография. Трябва да си припомним обаче, че голяма част от интелектуалното наследство на древните автори от гръко-римската древност е запазена именно под формата на доксография. Поради тази причина сме длъжни да се доверим в една разумна степен на тези извори. Това обаче не означава, че трябва да спрем дотук относно изследването на живота и делото на епископ Вулфила. Историческите извори ясно показват, че той не може да бъде определен единствено като ариански богослов от IV в., доколкото стана ясно, особено посредством сведенията от *Църковна история* на Созомен, че не е подкрепял една или друга позиция в дебатите между арианите и техните опоненти до 359/360 г. От друга страна стана ясно, че той е използвал редица авторитети при изграждането на своето богословско учение като Новия завет и философия, която по всяка вероятност е свързана с платоническото учение на Нумений. Тези авторитети не са по необходимост свързани с арианската мисловност, което ни подсказва, че Вулфила може да бъде счетен за богослов, който е разчитал на свои собствени интерпретации в работата си на свещеник и преводач на Светото писание. Тук именно трябва да си припомним за неговата мащабна мисионерска дейност сред готската диаспора в Мизия, която става причината той да бъде сравняван с Мойсей. В следващия раздел тези проблеми ще бъдат разгледани в детайли.

III. Животът и делото на епископ Вулфила, разгледани извън контекста на арианството

Даже един бърз поглед върху изворовия материал относно живота на Вулфила, представен в предходния раздел, ни подсказва, че епископът на готската общност

в Мизия през управлението на Констанций Втори със сигурност не се помещава в тесните граници на понятието „ариански свещеник от IV в.“. Напротив, забелязахме, че той със сигурност е бил известен мисионер и един от най-ранните просветители в Европа, създател на нова азбука и преводач на Светото писание на готски език, който по това време е бил считан за варварски по начина, по който е бил считан за такъв езикът на славяните в Панония през 867 г., когато св. Кирил Философ се изправя срещу поддръжниците на триезичната догма във Венеция (Dvornik, 1964; Великов, 2013). Вулфила се явява предходник на св. Кирил Философ именно във връзка с просветителското дело, свързано със създаването на нова писменост, на която заселилите се народи по долното течение на река Дунав и на юг от него са в състояние да разбират Светото писание на своя език. В периода IV–IX в. готите и славяните се явяват в качеството си именно на такива народи. Тяхното сложно взаимодействие във военно, политическо и културно отношение с Римската империя, по-късно Византия, включва в себе си и мисионерската дейност на личности като епископ Вулфила и св. Кирил Философ, приближени до императорската власт, те я налагали със силата на словото и разяснението на християнските догмати сред народи, които е трябвало да бъдат спечелени и приобщени сред съюзниците на империята в тежки за нея времена. В това отношение двамата са имали една и съща роля, което от своя страна трябва да ни накара да се замислим относно преоценката на фигурата на Вулфила. Нима той не е един от първите просветители и създатели на европейската култура, която стои в основата на ранносредновековните европейски общества от тази гледна точка? В настоящия трети раздел засягам именно проблема, свързан с намирането на възможни отговори на този въпрос.

В писмото на Авксентий от Дуросторум откриваме сведение за основните съчинения на Вулфила, които са завещани от него [фрагмент 33]. Научаваме, че епископът е оставил няколко трактата и много тълкувания на три езика: гръцки, латински и готски (Ibid.). Неговите съчинения, свидетелства Авксентий, включват всичко, което той проповядвал, както и всичко, което същият Авксентий изложил в писмото си относно учението му (Ibid.). На същото място четем, че Вулфила оставил тези свои съчинения за ползата и обучението на тези, които искали да приемат като истинно неговото учение, а и в качеството им на вечен спомен и отплата по отношение на личността му. От това свидетелство разбираме, че Вулфила по всяка вероятност дълги години е развивал свое собствено учение, в което е вложил неговите разбирания за истинната вяра в Христос, разбирания, които той развивал и утвърждавал по време на четирите десетилетия на епископата си (Heather et al., 2004: 133).

На първо място трябва да се отбележи фактът, че сред изследователите на готската култура през IV в. е налице мнението, че Филосторгий и Авксентий в качеството си на биографи на Вулфила в еднаква степен представят неговия живот в двойствен контекст (Heather et al., 2004: 124). Този двойствен контекст се изразява в това, че епископът на готите е представен от една страна като опитен

дипломат в сферата на отношенията между Римската империя и готската конфедерация на тервингите по това време, а от друга страна се описва неговото дейно участие в тогавашните църковни диспути (Ibid.). Ако съдим по сведенията, предоставени от двамата биографи, то сме длъжни да отбележим, че Вулфила е бил опитен дипломат и довереник на император Констанций Втори, но в същото време взема участие в диспутите между арианите и техните опоненти след 359 г., ако съдим по свидетелството на Созомен, цитирано в началото на предходния раздел. Всъщност не би трябвало да намираме противоречие тук, доколкото управлението на Констанций Втори през 40-те и 50-те години на IV в. се свързва именно с редица мисионерски мисии на ариански епископи от кръга на фаворизирания от него Евсевий Никомидийски, които по всяка вероятност са имали за главна цел умиротворяването на размирните варварски нашествия, а и на гражданите на империята, населяващи нейните периферни области (Thompson, 1963: 56–78; Heather et al., 2004: 125). Очевидно Констанций Втори е следвал твърдо своя план да стабилизира своята държава и увеличи нейното влияние посредством меката сила, заложена в дейността на редица ариански епископи, споделящи сравнително умерената позиция на Евсевий. Императорът най-вероятно е забелязал, че неговите мисионери трайно променят културата и бита на членовете на техните паства, като последните заживяват един много по-мирен живот, изпълнен с лоялност към римския владетел. Цитираните в настоящото изследване сведения за живота на Вулфила потвърждават основателността на това предположение. По този начин не е трудно да си представим Вулфила като участник в мисионерска дейност, която през втората половина на IV в. е разпространена от северните римски провинции при Рейн и Дунав до Химяритското царство в югозападните предели на Арабския полуостров (Thompson, 1963: 62; Heather et al., 2004: 125).

Историческите извори потвърждават, че Констанций Втори запазва голям интерес и уважително отношение към личността и дейността на Вулфила. Той предлага убежище за епископа и неговото паство в Мизия след прогонването на християните от готските земи в края на 40-те години на IV в. Известно е, че по това време е налице тежка криза в романо-готските отношения, която трае повече от двадесет години (Heather et al., 2004: 125). Една от основните причини за възникването и развитието на тази криза е съпротивата на готските лидери срещу разпространението на християнството в техните земи в качеството му на символ на утвърдените политически интереси на римския император (Ibid.). Именно поради тази причина можем със сигурност да твърдим, че по същото това време религията се е превърнала във външнополитически въпрос. Вулфила има своята решаваща роля на участник в тези процеси в качеството си на ръкоположен епископ, който се съобразява с основните цели, заложени в амбициозния план на Констанций Втори и Евсевий Никомидийски. Нещо повече, в тази светлина не е трудно да намерим обяснение и за грандиозната преводаческа и просветителска дейност на епископ Вулфила, свързана с създаването на писменост за готите и

превод на техния език на Светото писание (Heather et al., 2004: 145). Свидетелствата на Филосторгий и Созомен относно това, че Вулфила сам създава писменост за готите, както и превежда цялата Библия освен *Книгите за царете*, защото биха поощрили войнственния дух на миряните, основно се ползват от изследователите, засягащи темата за живота и дейността на епископа (Ibid.). Установено е обаче, че Вулфила най-вероятно не е извършил всичко това сам така, както се твърди от тези двама негови биографи (Ibid.). Напротив, версията, че той успява да стори всичко това с помощта на мнозина образовани членове на своето паство след пристигането си в Мизия, изглежда съвсем достоверна (Ibid.). Стилите разминавания в превода на отделни фрагменти от обемиестия текст представляват в голяма степен доказателство за правотата на това твърдение. Вулфила вероятно е стоял начело в организацията на цялата тази дейност, запазвайки надежда, че може да продължи своята мисионерска дейност в земите на готите, от които е бил прокуден по-рано (Ibid.). Неговият дълъг престой в Мизия, продължил повече от три десетилетия, се оказва благоприятен за дейността му на преводач на Библията, автор на богословски трактати и създател на нова писменост.

Ролята на създател на нова писменост се оказва едновременно първостепенна и подценявана в изследването на живота и делата на Вулфила. От една страна отдавна е известно, че той е създател на готската азбука през IV в., но от друга страна епископът е по-скоро известен като представител на арианската мисъл в тогавашните църковни дебати. За някои това може да се окаже причината за възникването на познавателно противоречие. Епископ Вулфила създава азбука, с чиято помощ се написва преводът на готски език на Библията. Тази азбука се състои от 25 букви, от които около пет писмени знака са с латински произход: q, h, y(j), r, s. Два писмени знака са с рунически произход: u, o, като вторият може да се явява в ролята на опростена форма на омега. Вероятно буквата f също може да е повлияна от руническото писмо. Известно е, че руните на готите са били под влиянието на латинската писменост. Останалите букви са заимствани от старогръцката азбука (Heather et al., 2004: 144). Вж. фигура 1 по-долу за повече информация. Според някои съвременни изследователи това дело не може да бъде счтено за твърде голям подвиг в интелектуалната история на човечеството, а по-скоро за средство, служещо за постигането на целите на император Констанций Втори, изложени от мен по-горе (Heather et al., 2004: 145).

Безспорен исторически факт е това, че Вулфила прекарва седем години като мисионер в земите на готите, след което е прогонен със своето паство и получава съгласието на императора да получи убежище край Никополис ад Иструм в Мизия. Очевидно Вулфила и Констанций Втори си сътрудничат в продължение на десетилетия до смъртта на втория през 361 г. Всичко това хвърля допълнителна светлина върху образа на епископа. Вулфила успява да осъществи своите големи начинания на преводач на Библията и създател на нова писменост благодарение на помощта, оказана от Констанций Втори. Тук научаваме нещо различно и за

самия император, който традиционно е смятан, вероятно с основание, за посредствен държавник, или поне в историческите съчинения на Амиан Марцелин откриваме подобни описания на неговата личност [XX, 4], (Ammianus Marcellinus, 1935: 16). Галските легиони в Париж, които получават нареждане от Констанций да се отправят на изток срещу персите, насила провъзгласяват Юлиан за Август, т.е. за нов император (Ibid.). Констанций Втори обаче, за разлика от Юлиан, се е опитвал да стабилизира държавата, която е управлявал, посредством религиозни реформи, налагайки форма на умерено арианско християнско учение. Последното е можело да смекчи войнолюбивите нрави на народите, пръснати из периферията на неговата империя, както и да спечели политическо влияние в негова полза извън нейните граници. Вулфила най-вероятно е бил един от неговите най-приближени помощници в това отношение. По този начин можем да си обясним защо Констанций Втори подкрепя усилено Вулфила през по-голямата част от своето управление, като го провъзгласява за онзи, който подражава на Мойсей по начин на живот и подвизи в името на вярата.

Самият Вулфила от друга страна наистина е успял да изгради устойчива християнска общност в Мизия, довеждайки със себе си много християнизирани готи. Нещо повече, в културно отношение той променя твърде много техния живот с делата си както на проповедник и изповедник на Христовото учение, така и посредством ролята си на създател на готската азбука и преводач на Библията на готски език, като така е повлиял върху ранното развитие на старогерманската култура. Този исторически факт със сигурност налага необходимостта да преосмислим по-цялостно ролята на епископ Вулфила на културен медиатор между късноримското общество и зараждащите се общности на готските преселници по долното течение на река Дунав. Неговият принос за разпространението на учението на Библията и създаването на нова писмена култура в Европа през IV в. безспорно е голям, ако съдим по историческите сведения, които бяха цитирани в рамките на настоящото изследване дотук. Поради тази причина сме длъжни да интерпретираме неговите личност и дело извън контекста на църковните дебати по това време и неговата подкрепа за арианската партия в тях, защото същите тези личност и дело излизат извън тази тясна идейна рамка. Още повече, че в предходния раздел бе демонстрирано убедително, че Вулфила не може да бъде счетен за последовател на арианството в пълния смисъл на думата по един непротиворечив начин.

В допълнение мога да допълня, че животът и дейността на епископ Вулфила са свързани със земите на римската провинция Мизия, които няколко века по-късно ще бъдат включени в пределите на Аспарухова България и ще имат своята решаваща роля за формирането на средновековната българска държава в периода VII—IX в. Именно Дръстър се изгражда върху основите на Дуросторум в качеството си на епископски град на Първото българско царство (Atanasov, 2006: 317–334), а земите край Никополис ад Иструм и самият град вероятно оказват своето културно влияние върху близкия регион на хълма Царевец, където възниква

Търновград (Tsafov, 2009: 42).

Вулфила има своята решаваща роля за изграждането на Никополис ад Иструм и Дуросторум като средища на раннохристиянската култура през втората половина на IV в., която приобщава преселниците и жителите по тези краища на Римската империя в своето лоно. Поради това няма как да не разпознаем неговото непряко участие във формирането на средновековната българска държава посредством културното наследство, за чието изграждане той има пряк принос: било в качеството си на раннохристиянски мисионер в земите на готите на север и юг от Дунав, било като осиновител и възпитател на Авксентий, който заема епископския престол в Дуросторум, било като преводач и проповедник на Светото писание в Мизия на три езика: гръцки, латински и готски.

THE GOTHS IN THE FOURTH CENTURY					
A	a	ƿ	ƿ	R	r
B	b	I, i	i	S	s
G	g	K	k	T	t
D	d	L	l	Y	w
E	e	M	m	F	f
U	q	N	n	X	ch
Z	z	S	y	O	wh
H	h	U	u	Ω	o
		P	p		

Фигура 1. Готската азбука. (Илюстрацията е поместена в изданието Heather, P. & J. Matthews. 2004. *The Goths in the Fourth Century*. Liverpool: Liverpool University Press, p. 144).

ЛИТЕРАТУРА

Библия, синодално издание. (1982). ИЗДАНИЕ НА СВ. СИНОД НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА.

Великов, Ю. (2013). „Венецианският диспут“ на свети Кирил Философ в светлината на античната риторика. В: *Старобългарската ръкописна книга - съдба и мисия*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.

Ammianus Marcellinus. (1935). *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum. Libri qui*

- supersunt*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Atanasov, G. (2006). Durostorum and Durostorum Bishopric throughout the Early Byzantine Period (End of the 4th—7th Century). In: *History of Silistra. Vol. I. Silistra/Sofia*: Municipality of Silistra, 317—334.
- Athanasius. (1887). *Patrologiae Cursus Completus - Series Graeca - Volume 28 - Athanasius 4*. Lutetiae Parisiorum: J.- P. Migne.
- Athanasius. (1994). *Athanasius: select works and letters*. Peabody, Mass. : Hendrickson Publishers.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2022). *Philostorgius*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Philostorgius>.
- Corpus Christianorum, series Latina* 87 (Turnholt, 1982), 160—166.
- Dvornik, F. (1964). The Significance of the Missions of Cyril and Methodius. *Slavic Review*, 23(2), 195-211.
- Gryson, R. (1980). *Scolies ariennes sur le Concile d'Aquilée*. Paris: Cerf.
- Heather, P. et al. (2004). *The Goths in the Fourth Century*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Iordanes. (1882). *Iordanis Romana et Getica*. Berolini [Berlin] : Weidmann.
- Kaatz, K. (2012). *Early controversies and the growth of Christianity*. Santa Barbara, Calif. : Praeger.
- Numenius. (1973). *Fragments*. Paris: Les Belles lettres.
- O'Flynn, J. M. (1983). *Generalissimos of the Western Roman Empire*. Edmonton, Alta., Canada : University of Alberta Press.
- Paolino di Milano. (1996). *Vita di Sant'Ambrogio : la prima biografia del patrono di Milano*. Cinisello Balsamo: San Paolo.
- Pasini, C. (2013). *Ambrose of Milan: deeds and thoughts of a bishop*. Staten Island, N.Y.: St. Paul.
- Philostorgius. (1643). *Philostorgij Cappadocis, ... Ecclesiasticae historiae, a Constantino M. Ariique initiis ad sua vsque tempora, libri 12. A Photio patriarcha Constantinopolitano, ... in Epitomen contracti*. Geneva: Iacobus Chouet.
- Socrates Scholasticus. (1859). *Patrologiae Cursus Completus - Series Graeca - Volume 67*. Lutetiae Parisiorum: J.- P. Migne.
- Sozomen. (1983). *Histoire ecclesiastique*. Paris: Editions du Cerf.
- Thompson, E. A. (1963). 'Christianity and the Northern Barbarians'. In: A. Momigliano (ed.). *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*. Oxford: At the Clarendon Press, 56-78.
- Tsarov, I. (2009). *Ulpia Nicopolis ad Istrum*. Varna: Slavena Publishing House.
- Williams, R. (2002). *Arius. Heresy and Tradition*. Grand Rapids, Michigan, USA/Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Williams, S. et al. (1995). *Theodosius: the empire at bay*. New Haven: Yale University Press.
- <https://www.britannica.com/biography/Philostorgius>

ЕПИСКОП ВУЛФИЛА В РАМКИТЕ НА ИСТОРИЯТА НА АРИАНСТВОТО *Христо Христов*

(Резюме)

В тази статия се разглежда проблемът, свързан с противоречивите оценки, които личността и делото на епископ Вулфила получават в областите на църковната история и историята на идеите. Епископ Вулфила е бил определян като светец и просветител, чието дело стои в основите на европейската християнска култура, възникнала след края на гръко-римския античен свят. От друга страна той е бил считан и за еретик, последовател на арианската ерес, която е оставила своя отпечатък върху неговия превод на Светото писание на готски език, осъществен през IV в. в близост до Никополис ад Иструм (античен културен център на християните вестготи [тервинги] през късноримската епоха, чиито останки се намират на територията на днешна България). Очевидно е, че епископ Вулфила има своята значима роля за редица изследователи на раннохристиянската култура именно поради тази двусмисленост, която е била причина за неправилни оценки, свързани с неговите живот и дело.

Ключови думи: епископ Вулфила, европейската християнска култура, Никополис ад Иструм, вестготите през късноримската епоха, арианската ерес

BISHOP ULFILAS IN THE FRAME OF THE HISTORY OF ARIANISM *Christo Christov*

(Summary)

The issue that has been concerned in this article is in relation to the controversial evaluations that the person and work of Bishop Ulfilas received in the spheres of the ecclesiastical history and history of ideas. On the one hand Bishop Ulfilas has been deemed to be saint and enlightening man whose work is at the roots of the Christian culture in Europe that has its beginnings after the fall of the late Greco-Roman world; but on the other hand, he has been thought of as a follower of the Arian heresy deemed to be imprinted on his translation of the Bible into the Gothic language that he made near Nicopolis ad Istrum in present-day Northern Bulgaria (ancient cultural settlement of the Christian Visigoths [Thervingi] in Fourth-Century Roman Empire). It is clear that Bishop Ulfilas has his important role in the opinion of the many scholars of the early Christian culture on the very same account of this ambivalence that has caused a series of false value judgments about his life and work.

Key words: Bishop Ulfilas, Christian culture in Europe, Nicopolis ad Istrum, Visigoths in Fourth-Century Roman Empire, Arian heresy

**ПО СЛЕДИТЕ НА ЕДНА КНИГА:
„СВЕТАТА РУСКА МЪЧЕНИЦА
ВЕЛИКАТА КНЯГИНЯ ЕЛИСАВЕТА ФЕОДОРОВНА“**

Елена Давчева¹

Книгата „Светата руска мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна“ на православно издателство „Св. апостол и евангелист Лука“² е посветена на живота и мъченическия подвиг на светата руска мъченица, Великата княгиня Елисавета Феодоровна.

Една книга, която привлича погледа на читателя още с външния си вид. От корицата ликът на княгинята в монашеско облекло излъчва вгълбеност, смирение, доброта. На титулната страница е изписано посвещение: „*За слава на пресветата единосъщна и животворяща Троица*“. Веднага след това читателят попада на интересна находка – малко цветно фотокопие на иконата на св. преподобномъченица Великата княгиня Елисавета, нарисувана от М. Малеевски. Наистина, оригинален подвърък, даващ възможност за молитва пред светия лик.

Книгата е структурирана в няколко части:

1. За автора (с. 9-12);
2. Предговор (с. 13-16);
3. Основна част/Глави (с.17-347);
4. Заключение (с. 348-360);
5. Приложение (с. 361-375);
6. Списък на поместените в книгата писма (с. 379-381);
7. Родословна схема (с. 381-382);
8. Библиография (с. 384-385);
9. Именен показалец/Кратки сведения за някои лица, споменати в книгата (с. 386-406).

Първата част предоставя интересни сведения за авторката – Любов Петровна Милар, по баща Бабушкина – за емигрантския ѝ живот в Китай и Австралия, за поклонението в светите земи, за изпълненото ѝ от милосърдие сърце, вдъхновено от съдбата на Великата княгиня. Любов Милар основава благотворителен фонд и започва да събира средства за православните манастири на руската емиграция. Читателят се среща с авторката и в Приложението, в което тя споделя

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по руски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет на МГУ „Св. Иван Рилски“

² В статията е разгледано изданието от 2002 г.

впечатленията си от посещението си в Марто-Мариинската обител след написването на книгата.

Още в предговора авторката назовава своята героиня „ярка звезда“, която „се отличавала с необикновена красота, притежавала богатство и знатност, но рано разбрала, че всичко това е преходно и се насочила към придобиването на благодатта на Светия Дух чрез себеотрицание, чрез молитва и извършване на добри дела за ближния“ (с. 15). Л. Милар изтъква, че за Великата княгиня е писано твърде малко. Предговорът завършва с вярата, изказана от отец Серафим: „Ще дойде времето, когато талантливите поети ще възпят в стихове нейната възвишена душа, нейните светли подвизи, не само аскетическите, но и подвизите на любов и милосърдие. Тези нейни прекрасни възвишени дела, тази жертва ... никога няма да избледнее от паметта на благодарното човечество...“ (с. 16)³.

Биографичният текст е структуриран в 22 глави, във всяка от които образът е разкрит на основата на протичащите във времето събития. Главите в основния текст имат различен обем. Най-дълги са: Гл.5 *Обръщане в православие* (26с.); Гл.11 *Обител на милосърдието* (24с) и последната глава *Разкриване на светостта* (22с.). Най-къса е първата глава *Принцесата от Хесен* (7с.); глави №2 *Дворцов годеж* и № 10 *Нова цел* са по 8 страници.

Да кажем по няколко думи за всяка глава⁴.

Гл. 1. *Принцесата от Хесен* Повествованието започва с разказ за детството⁵ на принцесата от Хесен – дъщеря на Великия херцог на Хесен-Дармщат Лудвиг IV и на принцеса Алиса, дъщеря на английската кралица Виктория. На 14 годишна възраст Елисавета губи майка си и заедно със сестра си Виктория поема грижите за по-малките, окуражава баща си. Съчетава красива външност с весел нрав и жизнерадостност, стреми се да достави удоволствие на другите, да им помогне. Външната красота на Елисавета, (която близките ѝ наричали Елла), съответствали на духовните ѝ качества. *Основните качества на характера ѝ били дълбоката религиозност и самоотвержената любов към ближните.*

Гл. 2. *Дворцов годеж* Тази глава е изградена на основата на 9 писма на Елла до кралица Виктория. Изразена е любовта на младата девойка към баба ѝ, с която споделя съкровените си мисли. Подробно е описано посрещането на Великата княгиня и разкоша в Русия. Акцент е поставен и върху описанието на бъдещия съпруг на Елисавета Феодоровна – Великия княз Сергей Александрович.

Гл. 3. *Илинское* Потъваме в старата Рус. Имението в Илинское е изпълнено с автентичност, разкрит е чистият руски бит, патриархалните устои, славянската култура и жителите на селището, характеризиращи се с любов и страх Божий.

---

³ Цитат от „Мученици християнския долг“ на игумен Серафим, 1920, с. 12

⁴ Поместени в книгата от с.17 – с. 360

⁵ Елисавета Феодоровна е родена на 1 ноември 1864 г. (20 октомври по стар стил).

Авторката не отминава и мизерията в околните села. Не само в Илинское, но и в Петербург Елисавета Феодоровна печели симпатии със своята сърдечност, очарователност, топлота и простота на поведение. Създава непринудена атмосфера, проявява естетически вкус към красивото. Великият княз К. Константинович е очарован от чистотата и красотата, извиращи от една пленителна душа. Много уместно Л. Милар цитира едно негово прекрасно лирично стихотворение, изразяващо не само възхитата от княгинята, но и пророчество и загриженост за нейното бъдеще.

*Отново съзерцавам, възторжено прехласнат,
неизразимо дивната ти красота.
И под осанката, така прекрасна,
съзирам също тъй пленителна душа!*

*Смирена кротост, мъка съкровена
дълбоко там, в очите се таи;
кат`ангел чиста си и свършена;
свенливо нежна кат`жена си ти.*

*Злините, скърбите дано не могат
да опетнят неземната ти чистота!
И всеки щом те види, ще прослави Бога,
създал такава чудна красота!*

КР

(Константин Романов)

Гл. 4. В новия дом – Русия В писмата на Елисавета Феодоровна до баба и до брат и се разкрива и обстановката в новия дом – Русия и емоционалното състояние на героинята. Все по-често тя се замисля за човека, за предназначението му в живота, за Спасителя. Отново авторката се връща към Илинское, като подчертава, че Великият княз и Великата княгиня са душата на имението.

Гл. 5. Обръщане в Православие Особено силна глава, имайки предвид съмненията на княгинята, която иска сама, със сърцето си да разбере коя религия е правилна. Сериозна стъпка, предизвикана от дълбока вяра, е обръщането на Елисавета Феодоровна в православието. Въпреки, че баща и не я подкрепя, тя е сигурна, че е права в Божиите очи, уверена е, че е получила Божието благословение.

Гл. 6. В Москва Елисавета Феодоровна осъзнава своите отговорности като жена на губернатора на Москва, но наред с баловете разгръща и благотворителна дейност – посещава болници за бедни, старчески домове, приюти за безпризорни деца, свързва своя идеал за свършенство с умението за даване на прошка.

Гл. 7. *Коронацията* Принос на книгата е и подробното описание на коронацията на сестрата на Елисавета Феодоровна – Александра като съпруга на последния руски император Николай II. Едно от писмата на Елисавета Феодоровна до кралица Виктория (от 24 октомври 1894 г.) може да се разглежда като исторически документ за смъртта на царя-миротворец – Александър III. Отново в писма се разкрива пищното събитие с камбанения звън, символите на царската власт, миропомазването. Читателят получава представа дори за роклята, скицирана и подробно описана от Елисавета Феодоровна в писмо до баба ѝ.

Гл. 8. *Няма вече сигурност* В контраст със смирението и стремежа за богоугодничество на героинята е разкрито и разрастването на революционния тероризъм в Русия. Още по-големи са усилията на Елисавета Феодоровна в помощта ѝ за фронта – организира женския труд, построява санаториум за ранените, вдъхновява всички около себе си със своя ентузиазъм.

Гл. 9. *Убийството* Покъртителна е сцената на убийството на Сергей Александрович, взривен от бомба на терористите. Девета глава на книгата идва като от филм на ужасите. Сякаш читателят вижда княгинята с окаменяло, смъртнобледо лице да събира част по част останките на любимия си съпруг. Зловещата образност на описанието разкрива художественото майсторство на авторката. Но Любов Милър не пропуска да опише нравствената сила, величието на душата на своята героиня, която се среща с убиеца Каляев и го моли да поиска прошка от Бога. Единението на героинята с Бога изкрystalизира в кръста паметник, който Елисавета Феодоровна построява в памет на скъпия си съпруг. На него са издълбани думите на Спасителя: „*Отче, прости им, понеже не знаят що правят*“ (Лука 23:24). Авторката отправя поглед и към последващите революционни години с историята за разрушаването на паметника от Ленин.

Гл. 10. *Нова цел* Изпитанията на революционните извращения водят княгинята до вглъбяване в молитвата. Нейната нова цел е духовният живот, без да прекъсва благотворителната си дейност. Проникната от дълбока любов към Русия, тя иска да посвети живота си на служене на Бога и на хората. Трите купчини бижута символизират този стремеж. Най-голямата купчинка е отделена за създаването на Марто-Мариинската обител.

В гл. 11 *Обител на милосърдието* Решението на Великата княгиня я извежда от празнотата на светския живот и я отвежда по-близо до Бога – в Марто-Мариинската обител – обител на милосърдието – нещо средно между манастир и учреждение за обучение на кръстни медицински сестри; обител на милосърдие, труд и молитва, съчетание на благотворителност и медицинска дейност със съзерцателност. Любов Милър подробно описва светата обител.

Гл. 12. *Дар на изцеления* Образът на Великата княгиня много сполучливо е обрисуван чрез думите на протопрезвитер М. Польский в „Русские новомученицы“: „... съчетание на възвишена християнска нагласа, нравствено благородство, просветен ум, нежно сърце и изящен вкус. Тя притежаваше извънредно изтънчено душевно устроение...“

Гл. 13. *Сред бедните* Милосърдието отвежда Елисавета Феодоровна сред измета в Хитровка. Тя полага огромни усилия да спасява заблудени човешки души. Грижи се за децата, за подобряване на грамотността, създава дом за болни от туберкулоза жени, организира беседи за народа. Тя е посрещана с възторжено благоговение към нейния труд, осеян от Светия Дух. „*Великата матушка*“ е навсякъде. Оттук и болката на авторката, че това огромно Богоугодно дело замира поради ВОСР.

Гл. 14. „*Добрата част*“ Тук Л. Милар използва интересен подход. В началото започва с цитат от книгата „Пътят на Марта и пътят на Мария“ на английския писател Стивън Греъм за посещението му в Марто-Мариинската обител; повествованието продължава със сведения за настоятеля на Покровския храм на обителта отец Митрофан Серебрянски. След това неусетно следва разкриването на сияйния живот на самообричане на Елисавета Феодоровна, описание на пътуването ѝ по светите места, като е подчертан силният ѝ стремеж към духовното. Тук читателят ще намери сведения за манастири, новопосветени светци, духовни връзки.

Гл. 15. *Облаци на хоризонта* Пред читателския поглед са представени грандиозните тържества по повод победата над Наполеон, юбилеят на фамилия Романови, прекрасното описание на храма на Христа Спасителя. Майстор на контраста, авторката връща читателя и към разрушенията на комунистите, към Столипин, към безисходицата на императрицата и към Разпутин.

Гл. 16. *Войната* Войната съвсем ясно подчертава руския дух на Великата княгиня. Тя се възхищава на православната вяра на руския народ, изпада в молитвено настроение. Взема участие в сформирването на санитарни влакове, складове за лекарства, съоразения, походни болници...

Гл. 17. *От лошо към по-лошо* Нещата се влошават. Снабдяването на обителта е затруднено. Елисавета Феодоровна е обвинена в немски шпионаж. Но тя оправдава своите нападатели. Разбира, че са много измъчени и моли Господ да помогне на Русия да надвие врага. Но по-страшна от войната е опасността от революцията в тила.

Гл. 18. *Тревога* Глад, стачки, безредици царят в Петроград. Император Николай II се отказва от престола. Елисавета Феодоровна страда за царското семейство, въпреки това не се страхува, у всеки търси доброто; приема всичко със спокойствие и пълна покорност на Божията воля; запазва самообладание; категорична е, че трябва да остане в Русия.

Гл. 19. *Арест* Актът на ареста на Елисавета Феодоровна от чекистите – латвийци е предшестван от 2 писма на Великата княгиня до приятелката ѝ Александра Олсуева, в които разкрива дълбоката си любов към руската православна църква и руския народ, тя чувства, че „*скъпата Русия не може да загине*“, защото истинската родина е „*Небесното Отечество, Небесното царство*“. Трогателно е предадено сбогуването със сестрите.

Гл. 20. Заточеници Дългото пътуване към заточението в Перм (Сибир) е кошмарно. Но Елисавета Феодоровна пише писмо до своите сестри, в което ги окуражава, цитира Библията, подкрепя вярата им в Бога. Тя отправя молитви не за своето спасение, а за царското семейство. С голяма историческа стойност е описанието на другите заточеници – Великите князе: Сергей Михайлович, тримата синове на Великия княз Константин Константинович, княз Владимир Палей. Особено внимание е обърнато на поетическия талант на последния, като е цитирано едно прекрасно негово стихотворение, отразяващо злоещата обстановка.

Гл. 21. Алапаевските мъченици Пресъздадена е обстановката в Алапаевск и ужасяващото убийство⁶. И в дълбоката яма Великата княгиня не престава да се моли: „Господи, прости им, не знаят що вършат“. Попадайки в ямата, тя пеела молитви, ободрявала и подкрепяла всички в последните им страдания. *„Дълго се носело песнопението „Спаси господи“, пръстите ѝ били събрани в кръстен знак. Когато душата ѝ се отделила от тялото ѝ насреща ѝ се понесли райски песнопения, а над главата ѝ засиял мъченически венец.“* Подробно е описано намирането на трупове. Привеждат се данни от аутопсията на мъчениците. Авторката предлага и кратки сведения за убийството на царското семейство.

Гл. 22. Разкриване на светостта В последната глава подробно е описан пътят на телата на мъчениците. На отслужената в Алапаевск служба се стича огромно множество хора, които с ридания се прощават с новомъчениците. Поради настъпването на Червената армия се налага пренасянето на телата първоначално в Чита, а след това и в Пекин. Желанието на сестрите и братя на Елисавета Феодоровна е тя да бъде погребана заедно с инокия Варвара в Иерусалим в храма „Св. Мария Магдалина“. Писмата на принцеса Виктория до брат ѝ Хенри разкриват спомени, детайли от тежкия път и предстоящото погребение. Особено силен момент е писмото на придворната дама на принцеса Виктория Батенбергска – Нона Грайтън, в което много точно са уловени качества на Великата княгиня. Разкрита е атмосферата на *„спокойствие, на добре организираната работа, ... милата симпатия към всички“*, излъчването на *„мир и любов, съчетано с изострено чувство за дълг и истинска религиозност ... благодарение на нейната вяра светът е станал значително по-добър“*. Отбелязано е качеството да вижда доброто у всички, да не допуска никакво самовъзвеличаване и гордост. Писмото завършва с думите: *„Много рядко се случва човешката природа да се доближи толкова до съвършенството“*. Цитирана е и книгата на архиепископ Анастасий⁷, като е изтъкнато непреходното значение на Великата княгиня, наричана още преживе *„светица“*. Л. Милар обобщава: *„Св. мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна премина по руската земя като едно светло, прекрасно видение. Отказвайки се от своето блестящо положение в*

---

⁶ Убийството е извършено през нощта на 18 юли 1918 г.

⁷ Архиепископ Анастасий. „В памет на Великата княгиня Елисавета Феодоровна“, с. 21-22

обществото, тя напусна света и стана игуменка на Марто-Мариинската обител, извърши в монашеския си живот много подвизи и доброволно прие мъченическа смърт, оставяйки до последния си миг върна на своя християнски дълг.“ След тези прекрасните думи, авторката си задава въпроса – защо руският народ и досега продължава да мълчи за извращенията на комунистите в Русия.

В заключението Любов Милар с болка говори за извращенията на комунизма спрямо Православието в Русия. Подробно описва прославянето на новомъчениците Елисавета Феодоровна и инокиня Варвара от Руската Православна Задгранична църква⁸. Разказът преминава в първо лице, тъй като авторката е участник в събитието.

Ценна част в книгата е приложението, в което авторката споделя впечатленията си от Марто-Мариинската обител на милосърдието при посещението си през 2001 г. – 83 години след кончината на Великата княгиня и 20 години сред прославянето ѝ като преподобна великомъченица. Следва подробно описание как се е случило възстановяването на обителта и на провежданата там дейност. Л. Милар разказва и за посещението в Ново-Тихвинския манастир, в Алапаевския дом, за страшната шахта в Синячиха. Авторката се надява, че макар и в едно по-далечно бъдеще, руският народ ще се покае за своя грях – цареубийството; за пролятата кръв, за разрушаването на Русия от богоборците.

Писмата съставляват важна част от книгата. Затова авторката е счела за уместно да постави в приложение списък на поместените в книгата писма. Списъкът е разделен на две групи – I. Писма на Великата княгиня Елисавета до кралица Виктория, които се пазят в Кралския архив на Уиндзорския дворец и II. Писма, запазени във Великохерцогския архив на град Дармщат. За първата група – 34 писма е отбелязано мястото и датата на изпращане. Изпратени са от 9 населени места. Най-многобройни са писмата от Илинское и Петербург (по 20.59%). Посочено е, че тези писма са написани на английски език. Обхващат периода от 21 август 1883 г. до 13/15 ноември 1896 г.

Писмата от втората група са 20 на брой, от които 14 (70%) са от Вел. кн. Елисавета, а другите са от принцеса Виктория (4) и по 1 от Вел. херцог Лудвиг и от Нона Грайтън – придворна дама на принцеса Виктория. Указано е мястото и датата на изпращане и езика, на който са написани. По голяма част са написани на английски език – 17 (85%); и 3 на немски. Едно от писмата е и на двата езика, тъй като е от принцеса Виктория с постскриптум от принцеса Ирена.

Родословната схема е разработена на 12 нива с многобройни разклонения. Обхваща родствените и съпружески връзки на 5 държави: Русия, Дания, Англия, Германия, Гърция. Родоначалници в тази схема са: Екатерина II „Велика“, Кристиан

---

⁸ Причисляването към лика на светците е извършено на 1.XI.1981 г.

IX, кралица Виктория, Федерик III Пруски, Георг I Гръцки. На най-долното ниво са мъчениците от 1918 г. Отбелязани са годините на смъртта (в някои случаи и на раждане). Връзките са ясно проследими.

Библиографията обхваща 27 заглавия, от които 17 на кирилица и 9 на латиница. Под № 27 е обобщено: Различни списания и отделни статии. Заглавията на изданията и статиите са дадени под черта в основната част. Прави впечатления, че изданията на кирилица не са подредени в азбучен ред. Вероятно това е поради наличието на духовни санове на авторите. Изданията обхващат периода от 1914 до 1999 г. Източниците са главно биографични – хроники, възпоменания, жития. Голяма част от авторите са с духовни санове: протопрезвитер М. Полский, игумен Серафим, архиепископ Анастасий...

Книгата завършва с биографични сведения за лица, споменати в книгата. Списъкът наброява 128 личности, подредени в азбучен ред. Обхванат е значителен исторически диапазон – от древността до наши дни. Тук могат да се намерят сведения за древно-руския княз Даниел Московски, за ландграфиня Елисавета Унгарска (†1231); за много князе, духовни лица, за художника Нестеров... Най-многобройна е групата на лицата, родени през XIX век (89%), 20 или 4.7% са лицата родени през XX век; 18 (3.1%) са родените през XVIII век. В повечето случаи сведенията са кратки и очертават роднински връзки, но се срещат и по-разширени описания на живота и дейността на отделни лица.

В основния текст прави впечатление големия брой пояснения под черта - 193. Направени са 86 (44.56%) препратки към библиографията; 60 пояснения (31.09%) са отделени за велики личности, роднински връзки; 19 (9.84%) описват събития (понякога доста подробно); 10 (5.18%) са посветени на исторически местности; поясненията от общ характер са 18 (9.32%).

Книгата е плод на дълги и упорити проучвания, много материали, писма, които Любов Милар сама превежда на руски език. За първи път книгата е отпечатана през 1988 г. във връзка с честването на 1000-годишнината от покръстването на Русия. Преведена и на английски, книгата 5 пъти е преиздавана и в САЩ. Преведена е и на немски, гръцки, а с изданието от 2002 г. излиза и на български език.

Биографичната линия е многопластова. Разбира си, че в центъра е Великата руска княгиня Елисавета Феодоровна, но в същото време читателят получава просторни сведения за живота на авторката, на много исторически личности от близкото и далечното минало. В своеобразен калейдоскоп се събират императорски особи, Велики князе, художници, поети, обикновени хора със своите добродетели и недостатъци, духовни личности, дори светци – по един или друг начин докосващи се до главната героиня. Сведенията са представени умело както

в самото повествование, така и в бележките под черта, а така също и в края на книгата в кратките сведения, които авторката дава за лица, споменати в книгата.

В повествованието широко е използвана епистоларната линия. Огромни са усилията на Л. Милар да издири голям брой писма и лично да ги преведе на руски език. От общо 64 писма цитирани изцяло или части от тях, 57 (88.89%) са написани от Елисавета Феодоровна, а останалите 7 (11.11%) са: от баща ѝ до нея (1); от принцеса Виктория до брат им Ернест (3); от принцеса Виктория до сестра ѝ Ирена (1); от Нона Грейтън (1); от Каляев до Елисавета Феодоровна (1 оскърбително писмо). От личните писма на Елисавета Феодоровна, най-многобройни са тези до баба ѝ – 34 писма (60.71%); до брат ѝ Ернест – 11 писма (19.64%), до баща ѝ – 4 писма (7.14%); до приятелки – 3 писма (5.36%); до сестра ѝ Виктория – 2 писма (3.57%); и по едно писмо до кръстните сестри от Марто-Мариинската обител (1.79%) и до император Николай II (1.79%).

Визуално достойнство на книгата е богатият снимков материал – общо 66 фотоси на портрети, снимки, рисунки. Разположени са на 4 места в основната част и в Приложение, така че да кореспондират с текста. След глава 7 са поставени 20 снимки на 12 страници, от които читателят придобива представа за красотата на Великата княгиня, за княжеското облекло, за нейните близки, за царското семейство. Представени са и снимки на главната сграда на имението Илинское, храмът „Св. Мария Магдалина“ на Елеонската планина, величественият кръст-паметник издигнат на мястото, където е бил убит нейният съпруг. Поредицата завършва със снимка на княгинята преди посвещаването ѝ за настоятелка на Марто-Мариинската обител.

Втората група – след глава 11 съдържа 13 снимки, разположени на 8 страници. Тук читателят вижда Елисавета Феодоровна като настоятелка в монашеско облекло, хората от нейното обкръжение, а също така добива представа за самата обител.

Преди глава 20 са поместени 24 снимки на 12 страници, които разкриват годините преди и по време на заточението, пренасянето на мощите на светите преподобно-мъченици, първата икона на св. Елисавета Феодоровна.

В рамките на приложението също има 9 снимки, които могат да бъдат озаглавени „По стъпките на историята“. Това са снимки от 2001 г., когато авторката посещава Марто-Мариинската обител. В края на частта „Приложение“ е поставена снимка с автограф. Тук много умело на предишната страница е направен паралел с цитат от Библията и думите на Великата княгиня.

*Чеда мои,
нека любим не с думи
или с език,
а с дела и истина!*

(1 Иоан.3:18)

По-лесно е слабата сламка да противостои на силния огън, отколкото естеството на греха да противостои на любовта. Трябва да развиваме тази любов в сърцата си, за да можем да се удостоим да бъдем заедно с всички светци, защото всички те са благоугодили на Бога посредством любовта си към ближните.

св. Елисавета

Правят впечатление познанията на авторката при цитиране на евангелските текстове, които кореспондират тясно с текста: *Лука 9:23; Мат. 19:29; Мат. 19:21 (Предговор); Лука 10:41-42 (глава 11); Мат. 10:16-22 (Заключение); I Иоан.3:18 (Приложение)...* Това е още един силен момент при изграждане на образа на Великата княгиня.

В името на любовта към Православната църква и руския народ Елисавета Феодоровна е готова да изпита такива „моменти, които изглеждат ужасни“. Тя е уверена, че „*Господ, Който наказва е Същият, Който обича*“. И още: „*Ние работим, молим се, надяваме се и всеки ден чувстваме Божиата милост. Всеки ден усещаме едно постоянно чудо. Другите също усещат това и идват в нашата църква, за да отдъхнат душите им*“⁹.

Л. Милар благоговее пред своята героиня. Тя разкрива нейния образ пълно и многостранно, в различни по своята емоционална обогрeност моменти. Това завладява читателя, кара го да изпитва все по-голям интерес, следвайки страница след страница.

В хода на повествованието са описани редица храмове, сгради, местности – имението в Илиенское, Успенския катедрален храм, Чудовския манастир, Новоспаския манастир, Параклиса на Иверската икона на Божиата майка, Марто-Мариинската обител... Двата основни плана – религиозен и исторически – тясно се преплитат.

Книгата няма точно откroена жанрова принадлежност. Можем да е наречем биографична, историческа, религиозна; да я причислим към категориите мемоари, биографии писма; християнство; мъченици на християнството... И няма да сбъркаме. Важното е да изпитаме красотата и величието на Духа, с които Бог е дарил Своята смирена рабиня Елисавета Феодоровна. Затова К. Златева причислява книгата към множеството духовни бисери на православната литература¹⁰.

Една книга, в която читателят може да открие и ярки образи, и исторически факти и драматични събития, и православни истини, и пример за подражание и

---

⁹ Думи на Елисавета Феодоровна в писмото ѝ до А. Олсуева.

¹⁰ Златева, К. Една необикновена книга. // *detelina-zlateva*.blo

едновременно с това да се наслади на прекрасни храмове и местности, на съдържателни писма, да потъне в света на смирение и прошка.

В книгата е проучена, анализирана и обобщена богата информация от разнообразни източници. В този смисъл се проявяват елементи на научен труд, без това да вреди на художествените качества на текста. Документалното и емоционалното си дават среща, свързват се в една неделима сплав. Езикът е жив, емоционален.

„Светата руска мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна“ на Любов Милар притежава редица особености, които се проявяват в различни направления::

- необичайна структура;
- богата образна събитийност на повествованието;
- достоверност на изключително голям обем информация;
- елементи на научен труд;
- голям брой писма и снимков материал;
- досег с изключително много велики исторически личности;
- изработена родословна схема;
- подробно описание под черта;
- наличие и свързаност на евангелски текстове;
- обхват на различни жанрови плоскости;
- използване на ретроспекция в текста;
- жив, емоционален език;
- изказано лично мнение на авторката;
- елементи на публицистика ...

Всичко това води до изграждането на един изключително ярък образ – образа на светата руска мъченица, Великата княгиня – Елисавета Феодоровна. Какво ли не откриваме в светлата ѝ душа? Любов, милосърдие, смирение, търпение, целеустременост в работата, естественост, скромност, святост, безпрекословна вяра и пълно отдаване на Бога... Всичко е толкова силно и толкова истинско. Не напразно в Русия наричат Елисавета Феодоровна „*белият ангел на милосърдието*“. Както изтъква иконом Е. Паралингов¹¹, най-голямото богатство на светата княгиня са троицата нейни добродетели: „*милосърдие, търпение и любов, чрез които със смирение княжеското достойнство скри богомъдра Елисавето, със сугубото служение на Марта и Мария си почела Христа и като жертва праведна Богу си се принесла...*“¹²

Затварям книгата, но нещо ме тегли да я отворя отново в началото – там, където е иконата на Великата княгиня и да се помоля: „*Света преподобна мъченице Елисавето, моли Бога за нас!*“

---

¹¹ Паралингов, Е. Светата Велика княгиня Елисавета Феодоровна – белият ангел на милосърдието pravoslavie.bg.06.04.2023.

¹² В курсив е цитиран част от празничния тропар на св. прмца Елисавета.

ЛИТЕРАТУРА

Златева, К. Една необикновена книга. // detelina-zlateva.blog

Милар, Л. Светата руска мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна.

Православно издателство „Св. апостол и евангелист Лука“, С., 2002.

Паралингов, Е. Светата Велика княгиня Елисавета Феодоровна – белият ангел на

милосърдието // [https // www. pravoslavie.bg.06.04.2023.](https://www.pravoslavie.bg.06.04.2023)

www.book.store.bg

**ПО СЛЕДИТЕ НА ЕДНА КНИГА:
„СВЕТАТА РУСКА МЪЧЕНИЦА
ВЕЛИКАТА КНЯГИНЯ ЕЛИСАВЕТА ФЕОДОРОВНА“
Елена Давчева**

(Резюме)

Направен е обзор на книгата на Любов Милар „Светата руска мъченица Великата княгиня Елисавета Феодоровна“ на православно издателство „Св. апостол и евангелист Лука“. Обърнато е внимание на структурата, съдържанието и достойнствата на книгата. Проследена е хронологията на събитията при изграждането на образа на Великата княгиня. Подчертана е ролята на авторката за въздействието върху читателя.

Ключови думи: Елисавета Феодоровна, Любов Милар, книга, святост

СТАТИСТИЧЕСКИ ПОГЛЕД ВЪРХУ ЦВЕТОВЕТЕ В ДВАДЕСЕТ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЗА ДЕЦА ОТ КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

Елена Давчева¹

Цветовете! Тяхното очарование буди трепет във всяко детско сърчице. Те разпалват детското любопитство, носят естетическа наслада, развиват въображението. Чрез тях думите оживяват, обагрят се в чудна светлина. Децата по-лесно възприемат текста, поуките, потапят се в очарованието на художественото слово. Близат чувства, представи и емоции, породени от чудната симбиоза на цветовете и словото.

Интерес представлява колко „цветни“ са приказките и разказчетата, които децата четат. И как цветовете са обвързани в текстовото пространство, какво символизират, какви поуки носят. Безспорно това се определя от майсторството и стила на писателя, от неговата обич към читателя.

Константин Константинов е един от най-известните български писатели, с чиито приказки са израснали редица поколения деца. Ще си позволя да цитирам думите от една обява за конкурс на негово име в сайта на сливенската регионална библиотека²: „Искрен и добросърдечен разказвач, брилянтен приказник, прекрасен стилист и виртуозен майстор на родната реч“³. Вещо и с голяма лекота писателят постига живописен рисунък, картинна видимост чрез ярките и широковариативни изобразителни потенци на цвета.

На случаен принцип са избрани 20 от най-известните произведения⁴ на Константин Константинов за деца, включени в „Приказки за тебе“⁵. След внимателен прочит на творбите са обособени 16 на брой цветове, нюанси, комбинации, които по-нататък ще бъдат наричани просто цветове. В изследването са включени отделните цветове на дъгата, а също и дъгата като събирателен образ, бялото – като синтез на цветовете, отсъствието на цвят – черното, тъмното – като нюанс, свързаното с неподправената детска душа и израз на любовта на автора – светло, присъщото на детската същност пъстро, оригинални авторски хрумвания за комбинации от цветове и пр. Изборът на толкова много групи (16 на

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по руски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет на МГУ „Св. Иван Рилски“

² Международен студентски конкурс за илюстрации на тема: „Из приказния свят на Константин Константинов“ в рамките на програмата на XXV Национален фестивал на детската книга – Сливен, 10-12 май 2023г.

³ http://reglibsliven.iradeum.com/competition/competition_fest_2023_student.htm

⁴ Включени са приказки и разкази, но тъй като границата между двата жанра е твърде условна при К. Константинов, на някои места в текста се говори за приказки.

⁵ Използвани са посочените в литературата издания.

брой) цели максималното разграничаване на цветовото многообразие, което води до широки цветови представи и асоциации. В таблица 1 са представени избраните произведения и откритите в тях цветове.

Таблица 1. Произведения и цветове

Произведения		Цветове	
№	Заглавие	№	Цвят, нюанс, комбинация
1	Златната къщичка	1	син
2	Когато децата заспят	2	червен
3	След полунощ	3	тъмно
4	Пръстеното петле	4	черен
5	На полето	5	светло
6	Горският цар	6	блясък
7	Медената пита	7	бял
8	Спи-спи	8	пъстро
9	Хитрецът и царската дъщеря	9	зелен
10	Малкият коминочистач	10	сребърно
11	Гроздобер	11	златно
12	Вълшебната шейна	12	жълто
13	Босата команда	13	дъга
14	По жетва	14	сив
15	Синьото краче	15	комбинации
16	Щурчето	16	други
17	Таласъм		
18	Змийска кожа		
19	Пътешественик		
20	Старият щърк		

Сравнително големият брой произведения и цветове позволява статистическа обработка на данни. Какво би могла да ни даде статистиката на цветовете?

- изследване на честотата, с която се появяват различните цветове;
- представа за присъствието на всеки цвят в разглежданите произведения като цяло и във всяка творба;
- определяне на среднестатистически величини, които очертават функцията на разпределение на цветовете;
- ранжиране на появата по цветове и произведения;
- установяване на корелационни зависимости; онагледяване и пр.

Така с помощта на статистическата обработка се постига: разкриване на цветовете, открояване на техните функции и връзката между тях, на различни проблеми (естетични, етични, нравствени и пр.); разкриване на художественото майсторство на автора в единството слово-образ.

В таблица 2 са нанесени работните данни за поява на избраните цветове във всяко едно от произведенията.

Таблица 2. Първични данни за появата на цветовете в произведенията

Произведение	Цвят																			
	Златната къщичка	Когато децата заспят	След полунощ	Пръстеното петле	На полето	Горският цар	Медената пита	Спи-спи	Хитрецът и царската дъщеря	Малкият коминочистач	Гроздобер	Вълшебната шейна	Босата команда	По жетва	Синьото краче	Щурчето	Таласъм	Змийска кожа	Пътешественик	Старият щърк
син		3		1	3	1	3		1	1		1	3	1	10			2		2
червен		6	4	3	4	2			2				1	2	2	2	2	3		
тъмно		1	1	1	1	3	2	1				1	1	3				1	2	
черен			1			1	1			7		1	5		2	1	2	5	1	
светло	2	1		1		1		3	3		1	5	2	2						2
блясък		1	1	2		1	4	1	1		1	4	1	2				1		
бял		1		1	1		3	2	2			6	3					1		2
пъстро	1	2	2	3		2	1					3		1						
зелен			3	3		1			1	1		4			1		1			
сребърно	3							1	4	1	1	3								1
златно	6	1				1	6		11						1					
жълто					2	1	1			1				1						
дъга	2			1																1
сив						1														
комбинации						1			2					1					1	
други		1			1	1			1											
брой появи																				

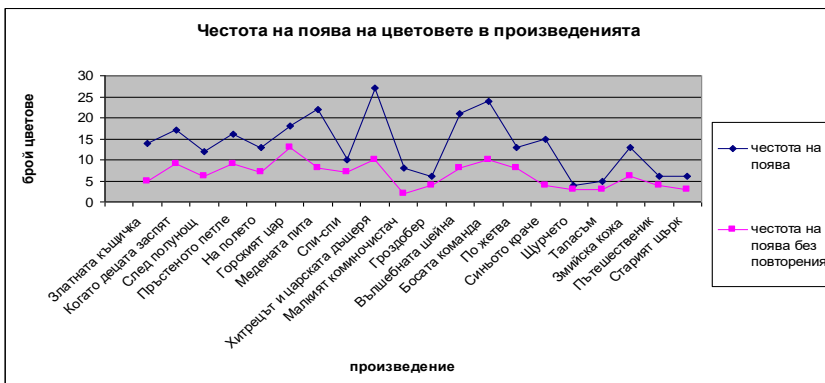
Така подредените данни позволяват двупластово статистическо разглеждане – произведенията, населени с цветове и поява на отделните цветове в избраните произведения като цяло.

Таблица №3 визира честотата на поява на цветовете – като общ брой, и брой без повторения в отделните приказки и разкази.

Таблица №3. Цветовете в произведенията – честота и рангове

№	Заглавие	честота на поява на цветовете		честота на поява без повторения		R ₁	R ₂	R ₁ -R ₂	(R ₁ - R ₂) ²
		f	f (%)	f	f (%)				
1	Златната къщичка	14	5.20	5	3.88	9	13	-4	16.00
2	Когато децата заспят	17	6.32	9	6.98	6	4.5	1.5	2.25
3	След полунощ	12	4.46	6	4.65	13	11.5	1.5	2.25
4	Пръстеното петле	16	5.94	9	6.98	7	4.5	2.5	6.25
5	На полето	13	4.83	7	5.42	11	9.5	1.5	2.25
6	Горският цар	18	6.69	13	10.08	5	1	4	16.00
7	Медената пита	21	7.80	8	6.20	3.5	7	-3.5	12.25
8	Спи-спи	10	3.72	7	5.42	14	9.5	4.5	20.25
9	Хитрецьт и царската дъщеря	27	10.03	10	7.75	1	2.5	-1.5	2.25
10	Малкият коминочистач	8	2.97	2	1.55	15	20	-5	25.00
11	Гроздобер	6	2.23	4	3.10	17	15	2	4.00
12	Вълшебната шейна	21	7.81	8	6.20	3.5	7	-3.5	12.25
13	Босата команда	24	8.92	10	7.75	2	2.5	-0.5	0.25
14	По жетва	13	4.83	8	6.20	11	7	4	16.00
15	Синьото краче	15	5.58	4	3.10	8	15	-7	49.00
16	Щурчето	4	1.48	3	2.32	20	18	2	4.00
17	Таласъм	5	1.86	3	2.32	19	18	1	1.00
18	Змийска кожа	13	4.83	6	4.65	11	11.5	0.5	0.25
19	Пътешественик	6	2.23	4	3.10	17	15	2	4.00
20	Старият щърк	6	2.23	3	2.32	17	18	1	1.00
	общо	269	100	129	100				

От таблицата става ясно, че най-„цветни“ са „Хитрецьт и царската дъщеря“, „Босата команда“, „Медената пита“, „Вълшебната шейна“. В дъното на класацията са: „Щурчето“, „Таласъм“. По отношение на честотата на поява на цветовете без повторения се наблюдават някои различия. Тук с най-висок ранг (1) е „Горският цар“, а с най-нисък – „Малкият коминочистач“. Сравнението между двата показателя е видимо на диаграмата:

Коефициентът на Спирман⁶, изчислен по формулата:
$$R = 1 - \frac{6 \cdot \sum (R_1 - R_2)^2}{n \cdot (n^2 - 1)}$$

има стойност: $R = 0.84$, което показва голяма корелационна зависимост.

И все пак, какво е честотното разпределение за различните цветове и нюанси? Таблица 4 дава представа както за появите на избраните цветове и относителната честота, така и за появата в брой произведения. Данните са ранжирани.

Таблица №4. Цветове и нюанси в произведенията

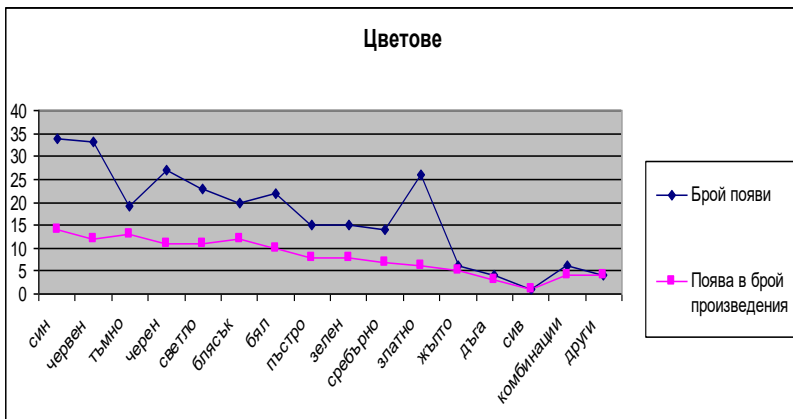
цвет	Брой появи	Относителна честота (%)	R ₁	Поява в брой произведения	R ₂	R ₁ - R ₂	(R ₁ - R ₂) ²
син	34	12.64	1	14	1	0	0
червен	33	12.28	2	12	3.5	1.5	0.25
тъмно	19	7.06	8	13	2	6	36
черен	27	10.04	3	11	5.5	-2.5	6.25
светло	23	8.55	5	11	5.5	-0.5	0.25
бялсък	20	7.43	7	12	3.5	3.5	12.25
бял	22	8.18	6	10	7	-1	1
пъстро	15	5.58	9.5	8	8.5	1	1
зелен	15	5.58	9.5	8	8.5	1	1
сребърно	14	5.20	11	7	10	1	1
златно	26	9.66	4	6	11	-7	49
жълто	6	2.23	12.5	5	12.5	0	0
дъга	4	1.48	14.5	3	15	0.5	0.25
сив	1	0.37	16	1	16	0	0
комбинации	6	1.86	12.5	4	14	-1.5	2.25
други	4	1.48	14.5	5	12.5	2	4
общо	269	100		(20)			113.5

С най-голяма относителна честота е синият цвят, следван от червения и черния. Само с една поява е сивият цвят.

Интерес представлява и в какъв брой произведения се появява всеки отделен цвят (колона 5 на таблицата). На графиката по-долу се вижда че кривата, отнасяща се за този брой е сравнително по-полегата спрямо общия брой прояви, т.е. тук различията са по-малки. Всеки от отделните цветове има поява в сравнително близък диапазон брой приказки. Въпреки това стойността на коефициента на корелационна зависимост между общия брой на появи на цветовете и броя на приказките, в които те се появяват е $R = 0.83$, което показва висока корелационна зависимост.

⁶ Генкова, Л., В. Найденова. Опитно-приложната и диагностично-изследователската дейност на учителя, София-Кърджали, 2003.

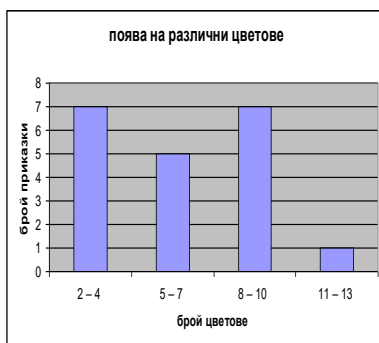
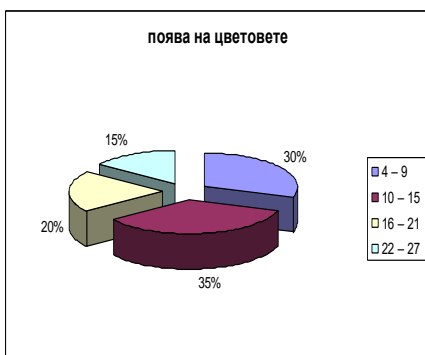

Преминаването в интервална скала позволява по-обобщено да се покаже какви са диапазоните на поява на цветовете общо и на различните цветове в брой приказки.

Таблица №5. Относителна честота на цветовете (интервални скали)

Интервал на поява на цветовете	Брой приказки	Относителна честота	Ранг	Интервал на поява на различни цветове	Брой приказки	Относителна честота	Ранг
4 – 9	6	0.30	2	2 – 4	7	0.35	1.5
10 – 15	7	0.35	1	5 – 7	5	0.25	3
16 – 21	4	0.20	3	8 – 10	7	0.35	1.5
22 – 27	3	0.15	4	11 – 13	1	0.05	4

Най-много са приказките, в които се появяват от 10 до 15 цвята и съответно от два до четири и от осем до десет различни цвята.

В 20-те произведения на К. Константинов се наблюдава голяма наситеност с цветове. Средно на цвят се падат по близо 17 появи. Данните в таблица №6 позволяват да се пресметнат средностатистически величини.

Таблица №6. Средни статистически величини

№	цвят	X	$\bar{x}$	$x_i - \bar{x}$	$(x_i - \bar{x})^2$
1	син	34	16.8	17.2	295.84
2	червен	33	16.8	16.2	262.44
3	черен	27	16.8	10.2	104.04
4	златно	26	16.8	9.2	84.64
5	светло	23	16.8	6.2	38.44
6	бял	22	16.8	5.2	27.04
7	блясък	20	16.8	3.2	10.24
8	тъмно	19	16.8	2.2	4.84
9	пъстро	15	16.8	-1.8	3.24
10	зелен	15	16.8	-1.8	3.24
11	сребърно	14	16.8	-2.8	7.84
12	жълто	6	16.8	-10.8	116.64
13	комбинации	6	16.8	-10.8	116.64
14	други	5	16.8	-11.8	139.24
15	дъга	4	16.8	-12.8	163.84
16	сив	1	16.8	-15.8	249.64
		269			Σ 1627.84

Средно – аритметична (средна) величина:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{269}{16} = 16.81;$$

Медиана – величината в средата на статистическия ред:

$$m_e = \frac{19 + 15}{2} = \frac{34}{2} = 17;$$

Мода – m_0 – броят на най-често повтаряните стойности (с най-голяма гъстота)

в статистическия ред: $m_{01} = 15$; $m_{02} = 6$;

Средно-квадратично отклонение :

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n}} = \sqrt{\frac{1627.84}{16}} = 10.08 .$$

Най-близки до средната стойност са пъстрото и зеленото. Медианата е разположена в областите на тъмното и пъстрото. Статистиката показва 2 моди – при пъстро и зелено и съответно – жълто и комбинации от цветовете.

Тъй като $m_0 < x < m_e$, кривата на разпределение е изместена надясно.

За ваятеля на българското слово, естетиката е вплетена в цветовото изображение. Таблица №7 дава представа за честотата на поява на различните цветовете. В последната колонка са упоменати и произведенията за всеки цвят, в които е заложена тази функция.

Таблица №7. Естетическа функция на цветовете

№	Цвят	Брой появи	Брой произведения	Произведения
1	син	8	6	Медената пита, Горският цар, Старият щърк, Босата команда, По жетва, Когато децата заспят
2	червен	2	2	Пръстеното петле, Горският цар
3	тъмно	1	1	Горският цар
4	черен	1	1	Горският цар
5	светло	11	9	Златната къщичка, Пръстеното петле, Гроздобер, Спи-спи, Горският цар, Хитрецът и царската дъщеря, Вълшебната шейна, По жетва, Когато децата заспят
6	блясък	4	4	Златната къщичка, Медената пита, Горският цар, Босата команда
7	бял	1	1	Медената пита
8	пъстро	3	3	Пръстеното петле, Горският цар, Вълшебната шейна
9	зелен	2	2	Пръстеното петле, Хитрецът и царската дъщеря
10	сребърно	3	2	Гроздобер, Хитрецът и царската дъщеря
11	златно	2	2	Златната къщичка, Медената пита
12	жълто	1	1	Медената пита
13	дъга	3	3	Златната къщичка, Пръстеното петле, Старият щърк
14	сив	1	1	Горският цар
15	комбинации	2	1	Горският цар
16	други	2	2	Гроздобер, Горският цар
	Общо	47	41	

Прави впечатление, че естетиката присъства във всичките 16 цвята. С най-голяма честота са светлото и синьото. Най-силна проява на естетическата функция на цвета се среща в 12 от произведенията. Честотата на проява е най-голяма в „Горският цар“, „Пръстеното петле“, Медената пита“, „Златната къщичка“.

Цветовете не само се вплитат в естетиката на словото. Константин Константинов ги издига до символи с определено нравствена пълнота. Цветовете не се натрапват, сякаш слагат последен щрих върху образното, изящно слово в света, създаден от писателя за децата. Свят извън времето, управляван от красотата и доброто.

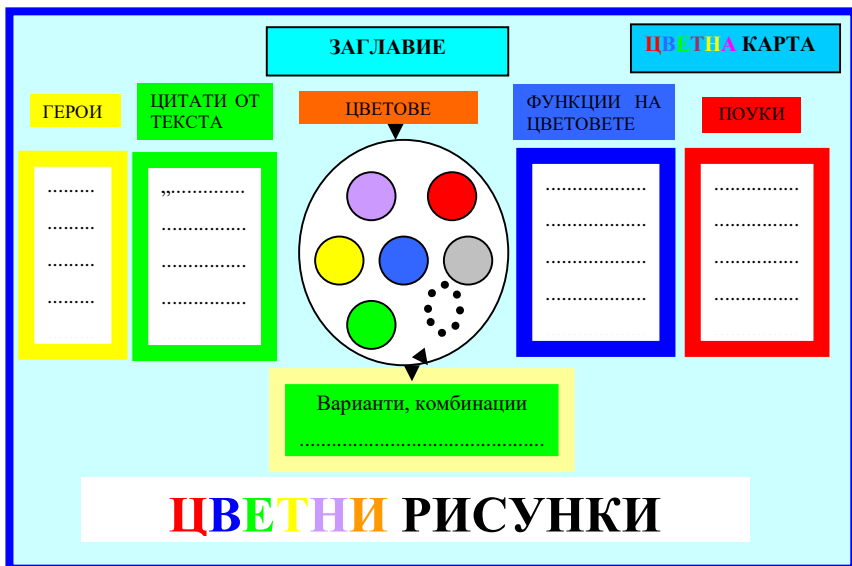
Голяма плътност, вариативност и оригиналност на цветовете, техните функции и автори послания могат да бъдат представени в *Карта на цвета* и *Цветна карта*.

Примерна *Карта на цвета* би могла да съдържа вариантите и комбинациите на избрания цвят; произведенията, в които се среща; преобладаващите функции на цвета; авторовите послания (фиг.1.). Могат да се включат и други елементи и задачи, определени от конкретни методически цели. Например да се определят вариантите на цвета като части на речта. Примерна карта за червения цвят е представена на фиг.1.

Фиг.1. Примерна *Карта на цвета*

Картата на избрано произведение (*Цветна карта*) е синтез на цветовете, които го населяват. Тук е уместно включването на варианти и комбинации; на герои с цветни имена; цитати от текста, поуки. Идея за такава карта е представена на фиг.2.

Фиг.2. Идея за изработване на цветна карта на произведение

Подобни карти могат да се изготвят при съвместната работа на учител и ученици в училищни и извънучилищни форми на обучение. Предполагат и осъществяването на вътрешно предметни и междупредметни връзки – български език и литература и изобразително изкуство.

Чрез цветовете думите оживяват, обаяват се в чудеса и вълшебства, лесно и бързо достигат до детските сърца. Всеки цвят, прочетен като дума, изтълкуван като сигнал, знак или символ, разгръща словесното майсторство. Използвайки естетиката и нравствената символика на цветовете, Константин Константинов потапя читателя във вълшебния свят на детството, в който греят цветовете, които са способни да породят множество асоциации, да създадат образно-чувствени представи. Безспорно, добра възможност за проследяване на широката палитра от цветовете и тяхната обвързаност с литературния текст дава статистиката. С нейна помощ е възможно решаването на редица въпроси от литературоведски и методически характер.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Константинов, К. Приказки за тебе. Под ред. на Д. Далиев, изд. „Народна младеж“, С. 1972.

Константинов, К. Приказки за тебе. Изд. „Хермес“, С. 2015.

http://reglibsliven.iradeum.com/competition/competition_fest_2023_student.htm

СТАТИСТИЧЕСКИ ПОГЛЕД ВЪРХУ ЦВЕТОВЕТЕ В ДВАДЕСЕТ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЗА ДЕЦА ОТ КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

Елена Давчева

(Резюме)

Статията разглежда присъствието на цветовете в 20 произведения за деца на Константин Константинов. Открито е голямо разнообразие от цветове и нюанси. Обърнато е внимание на естетическите функции на цвета. Подчертана е ролята на статистиката за изясняване на връзката слово – образ. За обработка на данните са използвани статистически методи, онагледяване с таблици и диаграми. Посочени са практически идеи за анализ на цветовете в текстовото пространство.

Ключови думи: цветове, Константин Константинов, приказки и разкази за деца, статистика

ЧИНАРЪТ – СИСТЕМАТИЧНИ, БИОЛОГИЧНИ И ЕКОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

*Велислава Паничкова*¹

5 юни – Световен ден на околната среда. Ден, посветен на опазването на природата, на онази естествена среда на местообитание на живите организми, и на нейното възстановяване.

На тази дата през настоящата година в инициативата се включи и нашият Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“. В рамките на събитието по отбелязването на Световния ден на околната среда в китния двор на университета беше открит „Зелен остров“, което всъщност е част от инициативата „Заедно за чиста и зелена София“. Идеята на инициативата е повишаване ангажираността на гражданите, в частност на младите хора, към устойчивите модели за екологично градско развитие и към климатичните промени. По време на събитието бяха представени интересни факти и актуални теми, свързани с екологията и околната среда. С участието си в отбелязването на Световния ден на околната среда дворот на МГУ стана дом на уникална, цветна композиция във формата на логото на Университета като част от пространството на „Зеления остров“.

Събитието предостави и прекрасна възможност за обогатяване на биоразнообразието на територията на кампуса на МГУ посредством засаждане на нов дървесен вид – чинар. Както знаем, дървесните видове съставляват основната биомаса на земята и обезпечават кръговрата на веществата в биосферата. Те имат особена ценност и универсално екологично значение като основен фактор за формирането на природната среда и поддържането на екологичното равновесие.

Засаждането на чинар в двора на нашия университет породи у мен, като автор на настоящата статия, желание да споделя с читателите едно скромно и кратко изследване на този дървесен вид, което е базирано на интереси и познания на автора в областта на ботаниката и в частност на дендрологията като наука за дървесните видове и характерните за тях систематични, биологични и екологични особености. Актуалното събитие по засаждането на чинара изведе на преден план теоретичните и практически знания, придобити във връзка с квалификацията ми и като инженер-еколог и към този момент взе известен превес над педагогическите и филологическите ми търсения.

Съгласно систематиката на растенията дървесният вид чинар принадлежи към: Отдел Покритосеменни (цветни) – *Angiospermae (Anthophyta)*; Клас

---

¹ Старши преподавател по английски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“; Магистър инженер, специалност „Екология, опазване и възстановяване на природната среда“

Двусемеделни – *Dicotyledones (Magnoliopsida)*; Подклас *Hamamelididae*; Семейство Чинарови (*Platanaceae*); Род Чинар (*Platanus*).

Представителите на **семејство Чинарови** – *Platanaceae* са листопадни дървета, високи до 40-50 метра и достигащи диаметър до 4 метра. Отличават се със светлозелена кора и мощно развита корона. Листата им са едри, последователни, прости, длановидни, с 3-5 до 7 дяла, едро назъбени, голи или влакнести, с дълги дръжки и дребни назъбени прилистници. Цветовите са еднopolови, събрани в кълбести съцветия, разположени по 2-3 (4) на дълги дръжки. Околоцветникът е двоен, като всеки кръг има от 4 до 6 листчета. Тичинките са 4-6, свободни. Яйчникът е горен. Плодникът има от 3 до 6 плодолиста, всеки в 1-2 семеџпки. Плодът е орехче, снабдено в основата си с кичурче от власинки. Анемофилни растения са. Към семејството се отнася само един род (**Род Чинар** - *Platanus*) с 6-7 вида, разпространени от Балканския полуостров до Западните Хималаи и от Мексико до Канада.

Родът Чинар (*Platanus*) обединява листопадни дървета с мощна, неправилно развита корона. Младите клонки са тъмносиви и голи, а старите - сивозелени до сивоканелени, също голи. Листата са с разширена в основата си дръжка, прости, последователни, длановидно врязани, отначало влакнести, след това голи. Дяловете на петурата са дълбоко или плитко врязани, едро назъбени. Основата им е клиновидна, закръглена или слабо сърцевидна. Пъпките са яйцевидни, до 10 мм дълги, голи, разположени в основата на листните дръжки. Съцветието е главичка; по 1-6 (7) главички върху дълги увиснали дръжки, като долните главички са от мъжки, а горните - от женски цветове. Тичинките са с къси дръжки, разположени срещу листчетата на външния кръг на околоцветника. След цъфтежа мъжките главички опадват, а женските увеличават размера си. Семената са дребни, голи. Анемофилни, кръстосаноопрашващи се растения.

Родът Чинар (*Platanus*) включва няколко вида, като за територията на България можем да уточним, че само един от тях е в естественото си местообитание, а някои от другите видове повече или по-малко се култивират основно с декоративна цел. В България с естествено разпространение се среща само един вид (**Източен чинар** – *Platanus orientalis*).

Видове от род Чинар, срещащи се на територията на нашата страна, са:

Източен чинар - *P. orientalis*

Листопадно, еднodomно, до 40 метра високо, с мощна, неправилно развита корона. Кората на младите клонки е тъмносива, гола, а на старите - сивозелена или сивоканелена, гола, отделяща се във вид на неправилни плочки. Листата са последователни, прости, отначало влакнести, след това голи, с разширена в основата дръжка. Петурата е длановидно врязана по-дълбоко от средата, обикновено 5-делна, рядко 3- или 7- делна, като основата ѝ е клиновидно или слабо закръглена, а дяловете едро назъбени. Пъпките са около 10 мм дълги,

яйцевидни, сивокафяви, голи. Женските главички по 3-6(7) се разполагат на обща дръжка. Плодолистите с по една ортотропна семепълка; яйчникът е горен. Орехчето е обратно яйцевидно. (Фиг. 1, Изображение 1, 1а, 1б)

Източният чинар (*P. orientalis*) е термофилен вид. Разпространен е по каменливи и песъчливи местообитания, край реките - по долината на р. Струма до Кресненското дефиле, по долината на р. Места, Средни (край с. Бачково, по р. Чая до Бачковския манастир) и Източни (долината на р. Арда) Родопи, Горнотракийската низина (край Пловдив и Харманли), при надморска височина максимум до 800-900 метра. Рядък вид. Общо разпространение: Югоизточна Европа (Балкански полуостров), Средиземноморие (източно), Югозападна Азия.

Хибриден чинар/яворолистен чинар - *P. hybrida*/*P. acerifolia*

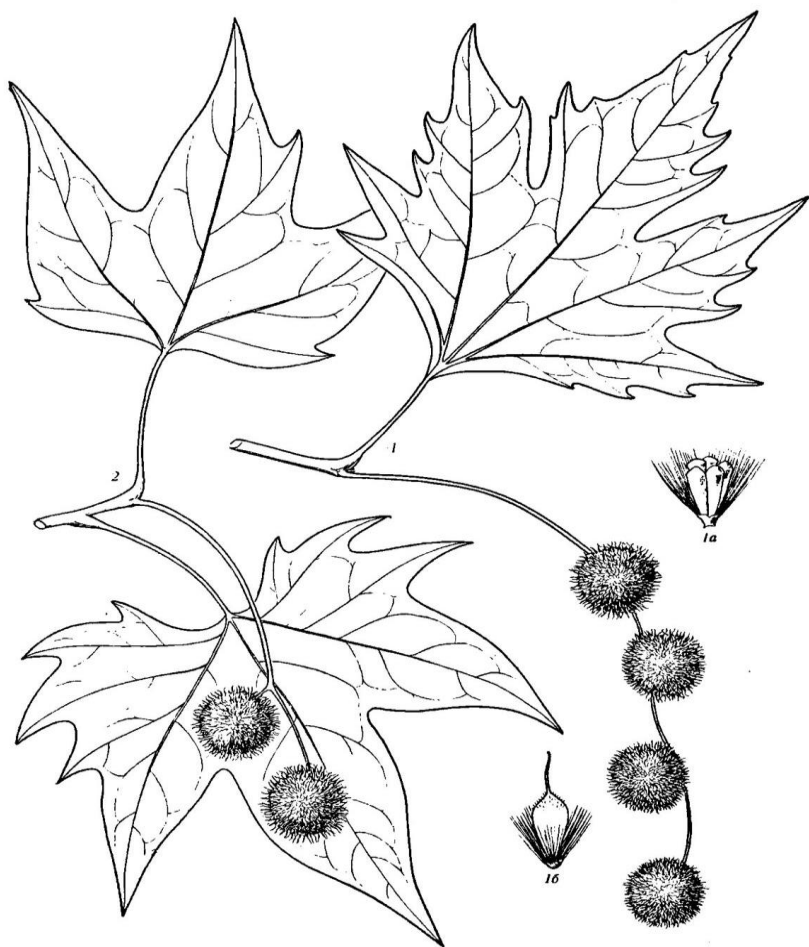
Листопадно, еднодомно, до 30 метра високо дърво, с широка, неправилно развита корона. Кората на младите и старите клонки е сива, гола, отделяща се на големи плочки. Листата са последователни, прости; петурите длановидни, връзани не по-дълбоко от средата, най-често 3-делни, по-рядко 5-делни, със закръглена или сърцевидна основа; дяловете едро назъбени, рядко целокрайни, отгоре голи, отдолу с редки власинки. Пъпките са 5-10 мм дълги, яйцевидни, голи, сиви в основата на листните дръжки. Женските главички са по 1-2(3) върху обща дръжка. Плодолистите са с по 1-2 ортотропни семепълки, яйчникът е горен. Орехчето е обратно яйцевидно. (Фиг. 1, Изображение 2)

Отглежда се в страната ни като алеино и парково дърво.

От ботаническа гледна точка считам, че за читателите би представлявала интерес дадената по-долу таблица за определяне на видовете източен чинар и хибриден чинар, които се срещат на територията на нашата страна.

ТАБЛИЦА ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ВИДОВЕТЕ			
1	Петурите на листата, връзани по-дълбоко от средата си; основата им най-често клиновидна; женските главички 3-6(7) върху обща дръжка	→	Източен чинар – <i>P. orientalis</i>
2	Петурите на листата, връзани не по-дълбоко от средата си; основата им най-често закръглена или слабо сърцевидна; женските главички 1-2(3) върху обща дръжка	→	Хибриден чинар – <i>P. hybrida</i>

Счита се, че видът *P. hybrida* е по всяка вероятност хибрид между *P. occidentalis* и *P. orientalis* или пък е културна форма на *P. orientalis*. Преходите между първите два вида са така постепенни, че е трудно да се установи дали у нас се отглежда и типичният северноамерикански вид западен чинар *P. occidentalis*.

Фиг. 1. Източен чинар (*P. orientalis*) и хибриден чинар (*P. hybrida*)
 Изображение 1. *P. orientalis* – клонка с лист и съплодие;
 1а – мъжки цвят; 1б – орехче
 Изображение 2. *P. hybrida* – клонка с лист и съплодие

Западен чинар (*P. occidentalis*). Произхожда от атлантическите части на Северна Америка. В България се култивира предимно за декоративни цели, също както и хибридният чинар.

От лингвистична гледна точка за читателите вероятно би било интересно и изложеното по-долу систематизиране съгласно Ботаническият речник на проф. Борис Китанов на основните названия на два от видовете чинар, използвани в различните езици.

Чинар западен

Platanus occidentalis (латински)

Платан западный (руски)

American Plane tree, Buttonball, Buttonwood (английски)

Platane d'Occident (френски)

Nordamerikanische Platane, Abendländische Platane (немски)

Чинар източен, платан

Platanus orientalis (латински)

Платан восточный, чинар (руски)

Oriental Plane (tree) (английски)

Platane d'Orient (френски)

Morgenländische Platane, Sucomore, Kleiderbaum (немски)

Чинарът НЕ е пряко защитен от Закона за биологичното разнообразие, но на опазване - в Европейската екологична мрежа от защитени зони НАТУРА 2000 - подлежат местообитанията, които видът формира - 92С0 „Гори от *Platanus orientalis*“.

В Червената книга на България, том 3. Природни местообитания, намираме местообитание „07G1 Гори от източен чинар (*Platanus orientalis*)“, категоризирано като „застрашено“. Това са крайречни гори, доминирани от източен чинар, локализиращи в два основни района - Източните и Средните Родопи по долината на р. Арда и по течението на Бачковската река (от Асеновград до Бачковския манастир), където източният чинар се среща единично или на групи и долините на реките Места и Струма, на юг от Кресненското дефиле, където той образува много по-големи и значително по-запазени съобщества.

Чинарът е дървесен вид, който е светлолюбив и топлолюбив. Именно температурата е този фактор на околната среда, който се явява лимитиращ за разпространението му. Възрастните дървета показват малко по-голяма поносимост към ниски температури, като с нарастването на годините, чинарът засилва своята студоустойчивост и презимува добре в наши условия. За разлика от възрастните, младите дървета, особено пониците, са изключително чувствителни към ниските температури на въздуха и почвата, силно страдат от тях и често загиват в такива условия. В тази връзка бих искала да оценя изключително високо изборът на местоположението, на което беше засаден чинарът, а именно – място с южно изложение, с пряк достъп на достатъчно слънчева светлина и топлина, които се явяват благоприятстващи условия за развитието на младия дървесен екземпляр (Фиг. 2).

Фиг. 2. Чинарът, засаден в двора на МГУ „Св. Иван Рилски“ на 5 юни 2023 г.

Чинарът расте много бързо при наличие на достатъчно светлина и топлина, не се влияе от съжителство с близко разположени други дървесни видове, било то широколистни или иглолистни, стига единствено, докато е в млада възраст, те да не ограничават свободния му достъп до достатъчно количество топлина и светлина. Чинарът предпочита местообитания с дълбоки, проветриви, богати и умерено влажни почви. Развива силно разклонена коренова система с дълбоко проникващ централен корен. Не се влияе от замърсения въздух, което го прави добър избор в градски условия. По тази причина се използва много успешно в парковото строителство или в зони със силно замърсен въздух. Развива широка корона, която в комбинация с едрите му листа, прави хубава сянка, а дънерът на по-възрастните растения има също естетически качества, с гладката бяла текстура, която остава под белешите се парчета кора. Устойчив на болести и вредители дървесен вид е.

Решението да бъде засаден именно широколистен представител и то такъв, който развива корона с мощна листна маса е изключително компетентно и разумно. За всички е ясно, че един такъв дървесен вид е отличен абсорбатор на атмосферни замърсители и реално е един от най-добрите пречистватели на въздуха сред всички други видове дървета. Поради факта, че чинарът расте много бързо, той натрупва също толкова бързо значителна, полезна за въздуха зелена маса. Чинарът поглъща въглеродния диоксид от въздуха и произвежда кислород, а по отношение на количеството произведен кислород той обогатява атмосферния въздух с около десет пъти по-голямо количество отколкото едно иглолистно дърво. Внасянето на дървесен вид като чинара в двора на нашия университет би могло да се сравни с използване му като един вид катализатор с цел привличане на бъдещи ползи за екокартата на МГУ, а именно подобряване качеството на въздуха, обогатяване на биоразнообразието и т.н.

От момента на засаждането на чинара в двора на университета вероятно би било добра идея да се постави началото на една поредица от наблюдения, а защо не и изследвания, относно това как дървесният екземпляр се развива в новото си местообитание. Като начало например може да се проведе една серия от

фенологични наблюдения върху този дървесен представител. Известно е, че фенологичното развитие при растенията е свързано със закономерности в измененията на физиологичните процеси, повлияни от факторите на средата. Като обект на фенологичните наблюдения се приемат сезонните ритми в природата. Този тип наблюдения са реално един от най-икономичните и щадящи природата методи на биологичния и на климатичния мониторинг. Благодарение на един такъв тип проведени фенологични наблюдения може да се даде оценка на жизнения потенциал на растителния вид да обитава среда с конкретно съчетание на биотични и абиотични фактори. Като интересен тип фенологични наблюдения бих препоръчала изследването на фенологичните фази (вегетативни и генеративни) и на базата на получените наблюдения и описаните резултати изготвяне на т. нар. фенологични карти за конкретна година и конкретен растителен вид.

Чинарът като бързорастящ, особено в млада възраст, дървесен вид достига своеобразни внушителни размери и се характеризира с изключителна дълговечност. В съществуващия регистър на вековните дървета в България към настоящия момент са описани 91 вековни чинара или групи от чинари, регистрирани на територията на нашата страна, като са упоменати видът им и конкретното им местоположение (област, община и населено място).

Чинарът – този вековен дървесен вид, величествен и забележим. Този изключителен символ на връзката между поколенията, на корените ни. Немият пазител на традиции и спомени. Символът на израстването ни – духовното. Този носител на живот, сила и издръжливост винаги ще ни напомня колко устойчиви можем да бъдем във времето, стига да следваме законите на разума, мъдростта и единството.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Бисерков, В. и др. (ред.) 2015. Червена книга на Република България. Том 3. Природни местообитания. БАН & МОСВ, София, 287-288.

Информационна система за защитени зони от екологична мрежа НАТУРА 2000. <https://natura2000.egov.bg/EsriBg.Natura.Public.Web.App/Home/Natura2000ProtectedSites>

Калинков, В., Павлов, Д. 1993. Изд. Мартиле, София, 356-372.

Китанов, Б. 1994. Ботанически речник. Изд. Петър Берон, София, 74-75.

Регистър на вековните дървета в България. <https://eea.government.bg/v-trees/bg/result2.jsp>

Флора на НРБългария, том IV. 1970. Изд. БАН, София, 614-618.

Цветкова, Н., Анев, С. 2017. Ръководство за упражнения по физиология на растенията. София.

Червена книга на Република България. <https://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/%D0%9D%D0%A1%D0%97%D0%9F%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B0>

[20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F/RDB%20-%20VOL3%20-%20BG.pdf](https://bgflora.net/families/platanaceae/platanus/platanus_orientalis/platanus_orientalis.html)
https://bgflora.net/families/platanaceae/platanus/platanus_orientalis/platanus_orientalis.html

ЧИНАРЪТ – СИСТЕМАТИЧНИ, БИОЛОГИЧНИ И ЕКОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ
Велислава Паничкова

(Резюме)

Статията представя кратко изследване на дървесния вид чинар с неговите систематични, биологични и екологични особености. Прави се описание на дървесния вид от ботаническа гледна точка. Дава се информация за видовете чинар, които се срещат на територията на Република България. Обсъждат се биологичните различия между тези видове. Представят се условията, при които чинарът се развива най-благоприятно. Посочват се ползите от отглеждането на този дървесен вид за подобряване състоянието на околната среда.

PLANE TREES – SYSTEMATIC, BIOLOGICAL, AND ECOLOGICAL FEATURES
Velislava Panichkova

(Summary)

The article offers a brief study of the plane-tree species with its systematic, biological, and ecological features. A description of the tree species is made from a botanical point of view. Information is given about the plane-tree species distributed on the territory of the Republic of Bulgaria. The biological differences between these species are discussed. The favourable natural conditions for a plane tree to develop are represented. The benefits of growing this species to improve the environment are outlined.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НА ПРЕВОДА: СУФИКСЪТ – LIKE В ПРИМЕРИ ОТ АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Милена Първанова¹

С настоящата разработка продължаваме да предлагаме ключови познания образуването на думи и разграничаването на градивните елементи на лексикалните единици.

Темата е важна за разбирането и овладяването на езиковия строй на английския език – най-масово изучавания във висшето ни училище чужд език. Множеството приложени примери представят на студентите възможност за увеличаване на лексикалния им запас, осмислен през призмата на словообразователните модели.

В предни наши разработки сме разглеждали разнообразие от теми от областта на езикознанието, между които словообразуването (Първанова, 2018), деривацията като словообразователен модел (Първанова, 2019) заедно с нейни характерни черти (Първанова, 2020), суфиксацията и нейни прояви в терминологията (Purvanova, 2021) и конкретен пример за словообразователен суфикс: –ish (Първанова, 2022) .

За целите на настоящата разработка отново се придържаме към традиционната дефиниция на афиксите като елементи на думата; те са „включения“ (Пенчева, 2004:49) в думата, функциониращи като част от думата и изпълняващи определена роля в нея. Афиксите се срещат само в думите, като целта на съществуването им е да променят значението на думата, без да променят нейната цялост. Двата основни афиксални представителя са префиксите (още: представки, от англ. pre-=пред- + fix=поставям, залепвам) и суфиксите (от англ. sub-=след-, под-). Тук ще разгледаме един от множеството суфикси в английския език: –LIKE.

Подходът към анализирания лексикален материал в съвременния английски език основно е синхронен, но към него прилагаме и семантичен и синтактичен подход и поради очевидната сложност на микса от подходи не са избегнати и се разглеждат и други езикови аспекти, като например морфология и прагматика.

Само за общо понятие ще споменем, че елементът –LIKE първоначално се използва като втори компонент в съставни думи и че според Оксфордския речник на английския език първите съставни думи, завършващи на –LIKE появяват през XV в. (ibid.:188). Постепенно елементът –LIKE придобива черти, характерни за афиксите:

---

¹ Старши преподавател по английски език, кат. „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

- 1 - образува голям брой производни;
- 2 - започва да произвежда прилагателни имена не само от изконно английски основи, но и от заемки, т.е. от такива с чужд произход;
- 3 - придобива абстрактното значение [+ПРИЛИЧЕН НА] / [+ ПРИЛИЧАЩ НА]/[+ПОДОБЕН НА];
- 4 - в развитието си той значително се е разграничил от сдамостоятелната дума "like".

Например, в прилагателни като:

childlike = simple, innocent, frank = невинен, честен (OALDCE, 1974:143)²;

dovelike = tender = нежен

lamblike = meek, gentle = хрисим

workmanlike = skilful = умел

елементът –like изцяло е изгубил предишното си самостоятелно значение на прилагателното LIKE = similar to, equal to = подобен на, равен на, еднакъв с.

В съвременния английски език при появата си в производни прилагателни имена елементът –LIKE може да изразява идеята за:

→ [+ПОДОБЕН НА]/[+ПРИЛИЧАЩ НА] (по външен вид);

→ [+ПОДОБЕН НА ОНОВА, КОЕТО Е ИЗРАЗЕНО ОТ ОСНОВАТА] (по отношение на вътрешни качества), т.е. [+характеризиращ се с].

Понякога суфиксът –LIKE може да изразява и по-редкия смисъл на:

→ [+ПРИНАДЛЕЖАЩ КЪМ]

→ [+ПОДХОДЯЩ ЗА].

Що се отнася до комбинаториката му с различни основи, преобладаващите мнения по въпроса са две: че суфиксът –LIKE образува производни или със субстантивни основи (т.е. обозначаващи предмети/съществителни имена), или с прилагателни основи.

1. Болшинството от регистрираните прилагателните на –LIKE са **производни от субстантивни основи**, в комбинация с които прилагателният суфикс изразява деривационния смисъл [+СХОДСТВО]/ [+ПРИЛИКА].

Например:

"He moved delicately in the cheerful *library-like* room which served as his office (I. Shaw) = like a library;

"Here and there were *masklike* faces of men." (D. Uhnak);

---

² Много от примерите в настоящото изследване са взети заедно със семантичните им обяснения от речника на A. S. Hornby *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (OALDCE) и от Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language.

“He held his son’s restless and jewelled hand in his dry and *paper-like* fingers.” (J. Caldwell) = as white as a sheet of paper, or like a sheet of paper;

“He put out his tongue, large and *spade-like*.” (I. Murdoch) = like a spade, large and with a sharp tip.

“Her shapeless body was encased in a *tentlike* blue dress. (I. Wallace) = resembling a tent (in form);

Общата словообразователна формула е:

$O_{\text{субст.}} + \text{-LIKE}_{\text{прил.}} = \text{ПИ}_{\text{произв.}}$
--

където:

$O_{\text{субст.}}$ е субстантивната основа,

$\text{-LIKE}_{\text{прил.}}$ е производният суфикс за прилагателни имена,

$\text{ПИ}_{\text{произв.}}$ е производното прилагателно име.

Когато се съчетава със субстантивни основи, суфиксът -LIKE се променя значението им като части на речта - първоначалната част на речта се променя в нова. Такива афикси, които изменят значението на основата като част на речта (известни още и като клас-променящи), се наричат транспозиционни. Следователно в такива прояви суфиксът -LIKE се от явява *от транспозиционен* вид.

Подобно на суфикса -ISH (вж. Първанова, 2022), суфиксът -LIKE образува производни, комбинирайки се с различни семантични класове субстантивни основи. Естествено, има нюанси в общото значение на производното, но главната идея остава непроменена: външните характеристики на определяния предмет изпъкват посредством сравняването им с други предмети, означени от основата.

Да разгледаме **комбинаториката** на суфикса -LIKE с с определени класове от субстантивни основи.

1. Той се съчетава със субстантивни основи, обозначаващи одушевени предмети.

От своя страна одушевените предмети се подразделят на две основни групи:

а) животни – тази група от производни прилагателни имена е особено многобройна, тъй като почти всички субстантивни основи, обозначаващи животни, могат да се съчетават със суфикса -LIKE . Значенията на образуванияте прилагателни имена са следните:

- [+НАПОДОБЯВАЩ ПО ВЪНШЕН ВИД съответното животно]/[+ПРИЛИЧАЩ ПО ВЪНШЕН ВИД НА съответното животно];
- [+ПРИТЕЖАВАЩ КАЧЕСТВОТО, КОЕТО Е ХАРАКТЕРНО ЗА съответния животински вид]/[+ПРИТЕЖАВАЩ КАЧЕСТВОТО, характерно

за съответния животински вид].

Примери:

“Brenda was wrapped in a grey coat and there was something *catlike* and stealthy in the way she moved.” (A. Christie) = like a cat – noiseless and stealthy;

“Then his lips drew back from his teeth in that *wolf-like* smile.” (A. Christie) = like that of a wolf – rapacious, predatory;

ape-like hands (M. Spark), = long as those of an ape;

“I was rather a *bear-like*¹ nurse for such a *lamb-like*² charge.” (W. Scott) = ¹like a bear in manners – rough, rude; ²like a lamb – meek, gentle;

a *bird-like* little man (A. Hailey) – like a bird – small;

chameleonlike;

cowlike gaze, т.е. [+като крава, кравешки – глупав, тъповат];

dog-like eyes (A. Hailey);

fox-like animals – like foxes, resembling foxes;

fox-like face (A. Hailey) = like that of a fox – crafty, cunning, т.е. [+като лисица – хитро, лукаво];

a *frog-like* face (A. Christie) = as ugly as that of a frog;

a short-tailed brown Baboon with black, naked, *hog-like* face = resembling a hog, resembling a hog’s, т.е. малки; мръсни, лепкави;

= *piglike*;

a *poodle-like* dog (I. Murdoch);

his *peacock-like* pride = like that of a peacock, т.е. [+като на паун – суетен];

rat-like = resembling a rat;

a *snail-like* animal = like a snail;

the *snail-like* progress of the Reform Bill = slow as a snail, т.е. [+прилично на движението на охлюв, като това на охлюв – бавно, провлечено];

snake-like = like or resembling a snake

snake-like lizards = having the characteristic form of a snake – long and slender;

spiderlike;

stork-like legs = as thin as those of a stork;

her *swanlike* neck = like that of a swan – long and slender and graceful

a *tiger-like* cruelty = like that of a tiger, т.е.[+като на тигър – дива жестокост];

a *tortoise-like* neck (A. Christie) = like that of a tortoise – wrinkled, т.е.[+като на костенурка – набръчкан, покрит с бръчки].

От примерите е видно, че значението на някои от производните прилагателни имена се асоциира с определени познати качества, характеризиращи съответното животно. Читателят е наясно със смисъла, изразен чрез субстантивната основа. Важно е да се отбележи, че подобни

качества се свързват предимно с широко разпространени животни, главно домашни. Поради широкото разпространение на тези представители на животинския свят и асоциациите, които пораждат, са почти универсални. Броят на подобни прилагателни в речниците обаче не е голям, което е доказателство, че моделът не е продуктивен. Причината е ограниченото семантично поле на основата, т.е. ограниченият брой от имена на домашни и добре познати животни. Освен това образуването на производни по този модел не е често, ако основата обозначава екзотично или рядко срещащ се животински вид, особено ако производният суфикс –LIKE изразява смисъла [+ПРИТЕЖАВАЩ КАЧЕСТВОТО, ХАРАКТЕРНО ЗА съответния животински вид, което е обозначено чрез основата]. По този семантичен признак –LIKE е синоним на –ISH. Оттук можем да направим извод, че лексическото значение на основата е важно за собствената валентност на основата, както и за валентността на суфикса: ако те обозначават ежедневно понятие или конкретно известно животно, валентността е висока.

Когато моделът изразява смисъла [+НАПОДОБЯВАЩ ПО ВЪНШЕН ВИД онова, което е обозначено от основата], той е много активен, тъй като в ежедневната реч и в литературата се регистрират все нови и нови производни лексически единици. Всъщност сферата на този словообразователен модел е главно в художествената литература. Тъй като производните на –LIKE описват външния вид на човешките същества, части от тялото или външни характеристики на предметите, те почти не се упортебават в научната терминология. Ако това понякога все пак се случва, общият брой на подобни производни е много ограничен.

б) човешки същества – те образуват втората подгрупа от одушевени съществителни имена, с които се съчетава суфиксът –LIKE, за да образува производни прилагателни имена. Основният смисъл, изразен от тази подгрупа, е както следва:

- [+ПРИЛИЧАЩ ПО ПРИРОДА ИЛИ ПО СКЛОННОСТИ НА онова, което е изразено от основата];
- [+ПРИНАДЛЕЖАЩ КЪМ ИЛИ ПРИТЕЖАВАЩ КАЧЕСТВАТА НА онова, което е изразено от основата];
- [+ПОДХОДЯЩ ЗА]/[+ПОДОБАВАЩ НА];
- [+ДОСТОЕН ЗА]/[+СЪОТВЕТСТВАЩ НА].

Примери:

babylike = т.е. [+като бебе]/[+с вид на бебе – бебешки; детински];

а *childlike fear* = belonging to or suitable to a child, т.е. [+подходящ за дете/неподобаващ на възрастен – детински, инфантилен];

Christianlike;

Christlike;

clerk-like ignorance = like that of a clerk, т.е. [+като на някакъв чиновник]/[+подобавашо за чиновник; показателно за чиновник – невежо, незаинтересовано];

daughterlike;

father-like = like that of a father = бащински;

fiendlike – злодейски;

friarlike;

friendlike;

gentlemanlike qualifications;

gentlemanlike activities = appropriate to a gentleman, gentlemanly;

gentlewomanlike;

a *godlike* man = resembling a god in nature or disposition;

No other animal has so *humanlike* an expression in its countenance = resembling that of a human being;

husbandlike;

king-like dignity = befitting a king;

knight-like courage = like that of a knight;

ladylike woman = having the distinctive appearance or manner of a lady – delicate, elegant – женствени, елегантни;

lover-like minuteness = befitting a lover;

maiden-like = such as is usual with maidens; befitting a maiden – gentle and modest, т.е. [+като на девица/мома];

man-like = having the qualities (good or bad) of a man = [+характерен за мъж] – мъжки, мъжествен;

matronlike habits = befitting a matron, matronly

matronlike virtue;

motherlike = майчински

neighbourlike conduct = neighbourly – friendly and kindly;

nunlike;

peasantlike = като селянин; (нег.) плебейски, просташки;

priestlike gown = resembling that of a priest; the same as that of a priest;

a *princelike* manner of speech = like that of a prince;

Queenlike indifference = like a queen – majestic, haughty;

rascal-like;

sailorlike;

saint-like glance = like (that of) a saint;

saint-like man = like a saint – holy;

a *scholar-like* ceremony = pertaining to scholars;

a *scholarlike* wit = befitting a learned man, scholarly;

seamanlike;

a fine, frank, high-spirited, *soldier-like* young fellow = like a soldier – smart and brave;

sonlike = синовен;
sportsmanlike = спортсменски;
statesmanlike;
tenantlike;
unladylike;
unloverlike
unmanlike;
unsportsmanlike = неспортсменски;
unstatesmanlike;
unworkmanlike
wifelike;
womanlike = т.е. [+като на жена] – женски;
workmanlike.

В тази група заслужава внимание и регистрирано производно прилагателно на –LIKE, образувано при съчетаването на суфикса със субстантивна основа, обозначаваща съществително собствено име:

quakerlike = [+като квакер; с поведението на квакер – строг, аскетичен];

Значенията му са:

- [+НА ВИД КАТО ГРУПАТА ОТ ХОРА, обозначени от основата]/[ПРИНАДЛЕЖАЩ КЪМ ГРУПАТА ОТ ХОРА, обозначени от основата];
- [+ХАРАКТЕРИЗИРАЩ СЕ ОТ ОСНОВНАТА ЧЕРТА НА ЧОВЕКА/ГРУПАТА ОТ ХОРА, обозначени от основата].

В повечето от горните примери е изразено подобие/сходство по външен вид на описвания предмет с друг обект, с който се сравнява. В такъв смисъл прилагателните на –LIKE могат да се заместят и от прилагателни на суфикса –ISH, каквито сме разглеждали в предишни наши разработки (ibid.). Но по-често прилагателният суфикс –LIKE е полисемантичен. Освен значението [+ПОДОБЕН НА]/[+НАПОДОБЯВАЩ]/[+ПРИЛИЧАЩ НА] (по външен вид) в семантичната му рамка присъства друг, по-важен елемент от значението: препратки към вътрешните характеристики на описвания предмет. От семантична гледна точка тези две понятия могат да се разделят на две групи и, независимо към коя част на речта принадлежи основата, прилагателните могат да се класифицират според това дали изразяват едното или другото значение. Тук се придържаме към вече възприетата схема за класификация според частта на речта на основата и разглеждаме разликите в значенията на образуваните прилагателни.

2. Съчетава със субстантивни основи, обозначаващи неодушевени предмети.

Семантичният анализ на този вид комбинаторика отново разкрива две основни значения:

a) когато –LIKE се съчетава със субстантивни основи, обозначаващи неодушевени предмети, той може да изрази идеята за [+ОТНАСЯНЕ КЪМ ВЪТРЕШНИТЕ ЧОВЕШКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ].

Примери:

beastlike = like a beast; in the nature of a beast (макар че тук може да се изтъкнат контрааргументи, че зверовете са одушевени предмети, превес взема импликацията, че се прави препратка към вътрешните човешки качества);

a businesslike gambler;

to have a *businesslike* head = practical, methodical, systematic;

deathlike paleness = resembling death = мъртвешка бледност;

devil-like = like a devil, diabolical.

b) В същата комбинация прилагателният суфикс може да изразява идеята за [+ВЪНШЕН ВИД, СХОДЕН СЪС ИЛИ ПРИЛИЧАШ НА ОНОВА, КОЕТО СЕ ОБОЗНАЧАВА ОТ ОСНОВАТА].

❖ с препратки към човешки същества, като в:

fairy-like beauty;

ghostlike colour (of his face);

mask-like face;

moonlike smile;

nymphlike;

pearl-like teeth;

pearl-like whiteness = like pearls in appearance;

rod-like posture;

scull-like face;

spark-like eye;

statuelike body;

string-like hair (I. Murdoch);

talclike face = побеляло като платно;

“She kept glancing at me, smiling her queer *tic-like* smile.” (J. C. Oates);

“Ben looked up, gave a slight wiggle of his *sausage-like* body.” (A. Christie).

❖ с препратки към широка гама предмети, разнообразни в своето значение. Неголям брой прилагателни производни от този тип се проявяват и в терминологията, основно за описание на научни явления/предмети с цел по-лесното им възприемане от аудиторията.

Примери:

blocklike = like a block in form, roughly blocked out; clumsy, rude;

egg-like plant = like an egg in shape;

clinging *flowerlike* hands;

gardenlike;

grasslike

hairlike roots;

heaven-like = like heaven, heavenly;

helmetlike;

homelike = resembling home;

knoblike;

lacelike background;

library-like room;

lifelike forms of a sculpture;

Give me a *lifelike* idea of what happened. = realistic;

mistlike;

park-like gardens;

pearlike cup;

picturelike;

prisonlike building;

sicklelike = having the shape of a sickle = сърповиден;

string-like hair = like strings;

summerlike day;

threadlike filaments = like threads = нишковидни;

turbanlike hat;

vegetable-like hands.

Неголям брой прилагателни производни от този тип се проявяват и в терминологията, основно за описание на научни явления/предмети с цел по-лесното им възприемане от аудиторията.

Примери:

earthlike;

fernlike = папратовиден;

jet-like = струен

pipelike;

plantlike;

rocklike = подобна на скала

springlike = като пружинки

starlike = звездовиден;

tubelike = като тръбички, подобни на тръбички;

veinlike;

vowel-like.

Изброените основи са с различни значения и фактът, че един суфикс може да се съчетава с толкова много семантично различни субстантивни основи, доказва неговата комбинативност.

Дотук обсъдихме комбинаториката на транспозиционния суфикс –LIKE със субстантивни основи и наблюдаваме, че резултатът от такова съчетаване е образуването на прилагателни имена.

II. Има случаи обаче, когато суфиксът може и да не промени значението на основата като част на речта, т.е. да се прояви като клас-запазващ. Счита се, че това се случва, когато прилагателните са **производни от прилагателни основи**. Тогава прилагателното се класифицира като *нетранспозиционно*, тъй като словообразователният суфикс не е променил граматическата категория на основата. Като цяло, количествено тези производни са по-малобройни в сравнение с първата група.

Според П. В. Царев (1984) високата степен на съчетаемост на прилагателния суфикс –LIKE води до разширяване и промяна на основата и до увеличаване на количеството на производните от прилагателни основи. Той дава следния пример за илюстрация:

“He checked back into his campaigns and elections to find out if there is anything that smells *fishy-like*.” (I. Wallace)

В самостоятелна употреба “fishy” означава [с мирис на риба]/ [с вкус на риба]. Освен това основно значение в семантичната рамка на прилагателното присъства и засилен конотативен елемент на [+СТЕПЕН НА КАЧЕСТВОТО], т.е. [+има нещо неопределено в качеството]. При съчетаването на прилагателния суфикс –LIKE с производното “fishy” се образува ново прилагателно производно. Процесът може схематично да се представи със следната формула:

I стъпка:

$O_{\text{същ.}} + -Y_{\text{прил.}} = \text{ПИ}_{1\text{произв.}}$

II стъпка:

$\text{ПИ}_{1\text{произв.}} + -\text{LIKE}_{\text{прил.}} = \text{ПИ}_{2\text{произв.}}$

където:

O същ. е субстантивната основа,

-Y прил. е прилагателен словообразователен суфикс -Y,

-LIKE прил. е производен суфикс за прилагателни имена,

ПИ_{1произв.} и **ПИ**_{2произв.} са производни прилагателни имена.

Независимо от това, че в началото на II стъпка стои прилагателно, целият процес започва със субстантивна основа, съчетаваща се поетапно с два прилагателни суфикса (-Y и –LIKE) и завършва с образуването на

производно прилагателно име. В нашия случай смисълът, носен от крайното производно, е [+УВЕЛИЧЕНА НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ], що се отнася до степента на качеството. Следователно, можем да заключим, че подобни производни думи се употребяват само за стилистични цели, но не са продуктивни, нито активни.

Още регистрирани в писмената реч примери, които се използват в подкрепа на тезата за нетранспозиционния характер на суфикса –LIKE:

humanlike;

suchlike = (adj.) of the same kind, similar (OALDCE, 1974:864);

“I have no time for concerts, theatres, cinemas and *suchlike*.” (ibid.)

Контрааргумент на горното обаче би било възможното разглеждане на прилагателното “*humanlike*” като производно от субстантивна основа, тъй като съществителното “*human*” действително се употребява в английския език със смисъл на [+човешко същество].

По подобен начин прилагателното “*suchlike*” е образувано на основата на местоимението “*such*”, което в повечето случаи се употребява като съществително име (като напр. в: “We note your remarks and in reply to *such*.....”). Смисълът на прилагателното “*suchlike*” в горния пример е „други подобни“, но с осезаемо семантично ударение върху прилагателната част, в която присъства елементът [+НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ], що се отнася до степента на качеството „подобност“.

Изводът, който налагат горните съждения, е, че суфиксът –LIKE се съчетава само със субстантивни основи, образувайки прилагателни производни.

Възможен е противовес на подобен извод: известно е, че словообразователният елемент –LIKE се проявява както в прилагателни, така и в наречия. Да вземем за пример речниковото тълкувание на следните думи:

примери	СМИСЪЛ	
	1.(прил.)	2.(нар.)
childlike	= frank, innocent, simple as a child	= like a child, in the manner of a child, childishly = детински
ladylike	= like that of a lady, having the outer appearance and the manners of a lady, genteel	= as a lady does; behaving as a lady
maidenlike	= befitting a maiden	= after the [gentle and modest] manner of a maiden

Подобни тълкувания налагат заключението, че наречия на –LIKE като горните по произход са прилагателни имена в синтактичната им функция на наречия („обстоятелствени“/адвербиализирани прилагателни), поради което твърдението, че суфиксът –LIKE е възможно да образува както производни прилагателни, така и наречия, е неправилно, защото не се подкрепя недвусмислено от регистрирани, т.е. приети в нормативния език, речникови единици, нито от достоверен брой примери. Следователно –LIKE е деривационен суфикс, съчетаващ се само със субстантивни основи и образуващ само производни прилагателни имена.

В съвременния английски език суфиксът –LIKE придобива още по-голяма активност. Неговата активност в днешно време се доказва от увеличаващия се брой словоформи, срещащи се в художествената литература. Причината е, че често производни от този тип се създават целенасочено и имат *стилистичен ефект* (Царев, 1984). Той се дължи на факта, че семантичната комбинативност на подобни производни думи с други думи в изречението няма нормативен характер, т.е. тя е необичайна, особена, дори странна. Словосъчетания като *“tic-like smile”* и *“sausage-like body”* са стилистично маркирани и с висока експресивност (в сравнение с напр. много по-често употребяваната и бъдеща познати визуални сравнения фразата *“sausage-like fingers”* = пръсти, дебели като наденички). Така активността на един или друг деривационен модел се определя от нуждата от стилистично словосъздаване.

Производните думи не са равностойни по отношение на информационното си и комуникативно тегло. Освен това те не са равнопоставени и във връзка с тяхното положение и отношение към речниковия запас на езика – в смисъл, че някои от производните думи принадлежат на устната реч, а други са лексически единици. Често вторите се наричат „потенциални думи“, „контекстуални думи“ (на английски: *occasionalisms* – „случайно възникнали думи“). Тук е нужно да разграничим „потенциалните думи“ от „случайно възникналите думи“.

С първия термин се обозначават думите от синтактична гледна точка, а с втория – тези от стилистична гледна точка. Потенциалната дума не е регистрирана във вече съществуващи речеви източници, но може да се създаде във всеки един момент съобразно съществуващите активни деривационни модели на съответния език. Потенциалните думисъществуват в писменат реч, дори могат да се произведат от различни автори, при това съвсем самостоятелно. Напр.: *“mask-like”*, *“frog-like”* – втората е регистрирана в творби на Дж. Уейн и на Греъм Грийн.

Случайно възникналите думи (*occasionalisms*) са стилистични думи. Тяхното образуване има преди всичко индивидуален характер. Това са

думи-продукти на индивидуалната словотворческа дейност на всеки отделен автор. Те се характеризират от факта, че са образувани чрез нарочно нарушаване – или по-скоро разчупване – на словообразователните закони и на езиковите норми, с което се цели постигането на експресивен ефект. Примери за подобни думи са:

tic-like smile;
vegetable-like hands;
sausage-like body.

В заключение можем да кажем, че подобни разработки по словообразуване, подплатени с множество подходящи примери, е хубаво да намират място в сферата на чуждоезиково обучение за инженери, защото им дават възможност да се взрат в структурата на думата, да осмислят семантичните възможности на предлагания модел и да го прилагат при разбирането на подобни лексикални единици и при самостоятелното производство на такива. В такъв смисъл по време на дистанционното обучение тези разработки са средство за предоставяне на лексически, семантични и словообразователни знания и среда за мотивиране на курсистите да работят и да надграждат самостоятелно.

Ето пример за задание, което може да се предложи на обучаемите за самостоятелна работа с речник или в електронна среда:

В дадения по-долу списък на още регистрирани в речника на английския език производни лексеми на –LIKE определете:

- 1. начина им на образуване***
- 2. смисловата група, в която попадат според тълкувателните речникови обяснения:***

aguelike;
dreamlike;
fatlike;
homelike;
lawlike;
lubberlike;
plumelike;
purposelike;
rascal-like;
rebel-like;
ruffianlike;

rushlike;
sugarlike;
summerlike;
sunlike;
steedlike;
sylphlike;
teatlike;
townlike;
warlike.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Hornby, A. S. with A. P. Cowie and A. C. Gimson. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: OUP, 1974.
- Lehnert, Martin. Reverse Dictionary of Present-Day English. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1971.
- OALDCE (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English). By A. S. Hornby with A. P. Cowie and A. C. Gimson. Oxford: OUP, 1974.
- Purvanova M., "Linguistic Theory and Practice: Suffixation and Terminology", In: Proceedings of the Technical University of Sofia, Vol. 71, Special Issue "Pedagogical Approaches for Teaching Foreign Languages in a Digital Environment", Sofia: Publishing House of the TU-Sofia, 2021, pp.21-26. DOI: 10.47978/TUS.2021.71.02.005.
- Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language. New York: Lexicon Publications, Inc., 1991, 1137 p.
- Пенчева, Майя. Английските думи. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Първанова, Милена. Някои теоретични постановки по словообразуване. В: Известия на департамент „Чужди езици и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“, т. XVIII. София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2018, 35-40.
- Първанова, Милена. „Деривацията като словообразователен модел“. В: Известия на департамент „Чужди езици и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“, т. XIX. София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2019, 50-54.
- Първанова, М. „Още за деривацията като словообразователен модел“. В: Известия на Департамент „Чужди езици и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“, том XX, С., ИК „Св. Иван Рилски“, 2020, стр.80-88.
- Първанова, М. „Теория и практика на превода: суфиксът – i s h в примери от английския език“. В: Известия похуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“, т. 2 (XXI)/2023I. София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2023, 49-65.

Царев, Павел В. Продуктивно именное словообразование в современном английском языке. Москва: Издательство Московского университета, 1984.

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>. Посл.посетена: 17.07. 2023 - 19:10 ч.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НА ПРЕВОДА: СУФИСКЪТ – L I K E В ПРИМЕРИ ОТ АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Милена Първанова

(Резюме)

Статията разглежда суфикса –LIKE като елемент на производната думата от гледна точка на теория на морфемата и при прилагане на структурен и семантичен подход за класификацията на съставните елементи. Обсъжда се комбинаториката на транспозиционния деривационен суфикс –LIKE със субстантивни основи и образуването на нови лексеми. Дават се множество речникови примери и такива взети от литературни източници за продуктивността на конкретния афикс в общия английски. Отграничават се потенциални думи от случайно възникнали думи, образувани по разглеждания модел. Обсъжда се и приложимостта на подобно знание при дистанционна форма на обучение.

TRANSLATION THEORY AND PRACTICE: THE SUFFIX – L I K E IN EXAMPLES FROM THE ENGLISH LANGUAGE

Milena Purvanova

(Summary)

The article discusses the suffix –LIKE as an element of the derivative word from the point of view of the theory of morphemes while applying the structural and semantic approach in the classification of the constituent elements of a word. The combinability of the transpositional derivative suffix –LIKE with substantival bases is outlined, as well as the formation of new lexemes. Numerous examples taken from contemporary dictionaries and from literature sources are given of the productivity of the particular affix in general English. Potential words are distinguished from occasionalisms formed along this word formation pattern. The applicability of such knowledge in distance learning is touched on.

[Отговор – За интересуващите се предлагаме и превод на някои от предложените единици:

aguelike³ = resembling or characteristic of an ague; as if suffering from fever; aguish = трескав; като трескав (от: ague ['eigju:] = fever and paroxisms associated with malaria; a chill or fit of shivering);

lubberlike = като дървар; непохватен (от: lubber = big, clumsy, stupid fellow);

plumelike = като перце [+лек, ефирен];

ruffianlike = като някакъв грубиян (от: ruffian = violent, cruel man);

rushlike = като тръстика [+слаб]

steedlike = като жребец [+красив, мускулест] (от: steed = horse);

sylphlike = slender and graceful = като силфида; [+нежна, грациозна; ефирна; въздушна]; (≈като нимфа → с тази разлика, че нимфите са обитателки на горите)].

---

³ Тази лексическа единица е свързана с тясна терминология и е от чужд произход; едно от обясненията намираме в Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language (1991:17, кол.1)

III. ОБУЧЕНИЕ

ОБУЧЕНИЕТО ЗА ИНСТРУКТОР ПО ВИД СПОРТ В НСА „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ В СЪОТВЕТСТВИЕ С НАРЕДБА № 1/04.02.2019 г. НА ММС ЗА ТРЕНЬОРСКИТЕ КАДРИ

Бисер Цолова¹, Ваня Цолова²

В предишни публикации (V. Tzolova, 2017; B. Цолова, Б. Цолов, 2022 и др.) разгледахме възможностите за придобиване на треньорска квалификация в спорта. Тогава пояснихме, че един от специализираните нормативни актове, регламентиращи треньорската професия, е Наредба № 1/04.02.2019 г. на Министерството на младежта и спорта (ММС). Тази наредба категоризира треньорските длъжности в пет нива: инструктор, помощник-треньор, треньор, старши треньор и главен треньор. Първите две са за лица със средно образование, а следващите три – за лица с висше образование, като за главен треньор се изисква и магистърска степен.

Що се отнася до длъжността „инструктор“, то придобиването на такава професионална квалификация става в съответствие със Закона за професионалното образование и обучение и отговарящите на тях степени. В закона са регламентирани субектите, които имат право да осъществяват такава квалификация – професионални колежи за IV степен, центрове за професионално обучение за III степен на професионална квалификация, както и спортни училища. За придобиването на квалификации по този закон могат да се обучават освен лицата от системата на средното образование и такива, които имат висше образование.

Съобразно изискванията на Наредба № 1/04.02.2019 г. на ММС (чл. 6, ал. 2, т. 4) правоспособност за практикуване на инструкторската длъжност по спорт желаещите могат да придобият и след „... завършено обучение по вида спорт или специализирана спортна дейност в акредитирано висше училище в професионално направление „Спорт“ по специализиран учебен план, включващ спортнопедагогически и медико-биологични дисциплини“. Такова се провежда в Центъра за следдипломна квалификация (ЦСДК) в Национална спортна академия „Васил Левски“. С оглед на лидерските позиции на Спортната академия в треньорското образование този вид обучение става все по-популярно, като най-голям е интересът към спортовете фитнес и културизъм, аеробика, плуване, спортна стрелба, спортен риболов, брейк и др.

---

¹ Проф. д.н., ръководител на Центъра за следдипломна квалификация в НСА „Васил Левски“

² Доц. д-р, преподавател в секция „Фитнес“ в катедра „Физическо възпитание и спорт“ на Минно-електромеханичен факултет при МГУ „Св. Иван Рилски“, София

В съответствие с функциите на инструкторската длъжност, посочени в същата наредба (чл. 6, ал. 1), както и с мисията на НСА „В. Левски“ за подготовката на висококвалифицирани кадри, ЦСДК разработи специализирана учебна документация (учебен план и учебни програми) за инструкторското обучение. В съдържанието на тази документация са залегнали два основни момента:

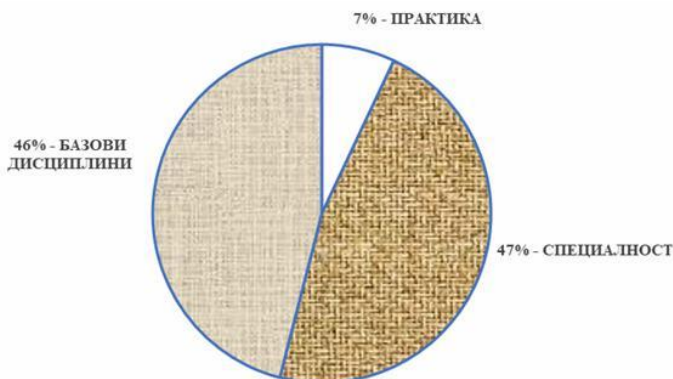
1. Изучаване на базови общотеоретични и специални дисциплини за придобиване на необходимите спортнопедагогически и медико-биологични знания за практикуване на длъжността инструктор;

2. Изграждане и развиване на практически умения за обучение в конкретния вид спорт и спорта за всички.

Учебният план включва девет основни дисциплини:

1. Педагогика със спортна педагогика;
2. Психология със спортна психология;
3. Анатомия;
4. Физиология на физическите упражнения;
5. Спортна медицина и долекарска помощ;
6. Основи на спортната тренировка;
7. Мениджмънт на спорта;
8. Вид спорт (специалност);
9. Учебно-методична практика.

В края на курса се държи един държавен комплексен изпит, съчетаващ теория и практика. Хорариумът на обучението е от 15 ECTS или 450 учебни часа, от които 220 аудиторни. Структурата на учебния план е отразена на фигура 1.

Фиг. 1. Структура на учебния план за инструктор в ЦСДК

За включване в курса се изисква желаещите да имат минимум средно образование. Съобразно спецификата на спортовете в отделни случаи се поставят и допълнителни изисквания, включително за притежаване на състезателен опит.

Обучението се провежда в задочна форма и е предимно съботно-неделно, тъй като е съобразено с трудовата ангажираност на курсистите. По този начин продължителността му е около 3 месеца. Учебните часове се водят от висококвалифицирани преподаватели и са под формата на лекции, упражнения, учебно-методична практика, консултации, самостоятелна работа и изпити. Заниманията се провеждат в НСА „В. Левски“ или в други бази, отговарящи на съответните изисквания.

Както посочихме по-горе курсът завършва с държавен комплексен изпит, съчетаващ теория и практика. Успешно завършилите получават удостоверение, с което могат да се регистрират като инструктори по съответния вид спорт в Регистъра на треньорските кадри на ММС. Според изискванията на Наредба № 1 треньорските длъжности, в т.ч. и длъжността „инструктор“, не могат да се изпълнява от лица, които не са вписани в Регистъра. Съгласно чл. 3, ал. 7 от нея юридическите лица с нестопанска цел и търговците с предмет на дейност в областта на треньорските услуги са длъжни да не допускат такива лица да заемат треньорски длъжности.

ЛИТЕРАТУРА

- Закон за висшето образование, актуализация 2022.
Закон за професионалното образование и обучение, актуализация 2018.
Закон за физическото възпитание и спорта, 2019.
Национален класификатор на професиите и длъжностите в Р. България, 2011.
Наредба № 1/04.02.2019 за треньорските кадри на ММС.
Правилник за устройството и дейността на ЦСДК при НСА „В. Левски“, 2015.
Учебна документация за курс – обучение за инструктор по вид спорт съобразно Наредба № 2/27.03.2017 г. на ММС, 2017.
Наредба № 1/02.04.2019 г. на ММС, 2019.
Цолов, Б., В. Цолова. Алтернативи за следдипломно обучение в спорта. *Сп. Известия*, 26-29, 2016.
Цолова, В., Б. Цолов. Възможности за придобиване на треньорска квалификация в спорта от завършили МГУ „Св. Иван Рилски“. *Годишник на МГУ „Св. Ив. Рилски“*, том 65, 190-195, 2022.
Tzolova V. Opportunities for Acquiring a Teaching Qualification for Physical Education and for Continuing Education, *JOURNAL of Mining and Geological Sciences. part IV. Humanitarian and Economics Sciences. Univ. of Mining of Geology “St. Ivan Rilski”*, Vol. 60, 71-73, 2017.
Tzolov B., V. Tzolova. Postgraduate Studies at NSA “V. Levski” as an Opportunity for Vocational Qualification and Career Development. *JOURNAL of Mining and Geological Sciences. part IV. Humanitarian and Economics Sciences. Univ. of Mining of Geology “St. Ivan Rilski”*, Vol. 61, 41-44, 2018.

УЧЕБНИЦИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА ЧУЖДЕНЦИ

Екатерина Балачева¹

Интересът към българския език от чуждестранни граждани е нараснал значително през последните няколко години. Това се дължи на миграционните процеси, които наблюдаваме в Европа. Една част от чужденците, изучаващи български език, са млади хора, намерили работа в страната ни, предимно в международни фирми, предлагащи аутсорсинг услуги. Друга съществена част са пенсионирани европейски граждани, открили своя нов дом в България. И именно чрез доброто владение на българския език те успяват по-успешно да се интегрират в българската среда.

Немалък е и броят на чуждестранните студенти в страната ни, изучаващи български език, за да могат да реализират обучението си на родния ни език. Ето защо много от университетите предлагат курсове по общоупотребим и специализиран български език за чуждеци.

Също така за желаещите да задълбочат своите познания по български език Софийският и Великотърновският университет предлагат всяко лято езиков и културен семинар, по време на който участниците изучават не само езика, но и имат възможност да усвоят български народни танци. Двата университета организират лекции по българска литература, превод, културна антропология, етнография, съвременно българско кино и изобразително изкуство. През 2019 г. повече от 150 чуждестранни студенти, преподаватели и преводачи са взели участие в него. Този семинар е не само изключителна възможност за изучаване на езика, но и за запознаване с българската култура и фолклор.

Изучаването на чужд език е не просто усвояване на лексеми, фрази и граматически правила, а и досег с културата и менталитета на народа, носител на езика. За да се достигне високо ниво на владение на даден език, е необходимо да се премине отвъд формалната, външна страна на езика, чрез лингвистичния материал да се проникне в спецификата на културата, да се разберат националните световъзприятия и мисловни нагласи (Пеев, 2021).

Големият интерес към родния ни език поражда нуждата от учебници по български език за чужденци, съобразени с Европейската езикова рамка.

Ето защо в настоящето изследване сме си поставили за задача да разгледаме някои от основните учебници по български език, предназначени за чужденци, желаещи да го изучават.

Независимо от все по-големия дял, който заемат технологиите и техническите средства от живота на индивида в съвременното ни и от опитите за имплементиране

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по френски и испански език в катедра „Чужди езици“ при Минно-технологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

на интерактивните технически средства в процеса на обучение, учебникът остава все още неизменна и главна част от него (Пеев, 2021).

Първият учебник, на който ще се спрем, е **„Здравейте А1-А2“** (<https://www.book.store.bg/p106605/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-za-chuzhdenci-nivo-a1-a2-chast-1-cd-galina-kurteva-krystinka-bumbarova-stefka-bychvarova.html>), с автори Галина Куртева, Кръстинка Бамбурова и Стефка Бъчварова, издаден през 2016 г. от Нов български университет (НБУ) в София, ISBN: 9789545357374. Главната цел на учебника, както споменават авторите, е изучаващите български език да придобият основни езикови умения при слушане, четене, говорене и писане. Той е предназначен за широка аудитория – студенти, курсисти и всички, които се интересуват от българския език. Заложено е съдържанието на всяко ниво да бъде усвоено в рамките на 150 учебни часа. Учебникът е 264 страници, към него има CD и е съставен в съответствие с Европейската езикова рамка

Темите са разнообразни и са пресъздадени ситуации от реалния живот, като например: в университета, в офиса, празниците в България, търсене на жилище и мн. др.

Учебникът се състои от 14 урока, разделени на няколко секции: граматична, лексикална и комуникативна компетентност. Има упражнения за писане, разговор, слушане и текстове с културна насоченост.

„Здравейте В1-В2“ (<https://bookshop.nbu.bg/bg/books/view/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-език-za-chuzhdenci-v1-v2-kompaktdisk>) е продължение на вече представения по-горе учебник. Негови автори отново са Галина Куртева, Кръстинка Бамбурова и Стефка Бъчварова. Издаден е през 2017 г. от Нов български университет (НБУ) в София, ISBN: 9789545359453. Негова главна цел е надграждането на знанията от ниво А1-А2 до ниво В1-В2. Учебникът е разработен съгласно Европейската езикова рамка в чуждоезиковото обучение.

Втората част на **„Здравейте“** е предвидена предимно за обучение на студенти във ВУ с преподавател, без да се изключва възможността за самостоятелно изучаване на разработения учебен материал. Учебникът е с обем 344 страници и разглежда особеностите на българския език, предлагайки социокултурна информация за България. Към него има CD, който съдържа 84 трака, свързани тематично с всеки урок.

„Здравейте С1-С2“ (<https://www.book.store.bg/p315622/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-za-chuzhdenci-nivo-c1-c1-chast-3.html>) е трета част на представените по-горе учебници. Негови автори са Галина Куртева и Дейвид Кируан. Издаден е през 2021 г. от Нов български университет (НБУ) в София, ISBN: 9786192331702. Учебникът е с обем 384 страници и е разработен съгласно Европейската езикова рамка в чуждоезиковото обучение. Тази част на **„Здравейте“** е предвидена за студенти и курсисти, усвоили предишните нива. Основна цел е обучаващите се да

постигнат високопрофесионални езикови умения при слушане, четене, говорене и писане. В уроците е застъпено усъвършенстването на комуникативната компетентност на съвременен български език и се наблюдава по-слабо присъствие на подробни граматични обяснения. Набляга се на упражненията за разширяване и обогатяване на лексиката, фразеологията, на стилистичните и синтактични особености на езика, с цел постигане на по-добра комуникативна компетентност. Към него има CD, който съдържа 84 трака, свързани тематично с всеки урок.

Учебникът се състои от 18 урока, чиято тематика е актуална и съобразена с изискванията на заложеното ниво. Някои от разглежданите теми са съвременният начин на живот, за или против смъртното наказание, неграмотността, поскъпването на живота, безработицата, правата на бащите и др.

Друг предпочитан от преподавателите учебник е **„Аз говоря български – 1 част“** (<https://www.ciela.com/az-govorya-balgarski-balgarski-език-za-chuzhdentsi-chast-1.html>). Към него има учебна тетрадка, речник и два компактдиска, на които е записан речниковият материал, избрани текстове и материали за трениране на уменията за разбиране на устна реч. В речника са включени думите и устойчивите изрази и словосъчетания заедно с руските и английските им съответствия. Той обхваща ниво А1 и А2 и е разработен в съответствие с Европейската езикова рамка. Издаден е през 2021 година от издателство „Фабер“. Обхваща 168 страници, с ISBN: 9547753339. Авторите на учебника са Живка Златева-Колева и Боряна Емилиянова. Учебникът се състои от 14 урока, които съдържат информация за българските празници, храна и обичаи. Авторите са предвидили разработеният учебен материал да бъде усвоен в рамките на 120 учебни часа. Обучението се реализира на комуникативен принцип, което позволява усвояването на езиковите единици и структури чрез общуване. На базата на игрови упражнения се подпомага усвояването на определени комуникативни намерения като: молба, съгласие, несъгласие с чуждо мнение, извинение и др.

Учебник, предназначен за чужденци, изучаващи български език е и **„Български език за чужденци 1 част“** (<http://books.swu.bg/pdf/Uchebnik%20balgarski%20ezik.pdf>). Негови автори са Гергана Падарева и Биляна Тодорова. Издаден е от ЮЗУ „Неофит Рилски“ през 2009 г., ISBN: 9789546806314, и се състои от 144 страници. Съдържа 15 урока под формата на диалози, към които са включени упражнения, базова граматика и текстове, подходящи за преразказ и диктовка. Цел на авторите е обучаващите се да усвоят предаването на пряка в непряка реч и да развият уменията да задават въпроси. В учебника е включен речников запас, позволяващ общуването както в неофициална обстановка, така и в официална. Текстовете имат сюжетна линия с главни и второстепенни герои, а действието се развива в Благоевград и региона, представяйки интересни туристически места.

„Български език за чужденци“ (<https://dokumen.tips/documents/55cf9a97550346d033a27b2e.html?page=1>) е начален курс по български език за чужденци. Негови автори са Елена Хаджиева, Недка Гарибова, Андреана Ефтимова, Мирена Пацева и Анна Слущка. Издаден е през 2006 г. от УИ „Св. Климент Охридски“ в София, ISBN: 978-954-07-2409-6.

Учебникът съдържа 30 урока под формата на диалози, към които са включени фонетични и граматични упражнения. Темите пресъздават ситуации от реалния живот, като например: в кафето, на обяд, моят работен ден, в супермаркета, в банката. Уроците са разделени на няколко секции: граматична, лексикална и фонетична компетентност.

Ще се спрем и на **„Мултимедиен курс по български език за чужденци“** (<https://www.shopcom.bg/bg/catalog/id/582.html>), който е част от проект по програма „Сократ“ – Lingua 2. Това е интерактивен мултимедиен курс за изучаване на български език като чужд. Някои от партньорите по проекта са: издателство „Летера“ ЕООД – България, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – България, Университетът в Гент – Белгия, Уестминстърски университет – Великобритания, Университетът в Лайпциг – Германия, Карловиет университет в Прага – Чехия, Университет в Екс ан Прованс – Франция, Национален институт по образование – България и др.

Учебникът е с ISBN: 978-954-516-630-3 и разполага с версии за индивидуално и групово обучение. Съдържа DVD и ръководство. Курсът е разработен в шест версии – английска, немска, френска, чешка, нидерландска и българска. Предвиден е да покрие езикови нива от А1 до В2, съобразени с Общата европейска езикова рамка. Подходящ е за младежи и възрастни, които желаят да усвоят българския език главно с цел усвояване на комуникативни умения. Благодарение на мултимедийния си формат „Български език за чужденци“ може да се ползва както за индивидуално, така и за групово обучение. Дава се възможност той да бъде приспособен към индивидуалния стил на усвояване на обучаващия се. Ако той има силна слухова памет, може да използва предимно записите, а при силна зрителна памет може да разчита на графичния дизайн. При желание за постигане на по-задълбочени знания е предложена богата информация в граматичен, лексикален и социокултурен линк. Също така курсът се отличава с динамика и интерактивност, давайки възможност на обучаващия се да се ориентира в даден контекст, да интерпретира устна и писмена реч, като през целия процес може да се самонаблюдава и самооценява благодарение на внимателния подбор и степенуване на езиковия материал. Обучаващият се има избор дали да постигне максимална интензивност без прекомерно струпване на думи и структури, а чрез доброто им систематизиране.

Учебникът се състои от 24 урока, видеофилм в 8 епизода с видеоскрипт, 8 теста и речник. Темите са разнообразни, оригинални и забавни. Група български и

чуждестранни специалисти от различни европейски страни се събират, за да работят по проект, финансиран от ЕК. Работата по проекта включва пътувания из България и посещения на различни забележителности от културно и историческо значение. Героите са колоритни образи, създадени от майсторската четка на Доньо Донеv. Анимацията е най-атраktivната част от учебния курс. Онагледени са 12 текста от най-разнообразна тематика. Героите попадат в разни комични ситуации. Някои от тях са разсеяният професор по музика Джак, който вечно забравя, вманиаченият в компютрите Боян, заядливият журналист Едмонд или весело джафкащият Пуфи заедно с неразделната си компания Мая.

Въведена е и бизнес лексика чрез комикси. За онагледяване на преговорните уроци е заснет видеофилм, които, както вече споменахме, се състои от 8 епизода. Сюжетът му е актуален: Том Гилейн е 27-годишен младеж от Белгия, който пристига в България, за да си купи къща в красивата планина Родопи и с времето опознава страната ни.

В заключение можем да кажем, че в настоящата разработка разгледахме някои от основните учебници по български език за чужденци. Видяхме, че предлаганите на книжния пазар учебници не само съдържат диалози с разнообразна тематика, но и включват текстове с историческа и културна насоченост. Предлагат се както началните нива А1 и А2, така и нивата В1, В2, С1 и С2 за тези, които имат желание да задълбочат своите познания.

ЛИТЕРАТУРА

Пеев, И. Дигитализация на чуждоезиковото обучение: За илюстрирания компонент и съвременната визуална култура на обучаемите. Изд. на ТУ-София, стр. 40, 2021.

Интернет страници:

<https://bookshop.nbu.bg/bg/books/view/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-ezik-za-chuzhdenci-v1-v2-kompaktdisk>

<https://www.book.store.bg/p106605/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-za-chuzhdenci-nivo-a1-a2-chast-1-cd-galina-kurteva-krystinka-bumbarova-stefka-bychvarova.html>

<https://www.book.store.bg/p315622/zdravejte-uchebnik-po-bylgarski-za-chuzhdenci-nivo-c1-c1-chast-3.html>

<http://books.swu.bg/pdf/Uчебник%20balgarski%20ezik.pdf>

<https://www.ciela.com/az-govorya-balgarski-balgarski-ezik-za-chuzhdentsi-chast-1.html>

<https://dokumen.tips/documents/-55cf9a97550346d033a27b2e.html?page=1>

УЧЕБНИЦИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА ЧУЖДЕНЦИ

Екатерина Балачева

(Резюме)

Настоящото изследване разглежда разнообразната гама от учебници по български език за чужденци, които се предлагат на книжния пазар. Представят се както основните теми, застъпени в учебните диалози, така и тези на текстовете с историческа и културна насоченост. Затвърждава се значимостта на доброто владение на българския език от чуждестранните граждани, които са избрали да учат, работят или живеят в страната ни.

Ключови думи: учебници, български език за чужденци, методика, компетенции.

TEXTBOOKS FOR TRAINING FOREIGNERS IN BULGARIAN

Ekaterina Balacheva

(Summary)

The present study examines the diverse range of Bulgarian language textbooks for foreigners that are available on the book market. The main topics represented in the educational dialogues and those of the texts with a historical and cultural focus are presented. The importance of a good command of the Bulgarian language by foreign citizens who have chosen to study, work or live in this country is confirmed.

Keywords: textbooks, Bulgarian language for foreigners, methods, competences.

МУЛТИКУЛТУРНИЯТ КАМПУС

Впечатления, идеи и реалност след участие в International Staff Training Week 2023 в Europa-Universität Flensburg/Германия по програма „Еразъм+“ (преподавателска мобилност за обучение: 15 – 17.05.2023 г.)

Цветелина Вукадинова¹

15 май 2023 г., Фленсбург/Германия.

В сграда „Хелзинки“ на Europa-Universität Flensburg се събират участниците в International Staff Training Week 2023, организирана от езиковия център на университета.

Добре дошли!

Малко след 9:30 ч. сутринта фоайето е огласено от приятелски разговори между участници от Европа, Близкия изток и Африка, които в този ден се срещат за първи път в мултикултурния кампус. След приключване на регистрацията и с чаша кафе в ръка залата вече е пълна – 20 представители на различни културни ценности, говорещи различни езици, но обединени от общата идея за подготовка на студентите си за живот и работа в многоезично общество и за повишаване на езиковото съзнание (Stamm, 2023). Програмата започва с представяне на членовете на езиковия център, неговата дейност и кратка история на университета. Колегите от Фленсбург разказват, че при създаването му през 1946 г. по нареждане на британската окупационна власт, университетът е бил „педагогическо висше училище“ (предшественик на университета). През пролетта на 1957 г. получава правото на академично самоуправление. В следващите години се развива и търпи още много промени, докато през февруари 2000 г. Педагогическият университет е преименуван на Университет Фленсбург. На 30 юни 2014 г. е провъзгласен за Europa-Universität Flensburg (EUF) и това ново наименование напълно отразява разнообразието от нации, представени от обучаващите се в EUF, и формиращо облика на обществото в университета и града. Забележете: всяка от университетските сгради носи името на европейска столица (Хелзинки, Талин и др.). Важно е да се отбележи, че поради непосредствената си близост до границата с Дания, самият град Фленсбург е буквално двуезичен: упътващите табели и надписи в магазини/заведения са както

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по немски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

на немски, така и на датски.

Абсолютно невъзможно е настоящата статия да отрази всички интригуващи моменти от семинарите и презентациите по време на мобилността, затова фокусът тук е върху една силно актуална тема, която все повече ангажира всички нас: The multilingual classroom. Integrating students' language resources into the language learning process (Многоезичната класна стая. Интегриране на езиковите ресурси на студентите в процеса на изучаване на езика), която беше представена от Катрин Щам (Katrin Stamm), преподавател в езиковия център.

Най-напред бе поставен въпросът за разликата между „multilingual“ и „plurilingual“, като и двете понятия в превод означават „многоезичен“, и бе пояснено, че:

- при PLURILINGUAL фокусът е върху индивида, повишаване на езиковата компетентност на говорещия;
- при MULTILINGUAL фокусът е върху езиците в обществото (място), учене/преподаване на повече езици (Фленсбург, Германия, Европа).

Според Съвета на Европа (2014), многоезичието се отнася до способността на човек да говори няколко езика. За Marshall & Moore (2018) термините плурилингвизъм и многоезичие се различават съществено, тъй като индивидуалният характер на плурилингвизма се разграничава от многоезичието, което по-скоро се фокусира върху наличието на множество езици в една социална група (Grommes & Hu, 2014).

А сега обратно в залата в сграда „Хелзинки“, готови за първата игра-упражнение: разпределени в групи от по 4-ма, участниците в преподавателската мобилност имат задачата да опишат звученето на кихането на родния им език. След това те трябва да научат останалите в групата как да кихат на този език и какви са правилата на кихане в родината (да, правила, оказа се, има).

В следващата част от упражнения е зададен въпросът: Колко езика знаете? Това е важно, защото отговорът формира нашия индивидуален „езиков отпечатък“.

Като тук:

- всички езици се броят
- всички нива се броят
- всички под-умения се броят
- + регионални езици
- + местни диалекти

На това място всеки от участниците получава лист с очертанията на човекоподобна фигура:

Задачата е да оцвети онази част от тялото на човекето с такъв цвят, с какъвто свързва съответния език (езици), който/които говори, и именно тази част от тялото за този език, а след това да обоснове избора си. Например: с червен цвят свързва родния си език и в червено оцветява областта на сърцето, защото винаги ще носи родния си език в сърцето и т.н. Интересно е да се видят комбинациите и обясненията при носителите на много езици.

Профилът на изучаващия няколко езика (индивидуалното усвояване на езика не е нито линейно, нито балансирано по отношение на уменията) включва:

- богат и комплексен езиков опит;
- превключване между езици и адаптиране на своя език към контекста;
- голям културен и личен опит;
- владение на много езици в различна степен.

Целите на езиковите портрети могат да се обобщят така:

- да се даде гласност на малцинствените езици или на езиците с нисък социален статус;
- да се покаже, че многоезичните общества и многоезичните хора са нещо естествено;
- да се укрепи езиковата самооценка;
- да се създаде съзнание за собствената езикова биография;
- да помогне за взаимното опознаване и оценяване.

В един все по-достъпен и „отворен“ свят, в който все повече се срещаме с носители на различни култури и езици, е важно:

- укрепването на езиковата самооценка;
- да се опознаем и оценим взаимно.

„Важна част от поли-/мултикултурализма при преподавателя по чужд език е неговото полилингвистично съзнание, формирано на основата на разбирането на света като цялостна и нелинейна система, значимостта на формирането на нови модели на мислене, свързани със състоянието на постоянно приветстване на непрекъснатия растеж, гъвкавост в мисловните нагласи и готовност за преосмисляне на възгледите при необходимост, творческо разбиране на околните явления като цяло.“ (Török & Jessner, 2017).

Според Chaika (2022), межкултурната комуникация е съществена част от поли-/мултикултурната структура и формира съдържанието на диалога между културите. Това от своя страна обединява социалните общности и укрепва комуникацията. Общуването в контекста на диалога на културите е „... сблъсък на

две позиции, който ражда нещо ново – нови знания, мисли, чувства, нови намерения“ (Passov, 2003).

За по-пълноценна подготовка на студентите за многоезично общество и повишаване на езиковата култура, е въведено още едно необходимо понятие: *езиков пейзаж*. Дефиницията на това понятие е дадена от Landry and Bourhis (1997):

Linguistic landscape: “The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration” („Езикът на обществените пътни знаци, рекламните билбордове, имена на улици, имена на местности, табелите на търговските магазини и обществените табели на правителствени сгради се комбинира, за да образува езиковия пейзаж на дадена територия, регион или градска агломерация.“) (Landry and Bourhis 1997, 25).

Формирането на езиковия пейзаж:

- е изучаването на начина, по който езиците и писменостите се представят и използват в общественото пространство;
- се фокусира върху това как езикът се използва за оформяне на общественото пространство;
- как различните езици взаимодействат помежду си в многоезичен контекст;
- включва всичко – от знаци и билбордове до имена на улици и реклами.

Защо е важно да интегрираме езиковите ресурси на студентите в процеса на изучаване на езика?

Интегрирането на езиковите ресурси на студентите в процеса на изучаване на езика дава на изучаващите чужди езици чувството на приобщеност, помага им да се чувстват включени и ценени с различния си произход, като същевременно им дава възможност да станат двигатели на учебния процес. Директно следствие от казаното е укрепването на езиковата самооценка, взаимното опознаване и оценяване, както и съпоставяне характеристиките на различните езици. Така се повишава езиковата осведоменост, а обучаваните са подготвени за многоезично общество и многоезична работна среда; усъвършенства се разбирането за социалната и културна стойност на езиковото многообразие и се помага за развитието на межкултурна компетентност.

Какво мога да направя като преподавател, за да насърча многоезичните студенти?

С оглед на казаното дотук е важно да обобщим следното: всички ние сме хора, живи същества, които допускат грешки, недоразумения се случват. Това обаче не трябва да ни спира да общуваме, а напротив. Важно е да осъзнаваме множеството езици, които ни заобикалят, както и че плурилингвизмът е личен ресурс.

Препоръчително е да разрешим многоезичието в занятията. Хубаво е да помним, че грешките са в реда на нещата. Полезно би било да направим повече езици видими и чуваеми, защото многоезичието е нещо естествено и ние живеем с и сред него. Ние, като преподаватели, сме езиков пример, който води студентите към укрепване на първия език и би било от полза да научим повече от езиците, на които говорят нашите студенти. Когато се стремим да разбираме културата на другия, ние приемам и факта, че всички сме различни, но се ценим едни други и толерираме различията у другите хора.

В една от дискусиите участниците са поставени пред следните въпроси (касаещи институцията, в която преподават в родната си страна):

- *Колко езика откривате във вашата институция?*
- *На кои езици са написани формулярите? Защо?*
- *Кой е основният език на обучение? Защо?*
- *Доколко местните диалекти са приети в класната стая? Защо?*
- *Какъв социален статус е свързан с определени езикови разновидности?*
- *Как езикът се използва за отхвърляне или приобщаване на хората? Чувствали ли сте се някога отхвърлени...?*

Тези въпроси остават без отговор(и) тук – всеки от нас като преподавател има своите отговори и при добро желание и достатъчна мотивация темите биха могли да се обсъдят, допълнят и да се добавят още повече въпроси за дискусия. Днешното общество ги налага и ще потърси отговорите.

В края на обучението се разделихме като приятели: хора, с които споделихме добри примери от личната си практика, потърсихме решение на наболели въпроси, а още много идеи останаха само щриховани, които тепърва ще се развиват. С какво усещане си тръгнах от Фленсбург след тези три дни обучение? Ще го кажа така: през 2006 година Германия бе домакин на световното първенство по футбол. Тогава мотото гласеше:

Die Welt zu Gast bei Freunden (Светът е на гости при приятели).

Бих определила емоцията от International Staff Training Week 2023 във Фленсбург/Германия именно така! Светът е достатъчно малък, а ние – прекалено еднакви в същността си, за да не приемаме различията си, защото в крайна сметка всички сме част от едно и също общество.

Хубаво е да не забравяме, че не сме толкова различни един от друг – въпреки цвета на кожата, въпреки езика, който говорим, въпреки произхода и културата, на която сме представители. НИЕ сме огледалото на нашето общество и като преподаватели по чужд език работим в посока то да служи в полза на всички нас. Нека си пожелаем да формираме облика му по възможно най-добрия начин с нашия изключителен пример.

И така:

До скоро виждане, приятели, в нашето – или вашето – малко кътче от света!

ИЗТОЧНИЦИ

- Chaika, O. 2022. Poly-/multicultural education in foreign language teaching. "International journal of philology". "Міжнародний філологічний часопис" Vol. 13, № 2, 2022. pp. 99 – 108.
- Council of Europe. 2014. Languages for democracy and social cohesion: Diversity, equity and quality. Available at: <https://rm.coe.int/languages-for-democracy-and-social-cohesiondiversity-equity-and-quali/168069e7bd>.
- Grommes, Patrick and Adelheid Hu. 2014. Plurilingual education: Policies – practice – language development. Amsterdam: John Benjamins. In: Duarte, Joana. "The implementation of plurilingual language policies in Higher Education – the perspective of language learning students" Language Learning in Higher Education, vol. 12, no. 2, 2022, pp. 367-389. <https://doi.org/10.1515/cercles-2022-2058>
- Landry, R. and R. Y. Bourhis. 1997: Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1), 23–49.
- Marshall, Steve and Danièle Moore. 2018. Plurilingualism amid the panoply of lingualisms: Addressing critiques and misconceptions in education. *International Journal of Multilingualism* 15(1). 19–34. In: Duarte, Joana. "The implementation of plurilingual language policies in Higher Education – the perspective of language learning students" Language Learning in Higher Education, vol. 12, no. 2, 2022, pp. 367-389. <https://doi.org/10.1515/cercles-2022-2058>
- Passov, E. I. 2003. Communicative foreign language education: getting ready for the dialogue of cultures [Manual for teachers of comprehensive secondary schools]. Minsk [in Russian]. In: Chaika, O. 2022. Poly- / multicultural education in foreign language teaching. "International journal of philology". "Міжнародний філологічний часопис" Vol. 13, № 2, 2022. pp. 99 – 108.
- Stamm, Katrin. 2023: The Multilingual Classroom: Integrating Students' Language Resources Into the Language Learning Process. International Staff Week 2023 - Europa-Universität Flensburg.
- Török, V. and U. Jessner. 2017. Multilingual awareness in L_n (foreign language) learners' strategies and processing. *Alkalmazott Nyelvtudomány, XVII. évfolyam, 2017/2. Szám.* <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2017.2.012>. In: Chaika, O. 2022. Poly- / multicultural education in foreign language teaching. "International journal of philology". "Міжнародний філологічний часопис" Vol. 13, № 2, 2022. pp. 99 – 108.

WEBSITES:

<https://www.bimm.at/themenplattform/thema/mehrsprachigkeit-eine-einfuehrung/>

<https://www.ecml.at/>

<https://www.uni-flensburg.de/die-universitaet/profil-der-euf/geschichte-der-euf>

МУЛТИКУЛТУРНИЯТ КАМПУС
Впечатления, идеи и реалност след участие
в International Staff Training Week 2023
в Europa-Universität Flensburg/Германия по програма „Еразъм+“
(преподавателска мобилност за обучение: 15 – 17.05.2023 г.)

Цветелина Вукадинова

(Резюме)

Статията представя част от темите, засегнати по време на мобилност (International Staff Training Week 2023) в Europa-Universität Flensburg/Германия, в рамките на програмата Еразъм + (обмен за преподаватели с цел обучение) за периода 15.05.2023 – 17.05.2023. Представени са ключови понятия, както и извадки от упражненията, по които работиха участниците в мобилността. Дискутираните въпроси обхващат както ролята на преподавателите, така и на самите студенти като активни участници в учебния процес в един мултикултурен кампус.

Ключови думи: мултикултурен, многоезичен, езиков пейзаж, езиков портрет.

THE MULTICULTURAL CAMPUS
Impressions, ideas and reality after participating
in the International Staff Training Week 2023
at the Europa-Universität Flensburg/Germany under the “Erasmus+” Programme
(staff mobility for training: 15 – 17 May 2023)

Tsvetelina Vukadinova

(Summary)

The article presents some of the topics covered during a mobility (International Staff Training Week 2023) at the Europa-Universität Flensburg/Germany, within the Erasmus+ programme (staff mobility for training) for the period 15.05.2023 - 17.05.2023. Key concepts as well as excerpts from the exercises worked on by the mobility participants are presented. The issues discussed cover both the role of the lecturers and the students themselves as active participants in the teaching-learning process on a multicultural campus.

Keywords: multi-cultural, multi-/plurilingual, linguistic landscape, language portrait.

ГРЕШКИТЕ, КОИТО ПРАВЯТ ФРЕНСКОГОВОРЕЩИТЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК И КОИТО БИХА ПОМОГНАЛИ И НА ПОВЕЧЕТО ЧУЖДЕНЦИ

Златка Михова¹

Френският и английският са езици, принадлежащи към различни езикови семейства, но помежду им има редица общи граматични форми и речников фонд. Съществуват обаче и доста разлики между двата езика, което подвежда френскоговорящите, когато се опитват да говорят и пишат на езика на Шекспир. Истинско предизвикателство е да овладееш тънкостите и нюансите на чуждия език, но с практика и постоянство човек може да подобри значително уменията си. Погрешно заучените фрази или тези, които превеждаме буквално от майчиния език, ни карат да повтаряме едни и същи грешки, щом заговорим на английски. Не става въпрос само за произношение, а за типични грешки, свързани със спрегжение, синтаксис и не на последно място с лексикалния състав.

Ще се опитам тук да систематизирам няколко неточности, които биха помогнали да се поправят грешките. Щом веднъж човек се запознае с тях, ще проумее, че английският е по-лесен, отколкото изглежда на пръв поглед!

Най-общо честосрещаните грешки могат да се обединят по категории:

1. **Фалшиви сродни думи /с обща етимология/.** Много английски думи изглеждат подобни на френски, но с течение на времето са видоизменили смисъла си и означават нещо различно от това, което извикват като понятие у френскоговорящите.

Например:

“actuellement” на френски не се превежда “actually” на английски. Френската дума значи по-скоро „понастоящем“ или „в настоящия момент“, а на английски “actually” означава „фактически“ или „в действителност“.

“A plate” на английски означава „чиния“, а не френското - „блюдо“, т.е. “a dish” е хубавият превод.

Съществуват доста сходни думи, визуално – дори еднакви, но те отдавна са се развили по различен начин в двата езика и така употребата им попада в съвсем неуместни ситуации:

rester (*to stay*) / *to rest* (se reposer),
crier (*to shout*) / *to cry* (pleurer),
demander (*to ask*) / *to demand* (exiger),
actuellement (*currently*) / *actually* (en fait ou vraiment),
éventuellement (*possibly*) / *eventually* (finalement).

---

¹ Ст. пр. по английски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св.Иван Рилски“

2. На английски глаголната форма не се променя за всяко лице и число, докато на френски се съгласува с лице и число:

Английски		Френски
I speak	–	Je parle
You speak	–	Tu parles
He / She speaks	–	Il / Elle parle
We speak	–	Nous parlons
You speak	–	Vous parlez
They speak	–	Ils /Elles parlent

3. Нерядко французите пропускат “s” в трето лице единствено число в изявително наклонение. И тъй като го чуват точно така в американските филми, считат че това не е сложно и се толерира, например “it rains”, “he talks”, “she speculates”.

4. **Словоредът се различава:** на английски редовната фраза е по правило Подлог – Сказуемо – Допълнение / She gave us the bag./, докато на френски тя бива както Подлог – Сказуемо – Допълнение / Elle nous a donné le sac./, така и Подлог – Допълнение – Сказуемо / Elle nous l’a donné./; във втория случай това води до объркване и погрешно разбиране на изречението.

5. Мястото на местоимението е непосредствено след глагола на английски: “I am going to see him”. На френски то се намира обикновено непосредствено след спомагателния глагол: “Je vais le voir”, а не “Je vais voir lui”.

6. В случаите, когато изразяваме желание и искаме някой да направи нещо за нас или за друг човек трябва да кажем: “I want you to do something”, а не “I want that you to do something”, повлияно буквално от френското подчинително наклонение “Je veux que tu fasses ...”.

7. На френски въпросителната форма “est-ce que” се използва за всички времена и числа “Est-ce que tu es allé travailler hier?”, “Est-ce qu’il travaille avec son fils?”, но на английски въпрос се маркира от спомагателен глагол в инверсирана позиция и той се променя по време, число и род: “Did you work yesterday?”, “Does he work with his son?”.

8. Особено затруднение внася и глаголът “to depend on” и “it depends”, защото същият глагол директно се превежда и звучи толкова естествено за французите, като “to depend of” и “it’s depend”.

9. Типична грешка е да се пренесе граматичната структура от френското “Je suis d’accord avec ...” и да се превърне в “I am agree”, вместо правилното “I agree with ...”.

10. Има нагласа да се превежда “ce que” / на българ.: „това, което“/ с “what”: “you can say what you want”, вместо “you can say all that you want” или “you can say all you

want”, защото така върви мисълта на френски, а на английски – напротив, “that” изчезва постепенно навсякъде, където е възможно.

11. Често се чува превод на “comme tu veux” с “as you want”, да ще ви разберат напълно, но англоезичните просто са избрали за най-употребявано “as you wish”.

12. А ето и една лесноразпознаваема грешка: на английски се казва “I’ll be back”, а не “I come back”; точно тук популярната реплика от още по-популярния филм могат да са ни от помощ.

13. Когато си спомняме за нещо, на английски се формулира така: “It reminds me”, а не “It remembers me”. В този случай се използва глаголят “to remind”, а не този с френски корен “to remember”.

14. На френски се използва “prendre le petit-déjeuner” и френскоговорещите на воля изстрелват “to take breakfast”, но на английски това е израз, който не търпи импровизации, винаги е “to have breakfast”, както и във вариантите за хранене през деня: “to have lunch”, “to have dinner”.

15. Още един дразнещ буквализъм: “Welcome in”, на мястото на правилното “Welcome TO”.

16. Поредният лош превод направо от френски е да поискаш огънче с “Do you have fire?”, а не с нормалното “Do you have a light, please?”.

17. Некрасива грешка е, ако кажете “Can you take/do us a photo”, защото е прието да се помоли с “Can you take a picture of us?”.

Мисълта ни тече първо на майчиния език, затова французите превеждат в бързината “gagner de l’argent” с “to win money” вместо с правилното “to earn money”.

18. Фразите с „у дома“ са много специални на всеки език, но логиката е различна и много личното “rentrer à la maison” се различава от “I want to go home”, вместо неправилното “I want to go at home”.

19. Съществува тенденция да се обърка значението на “next Saturday” с “this Saturday”. “This” е този, който идва тази седмица, а “next” е през следващата.

20. При уточняване на датата не се прилага правилната структура на фразата, преводът от френското “Nous sommes le 25 juin” води до “We are the 25th of June”, но коректното е “It’s June the 25th”; в случая в единия език се използват числителни бройни и малки букви, а в другия – числителни редни и главни букви, които в английския имат много по-голяма употреба и твърди правила за задължителния им характер.

21. Едно от най-трудните моменти при изучаването на английски език е поставянето на съответния предлог след глагола. Правилното на английски е да се каже “to be married TO someone” и “to fall in love WITH”, французите са склонни да смесват двата израза и да ги разменят с “to be married with someone” и “to fall in love to”.

22. Фразеологичните глаголи са кошмарът на французите. Нюансите са безброй и се научават само с постоянство. За повечето употреби на предлозите in, out, off на френски съществува отделен, съответстващ на смисъла, глагол. За да

се подкрепим с примери, предлагаме случаи на фразови глаголи с “go”: “to go in”, “to go out”, “to go off” и френските аналози “entrer”, “sortir”, “exploser”.

23. **Глаголните времена. Present simple и present continuous** наистина затрудняват французите. С първото изразяваме обичайно, повтарящо се действие: “He always kisses his mom before going out”; второто се фокусира върху продължителността и случващото се в момента на говоренето: “I’m listening to the radio”. На френски подобни нюанси не се изразяват чрез специално глаголно време, а се уточняват описателно.

24. На двата езика **формата за притежание** е коренно различна. Например “la maison d’Anne” се превежда като “Anna’s house”.

Важно е да отбележим, че на английски притежателните местоимения се съгласуват по род и число с притежателя “her article is interesting”, докато на френски те се съгласуват по род и число със съществителното име “son article est intéressant”. Изречението “I gave her her key” е трудно за осмисляне от французите, особено като добавим и “I gave him his key”.

25. Предлогът “since”. Говорейки английски, франкофоните поставят ненамясто предлога “since”, тъй като масовото нахлуване на родния аналог “depuis” ги подвежда. Последицата е, че често се чува: “I have studied in Paris since 10 years (j’ étudie à Paris depuis 10 ans)”. Правилният вариант е “I have studied in Paris **for** 10 years” vs. “I have studied in Paris **since** 2013”.

26. Добавяне на **-s** при думи в единствено число. Типична грешка е французите да прибавят марка за множествено число, само защото на родния им език множественото число е задължително в аналогичния случай. Често можем да чуем: “Can I give you some **advices**?” (puis-je te donner quelques conseils?) или “my **hairs** are brown” (mes cheveux sont bruns). Думите “**advices**” и “**hairs**” се поставят механично в множествено число и се приемат за логични във всички езици.

27. Накрая стигаме и до проблемите на франкофоните, когато понечат **да произнесат правилно** думите на английски:

А. **Звукът [h]**. Несъществуващият на френски звук [h] е много труден за произнасяне, а на всичкото отгоре те го добавят в началото на думите, започващи с гласна, защото лиезонът на родния им език ги е научил, че така е по-лесно, а това води и до подмяна на смисъла:

and (et) – *hand* (main);

eat (manger) – *heat* (chaleur);

air (air) – *hair* (cheveux).

А когато буква “h” съществува реално в английския правопис, те я считат за няма буква и не я изричат.

Б. **Буквосъчетанието “th” за предаване на звука [θ] или [ð]**. Още един напълно непознат за френската фонетика звук, затова пък срещащ се в над 1000

думи на английски: the (le/la), thought (pensée), mother (mère), thank you (merci), bath (baignoire) и мн. др. Същинско предизвикателство е за франкофоните да си прехаят езика и едновременно да издухат енергично, за да докарат до автентично звучене една важна дума като „мама“.

В. Кратки и дълги гласни. Най-често тази грешка се среща при произнасяне на гласната “i” на английски. Дължината на гласната в английския език има смислоразличителна функция и води до объркване. Например в двойките думи:

hit (frapper) и *heat* (chaleur);

fit (en forme) и *feet* (pied);

hill (colline) и *heel* (talon).

Изброените дотук примери може да се сторят стряскащи за начинаещите учащи се, но все по-дълбокото навлизане в тайните на езика може да докара до отчаяние и доста напреднали и упорито работещи студенти. Защо не погледнем нещата от обратната страна?

Английският е лесен и най-вече практичен!

1. На практика не съществува същинско спрежение на глагола за всеки род и число. Да, не е хубаво да се забравя за единственото окончание “s” в 3 лице, единствено число в сегашно просто глаголно време и още малко над 200 неправилни глаголи, които все пак са групирани по типове неправилности. Но само си помислете какво се случва със спрежението на френските глаголи...

2. Рядко има мъжки и женски род. Отпада необходимостта да се учи наизуст родът на всяка дума. Помислете си само какво им е на англичаните да учат френски и да се чудят защо е необходимо да се съгласува всичко по род като това не допринася по никакъв начин за обогатяване на смисъла и благозвучието.

3. Има повече от 15 000 думи в двата езика, които си съвпадат на 100% и са пълни синоними. Т.е. без да сте учили новия език, вие вече разполагате с езиков запас от толкова много думи, които за хора от други езикови семейства са напълно нови и запомнянето им изисква месеци.

4. Английският е силно повлиян от френския, както и обратното. И въпреки, че според езиковедите английският е германски език, все пак завоеватели, дошли от територията на днешна Франция, завладяват Англия през 1066 г. и оставят траен, вековен отпечатък върху лексиката. Той се изразява в това, че около 60% от лексиката в съвременния английски език е с романски произход, навлезли в английския с и след завладяването на Британия от норманите.

5. Граматиката е опростена. Не съществуват наклонения и специалните съответстващи граматически форми и изключенията не са безброй.

6. Много често на английски най-простата формула е и най-добрата и общоприета. За да демонстрирате добър стил на писане на английски, трябва да се доверите на кратки изречения и семпли конструкции, повторенията са белег на акцент, а не признак на беден речник.

7. Правописът е лесен – разбира се в сравнение с френския...

8. Нерядко думите са предвидими и могат да се разчленят на съставните им части. Така всеки, занимавал се малко със словообразуване, ще отгатне смисъла например на:

unpredictable → un-predict-able.

9. Навсякъде изобилства от безплатни материали на английски, човек просто трябва да има око за тях. Това е езикът на компютрите и интернет. Все нещо в мрежата ще ви заинтригува и информацията към вас ще потече най-бързо на този език и ще ви увлече да почувствате колко е полезен и достъпен.

Надяваме се, че с тази статия, в която изредихме грешките и улесненията при изучаването на английски език, ще ви мотивира да се заемете по-сериозно с изучаването му. Особено ако истински го харесвате и се съсредоточите върху полезната и красива страна на това да чуеш страхотна нова песен и веднага да разбереш за какво се пее в нея. Отнасяйте се към английския с позитивизъм и любов, както го правите с партньора или с най-добрите си приятели.

Ако ли не, приемоте, че английският е задължителен вече за всеки, който тепърва ще се включва в пазара на труда, но при новите условия за учене и пътуване само той е недостатъчен. След Брекзит българските студенти и работещи се убедиха, че английският може да е езикът на интернет, на достъпна информация в разнообразни сфери, но работните места и добрите университети се изместили в други държави и другите езици се реабилитират отново.

Използвани материали:

Walter, Henriette. *Honni soit qui mal y pense: L'incroyable histoire d'amour entre le français et l'anglais.*

<https://www.mosalingua.com/blog/2017/03/08/erreurs-typiques-en-anglais/>

<https://www.tradutec-belgium.com/blog/7-erreurs-anglais-francophone/>

<https://fr.berlin-translate.de/des-erreurs-typiques-en-anglais-par-francophones/>

<https://aufutur.fr/revisions/langues-vivantes/anglais/les-fautes-de-langue-frequentes/>

<https://lea-english.com/fautes-grammaire-anglais/>

<https://www.cadremploi.fr/editorial/formation/langues/detail/article/les-cinq-erreurs-qui-trahissent-votre-niveau-en-anglais.html>

<https://fr.babbel.com/fr/magazine/les-fautes-de-grammaire-courantes-en-anglais>

<https://www.anglaiscours.fr/erreurs-courantes-des-francophones-en-anglais.html>

<https://www.londonschool.com/blog/common-french-speaker-mistakes-in-english-and-how-to-avoid-them-or-fixing-français/>

<https://blog.gymglish.com/2020/07/29/10-common-grammar-mistakes-in-english-french-people-make>

https://www.pdfprof.com/PDF_Image.php?id=13891&t=26

IV. ДЕБЮТ

В последните години ставаме свидетели на силно присъствие на млади хора със смели идеи за оптимизация и технологични нововъведения в добивния и енергийния сектор и в промишлеността. Университетското ни пространство привлича и стимулира изяви на бъдещите иноватори и учени, защото те са видимият резултат от образователната дейност и гаранция за устойчивост на ВУ и минния отрасъл.

В края на м. ноември 2022 г. в Минно-геоложки университет се проведе конкурс за стипендията на ректора на МГУ на тема „Зелен проект в контекста на Целите за устойчиво развитие на ООН“. Резултатите от конкурса бяха обявени на сайта на университета, а отличените за проектите им студенти – от специалностите „Екология и опазване на околната среда“ (1 бр.), „Компютърни технологии в инженерната дейност“ (4 бр.), „Геология и проучване на минерални и енергийни ресурси“ (1 бр.), „Разработване на полезни изкопаеми“ (1 бр. с авторски колектив от 3-ма студенти), „Биотехнологии“ (1 бр.) и „Подземно строителство“ (1 бр.) – бяха поздравени и наградени лично от ректора, проф. д-р инж. Ивайло Копрев.

Предлагаме на вниманието Ви три от наградените проекти.

Вярваме, че наградата на ректора ще окуражи младежите да продължат научните си търсения и да работят за осъществяване на новаторските си концепции.

Благодарим им за заявеното желание публично да споделят вижданията си и им желаем успешна реализация на набелязаните идеи и непрекъснат растеж в избраното поприще!

М.П.

РОБОТИ, КОИТО ПОЧИСТВАТ ОКЕАНИТЕ

Магдалена Тодорова¹

Три е числото на океаните:

- Три четвърти от повърхността на Земята е покрита с океани.
- Препитанието на три милиарда души зависи от морското и крайбрежното биоразнообразие.
- Тридесет процента от въглеродния диоксид, произведен от хората, се абсорбира от океаните.

40% от океаните са замърсени:

---

¹ Студентка, I курс, спец. КТИД, ОКС „бакалавър“, МГУ „Св. Иван Рилски“

- Нашите океани са от ключово значение за благосъстоянието и социалното и икономическото развитие в световен мащаб. Понастоящем около 40% от нашите океани са силно засегнати от човешката дейност. Те са замърсени с пластмаси. Повечето замърсявания в нашите океани започват на сушата и са причинени от хората.

Снимка 1 - 2018 г. (източник: <https://www.marineinsight.com/shipping-news/european-commission-welcomes-ambitious-agreement-on-new-rules-to-reduce-marine-litter/>)

Проблемът с пластмасата:

- През първото десетилетие на този век е произведена повече пластмаса отколкото през последните 100 години.
- Проучвания изчисляват, че в момента в световните океани има от 15 до 51 трилиона парчета пластмаса.

Влиянието върху хората и животните:

- Замърсяването представлява опасност както за хората, така и за животните. Рибите се заплитат в отпадъците и по този начин се нараняват, а някои животни бъркат предмети като найлонови торбички с храна и ги изяждат.

Мигриране нагоре по хранителната верига:

- Малките организми се хранят с малки парчета разградена пластмаса и абсорбират химикалите от пластмасата в тъканите си. Когато малките организми биват изядени от по-големи животни, токсичните химикали стават част от тъканите на тези животни. По този начин замърсяването мигрира нагоре по хранителната верига, като в крайна сметка става част от храната, с която хората се хранят.

Роботи, които почистват океаните – решение на проблема:

Каква е идеята на решението?

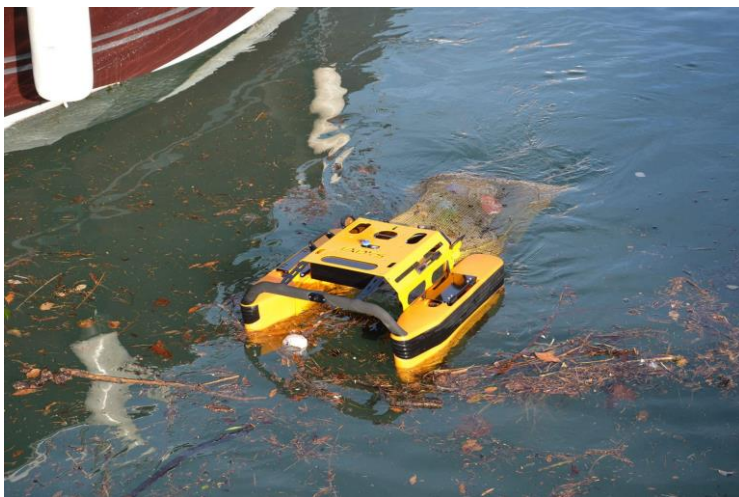
- По-голямата част от отпадъците се намират на океанското дъно. За да бъдат почистени тези отпадъци, има няколко потенциално опасни операции, които се извършват от водолази. Така много човешки животи биват излагани на голям риск. Роботите, почистващи океанското дъно, извършват тези операции, без да излагат човешки живот на риск.

Цел:

- Автоматизиране на процеса на търсене, идентифициране и събиране на морски отпадъци с помощта на автономни роботи, които работят в сътрудничество.

Принцип на действие:

Системата се състои от лодка, летящ дрон, два подводни робота и кош за събиране. Безпилотната лодка служи като център на системата: всички роботи комуникират с нея, излизат от нея и после се връщат към нея, а също така получават енергия от нея. Дронът търси места, покрити с отпадъци, които могат да бъдат забелязани от въздуха. Под водата малък робот използва камера и сонар, за да сканира морското дъно за по-малки отпадъци. По-голям подводен робот след това събира отпадъците със специално изработен захват, оборудван със засмукващо устройство, което помага за събирането на частично заровени отпадъци.

Снимка 2 - 2019 г. (източник: <https://www.boatindustry.com/news/32526/jellyfishbot-a-versatile-robot-to-clean-your-marina-and-more>)

Отворите на устройството гарантират, че малките водни форми на живот, които по невнимание могат да бъдат хванати в него, няма да бъдат наранени. Роботите складират всички събрани отпадъци в коша за събиране. Кошът е специално проектиран, така че да не изпуска отпадъци обратно във водата.

Плюсове на решението:

- Евтини сензори - биват спестявани много средства от закупуване на скъпи машини .
- Процесът е изцяло автоматизиран и човешки животи не биват излагани на риск.
- Роботите използват по-малко енергия; така се постига намаляване на емисиите на парникови газове.
- Водните форми на живот са предпазени през целия процес на почистване.
- Роботите могат да се гмуркат значително по-дълбоко, събирайки данни от невъзможни за хората дълбочини.
- Роботите се хранят със слънчева енергия, събрана чрез вградени слънчеви панели. Така се намалява зависимостта от изкопаеми горива.

ИЗТОЧНИЦИ

<https://www.boatindustry.com/news/32526/jellyfishbot-a-versatile-robot-to-clean-your-marina-and-more>

<https://www.marineinsight.com/shipping-news/european-commission-welcomes-ambitious-agreement-on-new-rules-to-reduce-marine-litter/>

Hyde, N. 2021,. *Preventing Ocean Pollution*, Crabtree Publishing Company, New York.

Lord, M., J. Blattman. 2020. *The Mess That We Made*, Flashlight Press, Brooklyn, NY.

Weis, J. S. 2015. *Marine Pollution: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford; New York.

ЕЛЕКТРОГРАД

Цветелина Тодорова¹

Основни факти за проблема

- Огромен риск за здравето

Световната здравна организация класира замърсяването на въздуха като най-големия екологичен риск за човешкото здраве.

- 90% замърсени населени места

Повече от 90% от световното население живее в райони, където допустимите стойности на СЗО за замърсяване на въздуха са превишени.

(източник: <https://www.bgonair.bg/A/4-World/298511-Prouhvane-Chistiyat-Vazduh-Na-Zemyata-e-Pochti-lzcherpan>)

- Висока смъртност

В световен мащаб около 8 милиона души умират всяка година поради замърсяването на въздуха, а 3.8 милиона от тези смъртни случаи са резултат от излагането на дома на дим от мръсни печки и горива.

Последствия от замърсения въздух

- Върху човешкото здраве
  - Дразнене на очите, носа и гърлото
  - Хрипове, кашлица, стягане в гърдите и затруднено дишане
  - Белодробни и сърдечни проблеми
- Върху околната среда
  - Киселинен дъжд
  - Отравяне на животни и растения

---

¹ Студентка, I курс, спец. КТИД, ОКС „бакалавър“, МГУ „Св. Иван Рилски“

- Изтъняване на озоновия слой в стратосферата
- Климатични промени

Основни източници на замърсяване на въздуха

- Отопление на битови и промишлени жилища
- Транспортна дейност
- Производствена индустрия

Икономически щети

- Коства човешки животи.
- Негативен ефект към жизненоважни хранителни продукти.
- Разрушава културни и исторически паметници.
- Затруднява дейността на екосистемите.

Решение на проблема

- 27% от мръсния въздух в силно урбанизиран град е вследствие на значителната транспортната дейност.
- Необходими са решения, насочени към намаляване, оптимизиране и електрифициране на транспорта.

Напълно електрифициран градски транспорт – електробуси

Електрифицираният градски транспорт е едно от решенията за подобряване на качеството на въздуха.

(Източник: <https://Expatguideturkey.com/A-First-In-Turkey-Electric-Buses-In-Public-Transport/>)

Предимства:

- По-ниски емисии

Дизелов автобус	Електробус
1.3 кг въглероден диоксид на изминат километър	Нулево изпускане на въглероден диоксид в околната среда

- По-ниски разходи за поддръжка
  - Ремонтите на електробусите са много по-скъпи от тези на дизеловите автобуси, но те се нуждаят от по-рядка поддръжка.
  - През целия си живот един електробус може да спести 250 000 лева от избегнати разходи за поддръжка.

- По-ниско ниво на шум

Дизелов автобус	Електробус
Наличие на изпускателна система 80 - 85 децибела	Липса на изпускателна система 60 - 67 децибела

- По-нисък геополитически риск

Цената на електроенергията е по-стабилна от тази на изкопаемите горива. Възможно е да се произвежда по много различни начини.

- По-модерен свят

Електрифицирането на транспорта ще доведе до преминаване към по-устойчива и по-интелигентна система за мобилност, която подобрява качеството на живот на всички. Позитивите са както екологични, така и икономически.

(Източник: <https://www.pexels.com/Photo/People-Holding-a-Globe-6963622/>)

Използвана литература:

<https://Expatguideturkey.com/A-First-In-Turkey-Electric-Buses-In-Public-Transport/>

(Посетен на: 29.09.2022).

<https://www.pexels.com/Photo/People-Holding-a-Globe-6963622/>

(Посетен на: 23.02.2021).

<https://www.bgonair.bg/A/4-World/298511-Prouchvane-Chistiyat-Vazduh-Na-Zemyata-e-Pochti-Izcherpan> (Посетен на: 11.03.2023).

Iyer, Rani. *Green Transport*. The Energy and Resources Institute (TERI), 10.01.2016.
Myers, Norman, and Scott Spoolman. *Environmental Issues and Solutions: A Modular Approach*. Cengage Learning, 2013.

Sustainable Bus. "Electric Bus, Main Fleets and Projects around the World." *Sustainable Bus*, 24.10.2019, www.sustainable-bus.com/electric-bus/electric-bus-public-transport-main-fleets-projects-around-world/.

Williamson, Samuel J, and S. J. Williamson. *Fundamentals of Air Pollution*. Reading - Mass.A.O, Addison-Wesley, 1973.

World Health Organization. "Air Pollution." *Who.int*, World Health Organization: WHO, 2023, www.who.int/health-topics/air-pollution#tab=tab_1.

ЗЕЛЕН ПРОЕКТ – ДОБИВ НА ЕНЕРГИЯ – НОВИ ТЕХНОЛОГИИ

Антоан Ароян¹

Принос към проекта

Основна цел на разработвания проект е да покажа какво според мен е бъдещето на Европейската и световна енергетика и как тези начинания могат да бъдат внедрени в България.

ITER е проект, в който участват множество държави и организации – организации, които смятат „Изкуственото слънце“ за прагматична инвестиция, за устойчиво съоръжение.

Разглежданата технология е обещаваща и трябва повече млади хора и изследователи да се запознаят с нея.

Минно-геоложкият университет би бил един достоен партньор, защото разработва и внедрява технологии, които могат да бъдат от полза при реализация на проекта. Привличането на студенти и млади изследователи, които искат да направят нещо ново, нещо голямо, и искат да дадат своят принос с професията си, е от изключителна важност.

Тъй като университетът ни предлага множество специалности, които са пряко свързани с енергетиката, предлагам да реализираме партньорство в научните изследвания в тази област, като се включим към ITER общността и заедно да покорим върхове в сферата на енергетиката, непознати за човека до момента.

Защо считам, че трябва да реализираме технологията в България?

- Площадката на нереализираната атомна централа АЕЦ „Белене“ е подходящо място за направата на ТОКАМАК (ITER), тъй като тя е детайлно проучена. В геоложко отношение е пригодна, а за нея са издадени всички необходими разрешителни от МАЕ.

- Ако ние успеем да направим подобно съоръжение в България, то ще се превърне в уникално предприятие, даващо възможност на много млади хора за развитие – научно-изследователски инициативи и работа по него.

- Енергията, добита от ТОКАМАК (ITER), е практически неизчерпаема, без отделянето на замърсяващи емисии – CO₂, NO_x, SO_x, микрочастици и др.

- БВП ще нарасне чрез добив на евтина, сигурна и неизчерпаема енергия.

- Ще предостави възможности за сътрудничество на ниво ЕС и реализация на нови проекти и технологии.

- България ще има потенциал да стане световен лидер в разработване на

---

¹ Студент, IV курс, спец. ГПМЕР, ОКС „бакалавър“, МГУ „Св. Иван Рилски“

ядрени технологии.

ITER - ПЪТЯТ

Какво е ITER?

• ITER („пътят“ на латински) е един от най-амбициозните енергийни проекти в света днес.

• В Южна Франция 35 нации заедно строят най-големия в света ТОКАМАК, устройство за магнитен синтез, което е проектирано да докаже осъществимостта си като широкомащабен и безвъглероден източник на енергия, базиран на същия принцип, който захранва нашето Слънце и звезди.

(по материали от:

<https://gfycat.com/discover/fusion-energy-gifs>)

Основна цел на ITER

• Основната цел на ITER е изследването и демонстрирането на горяща плазма, в която енергията на хелиевите ядра, произведени от реакциите на синтез, е достатъчна, за да поддържа температурата на плазмата, като по този начин се намалява или елиминира необходимостта от външно нагряване.

• ITER също така ще тества наличието и интегрирането на технологии, които са от съществено значение за един реактор (като свръхпроводящи магнити, дистанционна поддръжка и системи за изсмукване на енергия от плазмата).

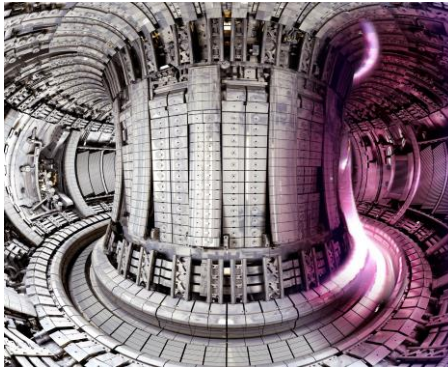
• Хиляди инженери и учени са допринесли за проектирането на ITER, откакто идеята за международен съвместен експеримент в ядрения синтез е лансирана за първи път през 1985 г. Членовете на ITER – Китай, Европейският Съюз, Индия, Япония, Корея, Русия и САЩ – в момента са ангажирани в 35-годишно сътрудничество за изграждане и експлоатация на експерименталното устройство ITER.

Каква е функцията на ITER?

• С десет пъти по-голям обем на плазмата от най-голямата машина, работеща днес, ITER Токамак ще бъде уникален експериментален инструмент, способен на по-дълги плазми и по-добро ограничаване.

• Количеството енергия на синтез, което „токамак“ може да произведе, е пряк резултат от броя на реакциите на синтез, протичащи в ядрото му

• Както вече знаем, колкото по-голям е съдът, толкова по-голям е обемът на плазмата, следователно по-голям е потенциалът за енергия от ядрен синтез.

(по материали от: <https://epthinktank.eu/2023/07/07/what-if-we-could-make-nuclear-fusion-work-science-and-technology-podcast/>)

Възможности на технологията

- Постигане на деутериево-тритиева плазма, в която условията на ядрения синтез се поддържат най-вече чрез вътрешно ядрено нагряване. Учените са уверени, че плазмата в ITER не само ще произведе много повече термоядрена енергия, но и ще остане стабилна за по-дълги периоди от време.

- Генериране на 500 MW ядрена мощност в своята плазма. Световният рекорд за мощност на ядрен синтез се държи от европейския ТОКАМАК JET. През 1997 г. JET произвежда 16 MW ядрена мощност от обща входяща топлинна мощност от 24 MW ($Q=0,67$).

- Демонстриране на интегрирана операция на технологии за АЕЦ. ITER ще преодолее трудностите между днешните експериментални ядрени устройства в по-малък мащаб и демонстрационните ядрени електроцентрали на бъдещето.

- Демонстриране на характеристиките за безопасност на устройство за синтез. ITER постига важен напредък в историята на ядрения синтез, когато през 2012 г. организацията ITER е лицензирана като ядрен оператор във Франция въз основа на стриктно и безпристрастно изследване на нейните досиета за безопасност.

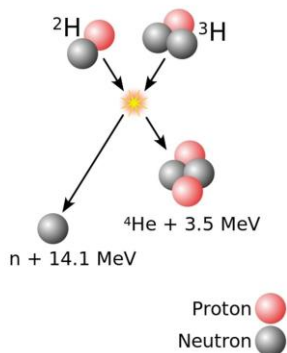
Какво е термоядрен синтез?

- Ядреният синтез е енергийният източник на Слънцето и звездите. В огромната топлина и гравитация в сърцевината на тези звездни тела, водородните ядра се сблъскват, сливат се в по-тежки хелиеви атоми и освобождават огромни количества енергия в процеса.

- Науката за термоядрения синтез от XX в. идентифицира най-ефективната реакция на термоядрения синтез в лабораторни условия като реакцията между два водородни изотопа: деутерий (D) и тритий (T). Реакцията на синтез DT произвежда най-високото енергийно усилване при „най-ниските“ температури.

• Трябва да бъдат изпълнени три условия, за да се постигне синтез в лаборатория:

- много висока температура (от порядъка на 150 000 000° по Целзий);
- достатъчна плътност на плазмените частици (за увеличаване на вероятността сблъсък да се случи);
- достатъчно време за задържане (за задържане на плазмата, която има склонността да се разширява) в рамките на определен обем.

(по материали от: <https://phys.org/news/2022-04-nuclear-fusion-reactor-walls-major.html#lightbox>)

Какво е ТОКАМАК?

• Електроцентралите днес разчитат на изкопаеми горива, ядрен разпад или възобновяеми източници, като вятър или вода. Какъвто и да е източникът на енергия, централите генерират електричество чрез преобразуване на механична енергия (напр. въртенето на турбина) в електрическа енергия. В парна станция, работеща с въглища, изгарянето на въглища превръща водата в пара, а парата от своя страна задвижва турбинните генератори за производство на електричество.

• Токамак е експериментална машина, предназначена да използва енергията на синтеза. Вътре в токамак енергията, произведена чрез сливането на атоми, се абсорбира като топлина в стените на съда. Точно като конвенционалната електроцентрала, термоядрената електроцентрала използва тази топлина за производство на пара и след това електричество чрез турбини и генератори.

• В средата на токамака е неговата вакуумна камера с форма на поничка. Вътре, под въздействието на екстремна топлина и налягане, газообразното водородно гориво се превръща в плазма – самата среда, в която водородните атоми могат да се слеят и да генерират енергия.

• Заредените частици на плазмата могат да бъдат оформени и контролирани от масивните магнитни намотки, поставени около съда. Физиките използват това важно свойство, за да ограничат горещата плазма далеч от стените на съда.

• Терминът „токамак“ идва при нас от руски акроним, който означава „тороидална камера с магнитни намотки“.

Кои държави участват?

• Проектът ITER е глобално сътрудничество на 35 държави. Членовете на ITER Китай, Европейският съюз, Индия, Япония, Корея, Русия и САЩ обединяват ресурси, за да завладеят една от най-големите граници в науката – възпроизвеждане на Земята на безграничната енергия, която захранва Слънцето

и звездите.

• Като подписали споразумението ITER, сключено през 2006 г., седемте членове споделят разходите за изграждането, експлоатацията и извеждането от експлоатация на проекта. Те също така споделят експерименталните резултати и всякаква интелектуална собственост, генерирана от фазите на производство, изграждане и експлоатация.

(по материали от:
<https://www.serapid.com/en/news/international-thermonuclear-fusion-test-reactor-iter-project>)

Какъв принос имат различните държави?

• Европа е отговорна за най-голямата част от строителните разходи (45,6%); останалата част се поделва поравно между Китай, Индия, Япония, Корея, Русия и САЩ (по 9,1%). Членовете предоставят много малък паричен принос към проекта: вместо това 9/10 от приноса ще бъдат доставени на организацията ITER под формата на завършени компоненти, системи или сгради.

• Взети заедно, членовете на ITER представляват три континента, над 40 езика, половината от населението на света и 85 % от световния брутен вътрешен продукт. В офисите на организацията ITER и тези на седемте местни агенции, в лаборатории и в индустрията, буквално хиляди хора работят за успеха на ITER.

• Организацията ITER също е сключила:

- споразумение за техническо сътрудничество с Австралия (чрез Австралийската организация за ядрена наука и технологии, ANSTO, през 2016 г.);
- споразумение за техническо сътрудничество с Казахстан (чрез Националния ядрен център на Казахстан през 2017 г.);
- меморандум за разбирателство с Канада, според който се съгласява да проучи възможността за бъдещо сътрудничество;
- споразумение за сътрудничество с Тайландския институт за ядрени технологии (2018 г.);
- над 70 споразумения за сътрудничество с международни организации, национални лаборатории, университети и училища.

Кога ще започнат експериментите?

- Първата плазма на ITER е планирана за м. декември 2025 г.
- Първата плазма ще бъде първият път, когато машината бъде включена, и първият акт от десетилетната оперативна програма на ITER.
- Разположено на място от 42 хектара в южната част на Франция, строителството е в ход от 2010 г. Централната сграда на Токамак е предадена на организацията ITER през м. март 2020 г. за началото на сглобяването на машината. Първото голямо събитие от тази нова фаза е инсталирането на 1250-тонната криостатна база през м. май 2020 г. В офисите на ITER по целия свят точната последователност от събития по сглобяване е внимателно оркестрирана и координирана.

(по материали от: <https://haywardtyler.com/energy-steel-and-hayward-tyler-inc-secure-contracts-to-support-iter-fusion-project/>)

История на развитие на проекта

- 2005 – Решение за разполагане на проекта във Франция
- 2006 – Подписване на споразумението ITER
- 2007 – Официално създаване на организацията ITER
- 2007-2009 – Разчистване и подравняване
- 2010-2014 – Наземна опорна конструкция и сеизмични основи за Токамак
- 2012 – Важен момент в ядреното лицензиране: ITER става основна ядрена инсталация съгласно френското законодателство
- 2014-2021 – Изграждане на сграда Токамак (достъп за монтажни дейности през 2019 г.)
- 2010-2021 – Изграждане на завода ITER и спомагателни сгради за First

Plasma

- 2008-2021 – Производство на основните компоненти на First Plasma
- 2008-2021 – Най-големите компоненти се транспортират по маршрута на

ITER

- 2015-2023 – Основна фаза на сглобяване I (дати според базовата линия за 2016 г.)
- 2020-2025 – Завършване на торуса
- 2024 – Затваряне на криостата
- 2024-2025 – Интегрирана фаза на въвеждане в експлоатация (пускането в експлоатация от системата започва след няколко години)
- м. декември 2025 – Първа Плазма
- 2025-2035 – Деутериево-тритиевата операция започва

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

<https://en.wikipedia.org/wiki/ITER>

https://en.wikipedia.org/wiki/Belene_Nuclear_Power_Plant

<https://epthinktank.eu/2023/07/07/what-if-we-could-make-nuclear-fusion-work-science-and-technology-podcast/>

<https://fusionforenergy.europa.eu/iter/>

<https://gfyca.com/discover/fusion-energy-gifs>

<https://haywardtyler.com/energy-steel-and-hayward-tyler-inc-secure-contracts-to-support-iter-fusion-project/>

<https://metrologicallyspeaking.com/metrology/>

<https://phys.org/news/2022-04-nuclear-fusion-reactor-walls-major.html#lightbox>

<https://www.iter.org>

<https://www.serapid.com/en/news/international-thermonuclear-fusion-test-reactor-iter-project>

НАГЛАСИ ЗА ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕТО (чрез емпиричен изследователски метод)

Йордан Стойнов¹

Увод

Темата на тази разработка е определяне нагласите на студентите за онлайн обучението. Чрез емпиричен метод съм достигнал до изводите, поставени в разработката. Генералната съвкупност на планирането ми са всички студенти в българско или чуждестранно Висше училище. Извадката ми (анкетиранияте участници) са 10 лица, представители на дадено Висше училище, определени по метода на простия случаен жребий. На тях бяха зададени 9 въпроса, предварително подготвени, във връзка с онлайн обучението. Анкетната карта е анонимна, единственият въпрос обвързващ лице – организация е името на неговото/нейното учебно заведение.

- **Вид на извадката** – проста случайна извадка
- **Метод на контакт** – чрез онлайн платформи за общуване (Messenger, Instagram)

---

¹ Студент от Висше училище по застраховане и финанси (ВУЗФ)

Изготвяне на Анкетна карта – в Анкетната карта са използвани различни по вид въпроси, както и различни начини за отговаряне на въпросите. Срещат се въпроси: преки, с напълно свободен отговор; дихотомични, със затворени отговори; семантично диференциални; с оценка на важноста; въпроси филтри.

АНКЕТНА КАРТА

Нагласи за онлайн обучението

Уважаеми анкетирани, в настоящата Анкетна карта, насочена към студенти в български или чуждестранни университети, съм избрал 8 въпроса, които ще ми помогнат за разбера какви са нагласите на студентите при онлайн обучението. Отговорите на въпросите се отбелязват с X, освен в случаите изрично посочени как да отбележите отговорите си.

1. Пол

- Мъж
- Жена
- Друг

2. Възраст

- 15 – 19
- 20 – 24
- 25 – 29
- над 29

3. Отбележете по скалата в кой курс сте в момента

IV курс	☐
III курс	☐
II курс	☐
I курс	☐

4. В кое Висше учебно заведение се обучавате?
- Висше училище по застраховане и финанси
  - Университет за национално и световно стопанство
  - Софийски университет
  - Друго (напишете името на учебното заведение от долу)
- .....

5. В каква форма на обучение сте в момента?

- Изцяло онлайн форма на обучение
- Хибридна форма на обучение
- Изцяло обучение на място

6. Кои според Вас са предимствата на онлайн обучението?
- .....

7. Кои според Вас са недостатъците на онлайн обучението?
- .....

8. Отбележете на правата по-долу колко ефективно смятате, че е онлайн обучението

1.   2.   3.   4.   5.   6.   7.   8.   9.   10.

9. Кое от двете предпочитате?

- Дистанционно обучение
- Обучение на място

Карта за обобщаване на резултатите от анкетното допитване

№/ въпрос	Възможен отговор			
	Брой дали този отговор			
1. Пол	Мъж	Жена	Друг	
	6	4	0	
2. Възраст	15 – 19	20 – 24	25-29	над 29
	5	5	0	0
3. Отбележете по скалата в кой курс сте в момента	I курс	II курс	III курс	IV курс
	6	3	1	0

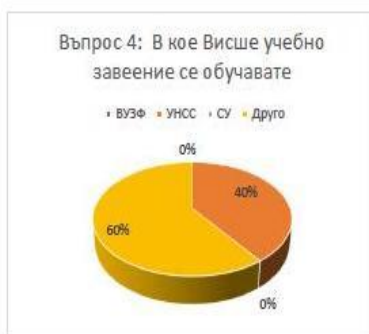
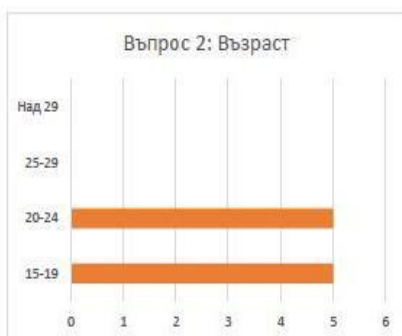
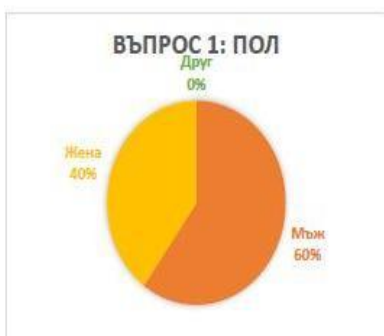
4. В кое Висше учебно заведение се обучавате	ВУЗФ	УНСС	СУ	Друго
	0	4	0	1-IBSEDU 1- LSE 1- НБУ 1-Utrecht University 1-UAL 1- Театрален колеж “Любен Гройс”
5. В каква форма на обучение сте в момента	Изцяло дистанционна	Хибридна	Изцяло на място	
	9	1	0	
6. Кои според Вас са предимствата на онлайн обучението*	<ol style="list-style-type: none"> 1. Спестяваш време и пари 2. Възможност да получаваш знания в удобно за нас време и от всяка точка на света 3. Повече време за самостоятелна подготовка 4. Не губиш време в трафик, за да стигнеш до определеното място 5. Не трябва да ставаш 2 часа по-рано, за да се справиш и да ходиш до университета 6. Вкъщи сме си и вероятността да се заразим с вируса е по-малка, защото това ограничава контактите ни с повече хора 			
	<ol style="list-style-type: none"> 7. Повече свободно време, по-малка вероятност от зараза, спестяваш пари 8. По-гъвкав график, можеш да си караш лекцията навсякъде, спестяваш време 9. По-лесно изкарване на изпитите и опазване на здравето 10. Избягване на струпването на студенти, спестяване на време за пътуване, можеш да си гледаш лекцията в леглото по пижама 			

7. Кой според Вас са недостатъците на онлайн обучението**	<ol style="list-style-type: none"> 1. Непълноценно усвояване на материала и липсата на концентрация 2. Дефицит на емоции и физическо общуване 3. Никакво социализиране, недостатъчно добре преподаване и съответно осмисляне на материала 4. Технологични проблеми, липса на контакт с преподавателя 5. Във вкъщи си си и се разсейваш, и не внимаваш в часа 6. Некомпетентността на повечето преподаватели да работят с компютър 7. Липса на контакт с преподавателя и социална среда 8. Десоциализация, загуба на мотивация, over time на лаптопа (здравословни последиствия) 9. По-трудно усвояване на материала, социална изолация 10. По-трудно концентриране, проблем с техниката, липса на пряк контакт между преподавател и студент, повече преписване 									
8. Отбележете по-долу колко ефективно смятате, че е онлайн обучението	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	0	1	0	1	3	3	2	0	0	0
9. Кое от двете предпочитате?	Дистанционно обучение					Обучение на място				
	1					9				

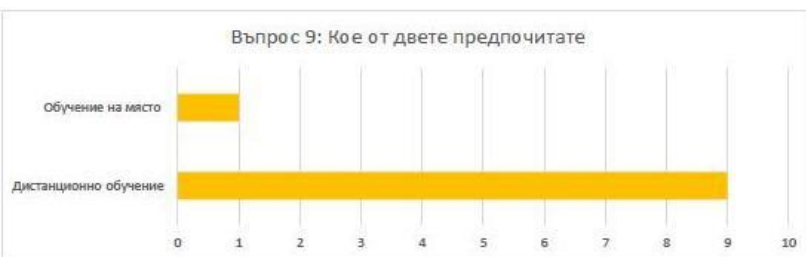
* Тъй като въпрос 6 не може да се представи в процентово съотношение отговорите са разделени на няколко основни тенденции (предимства), които онлайн обучението предоставя, а именно: **спестяване на време и пари** (време да се оправяш преди да тръгнеш, време прекарано в задръствания или чакане на градски транспорт; пари за бензин, месечна карта за градската линия); **намаляване вероятността от заразяване** (избягване на струпване на студенти, седим си вкъщи); **по-гъвкав график** (знания в удобно за нас време от всяка точка на света) и **по-лесно изкарване на изпит**

** Поради факте, че въпрос 7 не може да се представи в процентово съотношение отговорите са разделени на няколко основни тенденции (недостатъци), които съществуват при онлайн обучението, а именно: **непълноценно усвояване на материала; липса на концентрация; дефицит на емоции и физическо общуване, технологични проблеми за преподаватели и студенти; липса на контакт с преподавателите**

Представяне на резултатите от анкетното проучване

Както се забелязва от въпросите, свързани с анкетираните лица, студентите са между 15 и 24 годишна възраст, като повече от половината са I курс, учещи или в Университет за национално и световно стопанство, или друг, включващо: НБУ, IBSEU, LSE (United Kingdom), University of Utrecht (The Netherlands), UAL(United Kingdom), Театрален колеж “Любен Гройс”. 90% от тях са изцяло дистанционно, а само 1 човек е хибридна

форма на обучение. Извън анкетната карта човекът, изучаващ се в хибридна форма споделя, че неговият/нейният университет – University of Art London (UAL) позволяват веднъж седмично да се влиза в университета с цел използване на материали за проекти на студентите.

Положителните и отрицателните страни на онлайн обучението пряко или косвено влияят едни на други. Пример за такова влияние е предимството, че графикът на студентите е по-гъвкав и могат сами да определят кога, какво да слушат и коя задача да свършиш първо, посочен от 40% от анкетиранияте, НО в следващия момент 1/5 страдат от липса на концентрацията, което им пречи за оптималното изучаване на дадената дисциплина. Друго такова влияние е предимството за намаляване разпространението на вируса, поставено като положителна черта на онлайн обучението от 20% от анкетиранияте, НО и дефицита на емоции и физически контакт с колегите и преподавателите, поставено като недостатък на онлайн обучението от 40% от анкетиранияте. Средната оценка поставена от анкетиранияте при оценяване ефективността на онлайн обучението е 5,3 като няма нито един, който да е напълно доволен или недоволен от този тип обучение.

Чрез последната графика се стига до извода, че макар и да има положителни черти онлайн обучението, то 90% от лицата предпочитат да се върнат обратно в университетите си, да имат социалния контакт с преподавателите и колегите си, да усвояват по-добре материална и респективно да жертват гъвкавият си график, да се пазят взаимно от вируса и да продължават да се развиват. Единственото лице, което желае да остане онлайн е и единственият от анкетиранияте, който смята, че онлайн обучението е лесен начин за изкарване на оценка.

V. ECE

През месец февруари на настоящата 2023 г. България отбелязва 150 години от гибелта на Апостола на свободата Васил Левски. Почитаме паметта на Апостола, чиято безрезервна отдаденост на делото, на което е посветил живота си – освобождението на родината – го възвисява в съзнанието ни като свята и непостижима личност.

**„АЗ СЪМ ПОСВЕТИЛ СЕБЕ СИ НА ОТЕЧЕСТВОТО СИ ДА МУ СЛУЖА
ДО СМЪРТ И ДА РАБОТЯ ПО НАРОДНАТА ВОЛЯ“**

Велислава Паничкова¹

Васил Левски – Апостола на свободата. Едно име, изпълващо ни с гордост, преклонение и възхищение. Гордост, че сме негови потомци. Преклонение пред подвига и великото му дело. Възхищение от всеотдайността, струяща от всяка негова дума и постъпка.

Този неповторим Левски – вдъхновител и герой. Осъзнал себе си и мисията, с която е изпратен на този свят. Това негово нравствено израстване го повежда по нов път, път извън манастирската килия. Път към широкото пространство, към света на народа, към света на човешката болка. Път в посока, противоположна на тази, водеща към личното душевно спокойствие и индивидуалното спасение.

---

¹ Старши преподавател по английски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

Поемайки по новия път, Апостола вижда в края му заветната цел – избавлението на народа и осъществяването на националния идеал, идеалът за свободна България. Носи в себе си идеята за постигането на съкровената цел – да събуди българския народ от робския сън, да даде сили на българите да надмогнат страха си и да се противопоставят на подчинението, да ги поведе в борба и да им вдъхне увереност, че ще успеят заедно в общото дело. Прозрението, че да служи на народа е неговото истинско призвание, го кара да крачи в правилната посока и да отдаде себе си, делата си и живота си на своя народ. Той избира пътя да служи на хората, избира живота за другите пред живота за себе си. И не за ден-два, а завинаги, докато диша, докато съществува. Всеотдаен, залагащ на истинността на словото и делата си, той е навсякъде, за да укрепва вярата, за да вдъхва надежда, за да сочи пътя към избавлението и светлината. Забравил за себе си, беден, гол и бос, чрез единство на дела и думи, той обикаля, убеждава, вдъхновява. Загърбва материалното, не се изкушава от него. Вижда единствено смисъл в духовното, в пробуждането, в това да отдадеш себе си на другите. За него няма умора, няма страх, не усеща ни глад, ни студ. Мисълта за свободното бъдеще на народа го храни и топли, крепи го, дава му сили и смелост. Неуморният Левски, посветил себе си на общото дело, става истински чудотворец. Усещайки пълната му отдаденост, чувайки пробуждащите му призивни слова, народът се събужда, осъзнава и изпълва с вяра и надежда за постигане на желаната свобода. Пробуждането – това е чудото, родило се от вдъхновяващите думи и дела на Апостола, от неговата безгранична всеотдайност. Отдаденост, благодарение на която тази изключителна личност променя хода на историята на българския народ.

Левски служи до смърт на отечеството си, остава верен на националната кауза, всеотдаен, неуморим, с обич към ближния и съпричастност. Вдъхновител, водач на потиснатите и вестител на бунта, благороден и нравствено извисен – ето такъв ще го носим в сърцата си и ще прекланяме глава пред неговото духовно безсмъртие.²

---

² Снимков материал от: <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101784744/pametnikat-na-apostola-v-sofia-masto-za-vsenedna-pochit>

ЦВЕТНО И МАГИЧНО МАРОКО

Евгени Йорданов¹

Някои истории започват с предистория, която ги прави по-трудни и по-интересни. Тази не прави изключение.

Заминаването ми беше планирано за неделя 30.04.23 г. Предстоеше натоварена програма с посещение на множество интересни места. За мен обаче черешката на тортата си оставаше изкачването на най-високия връх на Северна Африка и на Атласките планини – вр. Тубкал (4167 м.).

До този момент няхах покорен връх над първенеца на Балканския полуостров Мусала (2925 м.) и не знаех как надморската височина ще повлияе на организма ми. Бях чел, че трябва да се тренира с бързо слизание и качване на върхове. А какъв по-удобен връх от Черни връх. Същата седмица в понеделник следобед си бях свършил работата и реших, че вечерно бързо изкачване ще ми се отрази положително. Тръгнах от кв. Симеоново, като до Голи връх бях с маратонки за бягане, но оттам започваше линията на снега и се наложи да обуя по-сериозните обувки, предвидливо сложени в раницата. Малко преди върха излезе гръмотевична буря и побързах да се скрия в едноименния заслон. Вътре ме посрещна една приятелка, Милена, а компания ѝ правеха младо момиче и човекът, който стопанисва заслона – Ники. Момичето тръгна да гони автобус, а аз останах и гледах падащите навън гръмотевици, като една удари заслона и дори от контактите изхвърчаха искри. Като всяка пролетна буря, и тази отмина за двайсетина минути и реших да се спасявам към гористата част на планината възможно най-скоро. За по-малко от 30 минути бях под х. Алеко на „Дяволската пътека“. Знаех, че мостовете по нея са в окаяно състояние, но това беше най-бързият път за Симеоново. Още първият мост се оказа по-зле и от спомените ми – откачен от едната страна и с липсващо парче по средата. Реката беше бурна и нямаше откъде другаде да се прескочи. Пробвах да премина по моста, но се хлъзнах и в ужасна болка установих, че съм си извадил рамото. Следваше дълго слизание с градски транспорт до кв. Драгалевци, където ме чакаше приятел с кола да ме закара в Окръжна болница при негов приятел от ПСС на смяна в спешното отделение. За мое съжаление докторите не успяха да наместят рамото без пълна упойка и престоят ми се оказа по-дълъг от очакваното. Още по-съкрушителното беше, че ми забраниха дори да си помисля в следващия един месец да се качвам в планината, особено на такава височина.

---

¹ Старши преподавател по физическо възпитание и спорт, кат. ФВС при Минно-електромеханичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

Но за какво са мечтите, ако не ги преследваш?... Завънях на познати травматолози, докато един не ми каза, че ако внимавам много, няма проблем да се кача на върха. Това и чаках...

И дойде очакваната неделя. Излитане от летище „София“ и бързо кацане в Истанбул. Новото летище на Турция наистина е огромно и впечатляващо. Според РВД откакто е построено, над територията на България преминават средно по 3000 самолета на ден! До полета за Маракеш ни оставаха цели 8 часа. А група от над 20 човека трудно взимат едно и също решение. Затова се разделихме на две групи. Едната остана да почива на летището, а другата се отправи на разходка из Истанбул. Наехме си бусче и първо ни откара на площад „Таксим“. Шофьорът обаче много държеше да ни покаже нещо не толкова известно в околностите на Истанбул, а именно: село Балабан, до което се намира вододайната зона на този мегаполис. Селото се оказа от български изселници. Седнахме да обядваме и останахме очаровани от вкусната храна и доброто обслужване.

И така дойде, време за полета, който е с продължителност малко над 5 часа. Пристигнахме в Маракеш около 22 ч. местно време (24 ч. в България) и естествено при толкова голяма група се получи напрежение с липсващи куфари. Драмата продължи около час, но накрая всички бяха с багажа си и се отправихме с водачите ни в това приключение Абдул и Азис към хотела. Късна вечеря и късно лягане.

На следващия ден ни предстоеше разходка из Маракеш. Обиколихме доста от многобройните туристически забележителности, както и така известния пазар при площад Джемаа ел Фна (Jemaа el Fna), където освен кобри и майmunки, облечени по странен начин, има стотици тонове различна стока, която няма определена цена и всеки сам се пазари за нея. Разбрахме и по трудния начин, че алкохол се продава само до 20 часа и то само в големи вериги супермаркети (където все пак има фиксирана цена). Градското движение също ни изуми. Имаше съвсем малък брой светофари, а в кръстовищата всеки влиза с пълна газ и клаксон.

Легнахме си рано, защото на сутринта трябваше да станем рано и да се отправим към Имлил, откъдето се тръгва за връх Тубкал. Дотам стигнахме с бусове, които на места се разминаваха на една боя разстояние с колите в насрещното движение. И така, стройна група от 22-ма туристи-оптимисти се отправи към х. Тубкал на 3207 м. Предстоеше ни изкачване от 1500 м. денивилация под жаркото мароканско слънце. По пътя се разминаваш непрекъснато с натоварени до краен предел мулета, на моменти движещи се без никакъв контрол по тясната пътека. На определено разстояние има места за продаване на вода, безалкохолни напитки и храна. Опитахме се да поискаме бира, но уви...ударихме на камък. В късния следобед стигнахме хижата и се настанихме в стаята...точно така, всичките 22-ма в една стая, като за всеобщо съжаление имаше и двойка холандци с несполучлив опит за изкачване, останали една вечер вповече, но без резервация. Както се казва, една беда не идва сама... Специално заради моето наранено рамо си носих раницата на другото, което никак не е удобно за ходене по цял ден, макар и да бях намалил тежестта на раницата до минималните 6-7 кг.

Оказа се, че традициите в Мароко са планинските водачи сами да приготвят храната и присъстващия навсякъде чай на туристите си и нашите водачи нямаха никакво свободно време. Хижите предлагат само спане, а потокът от мулета нагоре и надолу по пътя служи за качване на храна и багаж за самите изкачвания. Легнахме си рано, защото тръгването сутринта беше в 4.30 сутринта.

Поради необичайно топлото време и липсата на нормална зима очакванията, че ще има сняг през целия път, не се оправдаха, което наложи неколкократно слагане и махане на котки по пътя нагоре и надолу, както и неприятното стъргане по камъни. Нагоре тръгнахме 20 човека и двамата ни водачи. Една от жените с дете на 10 години остана в хижата, но и качването на Крумчо на тази възраст толкова високо също си е успех. Групата се движеше бавно за личното ми темпо и не усетих никакъв дискомфорт с изключение на изкачването на малко водопадче в един улей с котки по мократа скала, когато раницата, праметната на едно рамо, изненадващо ме завъртя. Не всички обаче бяха достатъчно подготвени. Две жени не успяха да се изкачат и бяха върнати с водача Азис към хижата. Над 3900 м. доста хора се почувстваха с болки в главата или лек задух – ясни признаци на височинна болест. Поради бавното темпо се качихме на върха за около 6 часа, което гарантираше неприятно слизане по размекналия се сняг.

На самия връх направихме много снимки с усмивки и дръпнахме едно леко право хоро. Тубкал се оказа доста посещаван връх. По пътя и на самия връх се срещнахме със стотици желязци да се изкачат на 4167 м., но гледката на хората с височинна болест (отворени като на кукла очи и лилави устни) остава като доста плашещ спомен. И както обикновено е в планината, изкачването е по-лесно от слизането. Особено при ситни камъни. Невъзможността да използвам две щеки допринесе за още по-неприятните изживявания, като цялото напрежение бе поето от коленете. Все пак всички благополучно стигнахме до хижата и следваше вкусен обяд. Горките ни водачи!

За десерт трябваше да слезем още 12 км. до Имлил, където щяхме да спим в къща за гости. Слизането беше дълго и изморително, но с изключение на едно изплашено магаре, което за малко да помете голяма част от групата ни, друго интересно не се случи. Така наречената къща за гости предложи малки стаи и почти никаква вода за къпане. Все пак вечерята си я биваше. Няма как да не спомена известания в Мароко таджин, в който се готви всичко в комбинация с едноименна смес от подправки. Отначало е приятно, но после става досадно. Въпреки умората успяхме да се почерпим с по 100 грама питие, което беше в основния ни багаж, докаран до къщата с бус.

Лягането отново беше рано, защото и ставането пак бе в ранни зори. Предстоеше ни дълъг път до Уарзазад. Почти целият ден премина в път. Имаше и туристически забележителности, като домът на владетеля на Сахара, както и Айд Бен Хаду, който е под защитата на ЮНЕСКО. За финал посетихме филмовото студио на Уарзазад. В него всички се забавлявахме и направихме възтановка на много от филмите, снимани там. След много смях трябваше да бързаме, защото

до затваряне на магазините за бира оставаха 20 минути, а пореден ден без бира беше немислим в настаналата жега. Влязохме в супермаркета и всички се пръснахме да търсим отделната стая с алкохол. Получавайки съобщение на телефоните, че стаята е затворена поради дългата опашка и невъзможността да се мине през каса преди 20:00 часа, всички като по сигнал оставихме количките в магазина и се втурнахме към малък магазин наблизо. За наш късмет успяхме да влезем точно преди затваряне и да се запасим с безценния и така нужен ни хмелов цяр.

Хотелът, в който щяхме да ноцуваме, се оказа най-хубавият за целия ни престой. Дори имаше и басейн, но цветът на водата в тази пустинна област ни отказа от идеята за плуване. И за първи и единствен път ни беше разрешено да пием бира по време на вечеря. А после събирането около басейна беше повече от забавно.

Има ли смисъл да казвам, че на сутринта ставането отново беше рано. Трябваше да стигнем пустинята Сахара. Пореден цял ден път. Пайзажът ставаше все по-извънземен. И за капак се оказахме в пясъчна буря. Дори водачите и шофьорите бяха впечатлени. На шосето се получаваха пясъконавявания, като от сняг. Следобед пристигнахме на мястото, откъдето трябваше над час да се предвижваме с камили. А бурята не спираше. Започнах да разбирам начина на обличане на хората от този район на света. Всички се маскираха и сложихме очила, за да можем да виждаме поне нещо в създалата се ситуация. Язденето на камила съвсем не се оказа най-приятното преживяване на света. Рязко изправяне, зверско друсане и за капак аз трябваше да се държа с една ръка и раницата ми да е на същото рамо... Стигнахме до много красив лагер в самата пустиня, където щяхме да преспим. Преди вечеря ни предстоеше каране на сноуборд по пясъчна дюна. В интерес на истината, беше повече смях отколкото пързаяне, особено за мен. Заради ръката ми дадох бавен борд и не успях да се пусна като хората. Вечерята бе последвана от вечер с местна музика. След разотиването на повечето хора видяхме камилски кърлеж с размерите на нокътя на палеца. Питахме един от камиларите дали е опасен и се заформира интересен разговор. Човекът се оказа номад. Обикалял пустинята години наред. От няколко години се занимавал с прекарване на туристи с камилите през пустинята. С изненада научихме, че е на 38 години – и 25 не бих му дал. Никога не беше посещавал училище, но английският му беше на прилично ниво. Оказа се, че го е научил с разговори с чужденците. Имаше и собствено виждане за света. С две думи, интелигентен човек. Интересна беше теорията му за змиите и скорпионите, от които ние изпитвахме ужас. Специално за скорпионите каза, че хапели само хора, които се страхували от тях. Заведе четирима човека от групата ни навътре в пустинята посреднощ, където водихме дълги разговори. Лошо ни стана, като видяхме кое време е станало, защото тръгването беше още по-рано от обичайното рано.

Щяхме да посрещнем изгрева до най-високата дюна: 296 м. Събуждането беше по тъмно. Отново оправяне на багаж, качване на камилите и отправяне към

изгрева. Гледката наистина си заслужаваше. Нещо, което не всеки ще успее да види в живота си. Трябваше да се качим за още двацет минути на камилите, но идеята за рядкото изправяне и след това скачането на земята на камилата с болящо рамо не ми се стори никак привлекателна. С още няколко човека нежелаещи гърбатия превоз (в Мароко камилите са едногърби!) решихме да се поразходим пеша до края на пустинята. Последва вкусна закуска в хотел, чийто вход бе украсен със странните атрибути ски и сноуборд и където ни предложиха уникалното удоволствие от взимане на душ. И за десерт – цял ден път с буса до Маракеш, където щяхме да преспим в познатия ни от първите два дена хотел. Отново трябваше да се ляга малко след пристигането в хотела, защото „неизненадващо“ ставането беше ранно.

Имахме резервирани ранни билети за „Градините на Мажорел“ – едно наистина красиво и приятно място, привличащо туристи от цял свят. А след това отново път до Иминифри – естествен мост, наречен на берберски „Портите на бездната“. Това забележително място е резултат от водна ерозия върху скалата. Следваше още път и посещение на впечатляващите водопади Узуд. Това е място по-познато на местните. Денят беше неделя, който е единственият почивен ден в Мароко, и на този приказно място се бяха събрали огромно множество хора. Гледката не може да се опише, просто трябва да се види. Долу, където се излива водопадът, има малко езерце, в което гребат лодки със седалки. На няколко нива нагоре има ресторанти с пеещи в тях берберски хорове. Усетихме в пълна сила местната култура. Нямахме много чужденци и ние видимо се отличавахме. Има и място, където диви маймуни идват да ги храниш. Естествено местните са измислили и от това как да изкарват пари, като продават фъстъци и всякакви маймунски лакомства и срещу скромна сума те снимат с тях. Наистина водопадите Узуд са място което трябва да се види!

Чакаше ни път и свободно време в Маракеш. Бяхме решили, че вечерята ще е на някое от свободните сергии за храна, което изуми нашите водачи. Хигиената в тази страна не е на високо ниво и до този момент те ни бяха водили само на проверени места за хранене. Не съм споменал, че в Маракеш животът е изключително нощен. В малките часове на нощта можеш да видиш новородени, малки деца и старци. Всичко живо е навън. На всеки ъгъл има различни улични представления, от пеене през всякакви представления. Единствено популярните от деня на това място маймунки и кобри са прибрали. Явно има защо. На пазара храната наистина бе интересна. За първи път пробвах супа от охлюви, която се оказа доста вкусна. Вечерта си направихме и късно парти на една от терасите на стаите. Бяхме си взели и бира и животът беше наистина усмихнат. Тази нощ не си легнахме рано.

Предстоеше ни последен ден в Мароко. По-голямата част от групата отиде на хамам (по нашето, на баня, само че с минерална вода и с теляк), но заради контузията аз няхах право дори да си помисля за подобно нещо, затова се отправих към пазара за сувенири. Както вече казах, цената варира много и се

оказа, че ако си първи купувач сутрин, е много трудно да се договориш за добра цена. Обядът ни беше свободен за всички и малка групичка решихме да потънем дълбоко в пазара на Джемаа ел Фна. Намерихме място, където месото се пече в стая-пещ под основното заведение. Толкова крехко и вкусно месо рядко се намира. А порция от пет евро е толкова огромна, че е почти непосилна за изяждане.

След всичко видяно и преживяно – и изядено – в Мароко, дойде време за край и на това приключение. Сбогуване с водачите на летището и грамадна опашка на терминала с явно обичайните за този район на света летищни проблеми.

Предстоеше ни дълъг път до България с голям престой в Истанбул. Мароко остави у нас пълноцветни и красиви спомени от държава и народ различни от всичко познато ми до този момент. Със сигурност приключенията ще останат задълго в спомените ми, а къде ще бъде следващото изживяване, само бъдещето ще покаже. Идеи не липсват....

ПРЕДЕЛИТЕ НА КОМФОРТА

Анна Илиева¹

Не всеки ще се припознае с написаното. Темата, относно която искам да говоря в момента, е стандартът на неоползотворения ден. Питам ви дали някога сте се чувствали гузно, че си губите времето на телефона, вместо да направите нещо смислено? Ако е така, вероятно знаете, че промяната не е лесно нещо. Не винаги става дума за значителни промени в ежедневието ни. Да излезете с приятел, вместо да висите пред телевизора вкъщи, или да покарате колело след работа, когато обичайно си полягате за почивка, например. Не звучи толкова лошо, нали?

За много от нас това обаче е червена точка в календара. Често подценяваме ролята на подсъзнанието ни и как то преработва получената информация. На негово ниво точката може да се разрасне в повод за паника или страх у нас, за които повърхностно да си затваряме очите. В такъв случай добре дошло е отлагането, придружено с неизменните му оправдания и извинения пред другите и пред нас самите. Новата грижа не опира само до страх, защото тя също като гъдела ни обърква и не знаем дали да се смеем, или да плачем. Тези смесени сигнали са продиктувани именно от зоната на комфорта – когато ни се наложи да разчупим рутината си и да опитаем нещо различно.

Всеки човек разполага със зона на комфорт. При някои е по-тясна, при други – доста широка. Тя се сформира с годините и ако желаем драстични промени при нея, ни е нужна силна воля. Волята определя човека, нали така? А кой определя волята тогава? Истина е, че тя сама не идва и също и трябва време да се развие. Волята е като въже с неясно съдържание. Започва от коприна, която ви предава под по-голям натиск. Развива се в коноп, за да удържа повече, макар и да дразни ръката, с която я държите. И понякога стига до метал, който е устойчив на всякаква тежест. Малките стъпки са тези, които подават материала за изграждане на вътрешната ви сила. Спомнете си играта на въже – за да бъдете добри, са нужни много несполучливи опити и дребни победи. Това е естественият път, по който можем да се научим на всяко друго умение в живота.

Знам, някои сме свикнали на дивана, пред телефона, в леглото. Играта на въже е активност. Не, тя е промяна. Тя е червена точка, която подсъзнателно усещаме, но външно отричаме. Зоната на комфорт е извикана като рефер в борбата ни за справяне с този проблем. Без значение дали е игра, правене на план за идната седмица или разговор, който избягвате от дълго време. Когато признаете, че се

---

¹ Студентка, II курс, спец. КТИД, ОКС „бакалавър”

чувствате дискомфортно от подобна промяна, сте вече готови да продължите с вземане на решение. За да се превърнем в по-добри версии на себе си, най-напред трябва да сме си приятели, не врагове на самите себе си. Не е нужно да се гмурвате с главата напред в непознати води и да биете алармата, тръгнете ли да се давате. Всяко умение се научава. Не размахвайте крайници некоординирано във водата – започнете да плувате.

Да помислим. Очевидно, първо идват малките промени. Не казвам да спрете да пушите изведнъж. Това е тлъста червена точка в графика на седмицата за някои хора. Не си казвайте, че *трябва* да правите нещо, защото просто *трябва* да го направите. Твърде многото **трябва** води до твърде многото червени точки, които ни спират от прогрес. Ако сте изгубени, поставете си по-смислени цели. Не вършете дейност, за да гледате резултата още днес или утре. Той не идва мигновено. Докато бързате да постигнете това, което според вас трябва да свършите, толкова по-мъчителен ще е процесът и толкова по-малък интересът за упоритост. Защото твърде голямата амбиция за промяна може да доведе до обратния резултат.

Възможен резултат е например многото задачи за вършене лесно да ви съблазнят да отлагате понякога. Веднъж-два пъти не вреди, но е зле, когато това доведе до рутина, затрупваща ви все по-надълбоко в мисловна бъркотия, от която все по-трудно ще можете да се отървете. Представете си го само за миг: съставяте си списък и нареждате на глас: „Ще направя това, това, това...“, после си губите времето, чувствате се гузни, утешавате се с: „Утре, може би“, а тогава вече сте забравили и пак не изпълнявате някоя подточка от списъка. И се сформира цикъл на лоши навици на отлагане и слаба памет. Това е, защото психиката ви алармира от множество червени точки, с които не може да се справи наведнъж. Зоната на комфорт блокира ума ви в опит да го запази и в резултат остават смесените чувства и безнаднежността. Кошмарно е да си го представите, нали?

Правете компромиси, когато става дума за приоритети, но не се залъгвайте, че е по-важно да се излежавате и да си губите времето, вместо да напишете онова есе, курсова работа или проект. Запомнете, че зоната на комфорт не е верен приятел – понякога ще помага, понякога ще пречи. Заради нея може да се чувствате неудобно да опитвате неща, които ви плашат външно или вътрешно. Ако развиете волята си с малки промени, скоро ще оползотворявате дните си с повече смисъл и спокойствие за пътя, който следвате.

Както е казал Хераклит: „*Всичко съществуващо се движи и нищо не остава едно и също*“. Реката тече, така че не можете да се изкъпете в едни и същи води два пъти, защото и да тичате надолу по течението, тя ще се е променила по пътя, който междувременно е изминала. Така е и с живота – не можете да следвате чуждите стъпки, не можете да повторите опитите преди провала, но можете да се

изкъпете в новодошлите дни и да започнете начисто с нова схема и мотивация. Всичко се мени и аз вярвам в това. Не ви убеждавам. Сами ще откриете своята истина, когато ѝ дойде времето да се покаже пред вас.

Приключвам с това, че малко хора ще ги е грижа за вашия успех, но от неуспеха всички ще се интересуват. Затова не го правете за тях, а за себе си. А който иска да е до вас, ще бъде и когато се провалите, и когато успеете, щом паднете, и в мига, в който полетите.

През юбилейната за МГУ „Св. Иван Филски“ 2023 година отбелязахме заедно един от най-красивите български празници, 1 март, с проведен конкурс за мартеница, организиран под надслов „70 години МГУ“ за децата на преподаватели, служители и студенти от МГУ, в който децата участници представиха свои авторски мартеници.

Поздрав-обръщение в мерена реч отпраща към малките творци в конкурса за мартеница на МГУ „Св. Иван Филски“ Елена Харалампиева:

Сега си тук седя
и мартеничката творя.
Първо вземам прежда бяла –
в нея е втъкана чистотата.
А след нея и червена –
тя е символът на топлотата.
Ето ни готова
мартеничка нова.

А за малките дечица
с прежда във ръчица
аз сега наричам,
думите изричам:
– Да сте румени, засмени
като мартеничките червени!
Да сте устремени, смели
като кокичетата бели!

На тез дечица мили
дайте нови сили
да ни радват занаяпред
с мартенички за късмет.
Да получат здраве, берекет
и щастие навред.
Очичките усмихнати да греят
и нека само да се смеят.

И сега на сърчните ръчички
нека вържем мартенички.
Да ги наградим
за труда забележим,
устрема неугасим
и духа непобедим.
Всички Ви благодарим,
много, много Ви ценим!

1 март 2023 г.

Елена Харалампиева

VI. КАЛЕНДАР НА ДЕЙНОСТИТЕ

на членове на академичната колегия, работещи в сферата на хуманитарните и социалните науки, за периода октомври 2022 – август 2023 година

Обучения, проведени от членове на катедра ЧЕ:

През периода **23 февруари – 27 юни 2023 г.** ст. пр. д-р **Екатерина Балачева** провежда курс по испански език за начинаещи: ниво А1.

През периода **22 март – 11 май 2023 г.** ст. пр. д-р **Екатерина Балачева** провежда занятия по български език по молба на Максим Тигану, румънски студент по програма „Еразъм+“.

Ст. пр. д-р **Елена Давчева** преподава специализиран български език на студента по програма „Еразъм+“ Максим Тигану.

През периода **2 февруари – 30 юни 2023 г.** ст. пр. **Милена Първанова** проведе опреснителен курс по английски език на колеги-преподаватели, ниво В1.

Обучения на членове на катедра ЧЕ:

- През периода **15–17 май 2023 г.** ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** участва в преподавателска мобилност за обучение в Europa-Universität Flensburg / Германия по програма „Еразъм+“. Темата на International Staff Training Week 2023 е: *Facing the challenges of a multilingual campus.*

- През периода **3–7 юли 2023 г.**, на основание заповед №КЧ-9/23.03.2023 г., ст. пр. д-р **Екатерина Балачева** взема участие в преподавателска мобилност за обучение по английски език за преподаватели, проведено от SpainBcn-Programs в град Барселона, Испания.

- През периода **3–7 юли 2023 г.** ст. пр. **Златка Михова** взема участие в преподавателска мобилност за обучение по испански език за преподаватели, проведено от SpainBcn-Programs в град Барселона, Испания.

- През периода **31 юли – 4 август 2023 г.**, на основание заповед №КЧ-12/18.04.2023 г., ст. пр. **Милена Първанова** взема участие в преподавателска мобилност за обучение по ICT 2 за преподаватели, организирано и проведено от SpainBcn-Programs в град Барселона, Испания.

Научно-изследователска дейност, реализирани на проекти, участие в научни конференции и сесии, изяви на научни форуми:

През периода **м. септември – м. декември 2022 г.** преподаватели от кат. ЧЕ продължиха обучението по технически английски език в четири нива на преподаватели от МГУ „Св. Иван Рилски“ по европейски проект BG05M2OP001-2.016-0010 „Модернизация, дигитализация и интернационализация на обучението по професионално направление „Архитектура, строителство и геодезия“ в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“, дейност № 6 „Обучение на преподаватели от Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“. Проектът е финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансирана от ЕС чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове. Общата продължителност на курса, започнал на 13 май 2022 г., е с 160 учебни часа и работата по него е финализирана на 16 декември 2022 г. Нивата се водят от преподавателите, както следва:

I ниво (A1)- ст. пр. **Велислава Паничкова**

II ниво (A2-B1) - ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова**

III ниво (B1-B2) - ст. пр. **Златка Михова**

IV ниво (C1-C2) - ст. пр. **Милена Първанова**

През периода **м. октомври 2022 г. – м. август 2023 г.** ст. пр. **Моника Христова** участва като експерт по мониторинг в проект „Система за резултатно-ориентиран мониторинг (ПОМ) на проекти, финансирани от ЕС, Лот 1 – ПОМ за Азия, Тихоокеанския регион, Латинска Америка, Карибите и централно управлявани тематични проекти и програми“, изпълняван от консорциум, воден от „Институт по комуникации и компютърни науки“ към Националния Технически университет – Атина, (други членове — KOMIS / ECORYS / Landell Mills / AETS) по договор No 408-705 с Европейската комисия, ГД „Международно сътрудничество и развитие“, 2019-2023 г.

На **12 декември 2022 г.** ст. пр. д-р **Елена Давчева** участва с доклад на тема „Три години студентски практики – наблюдения на академичния наставник“ в семинар „Практическо приложение на учебно съдържание. Създаване на информационни ресурси за „Българска енциклопедия“, организиран от Българска енциклопедия, Научноинформационен център БАН и проведен в СУ „Св. Климент Охридски“.

През периода **1 април – 3 септември 2023 г.** ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** от кат. ЧЕ е участник в проект „Дуално чуждоезиково обучение (немски и английски език) за студенти по химично инженерство – кръжок към катедра „Инженерна химия“ в ХТМУ“, реализиран в състав: Младен Попов, Сеня Терзиева–Желязкова, Цветелина Вукадинова, Стилиян Чаушев, Благой Стоилов. Проектът е с продължителност до 05.12.2023 г.

На **24 април 2023 г.** ст. пр. **Велислава Паничкова** участва в онлайн информационен семинар на тема „Финансиране на научни проекти, стипендии и изследователски визити: Източници и съвети“, проведен в електронна платформа

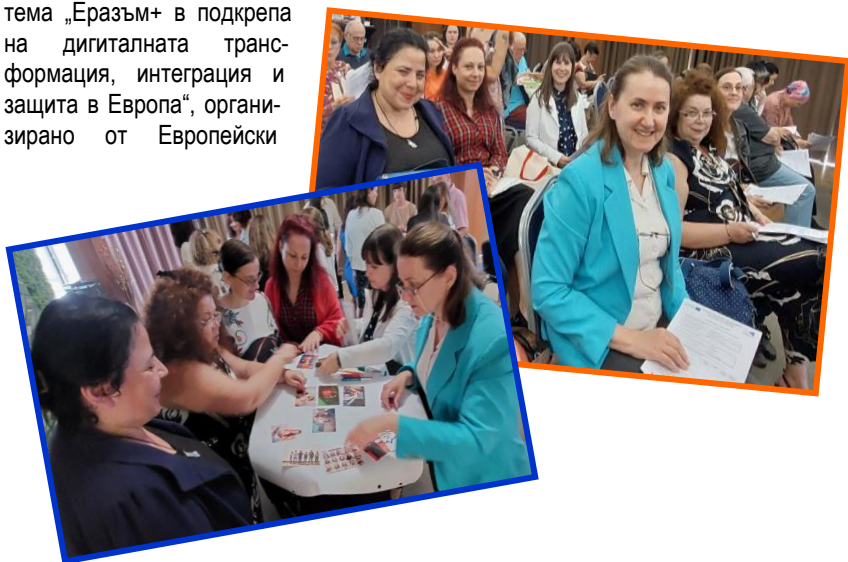

ZOOM (MILIEU: Funding for research projects, scholarships and research visits: Sources and tips; Bucharest; Meeting ID 824 7036 2749) с водещи Рита Бенчивенга (Университет на Генуа), Кристина Перез Фернандес (Университет Компултенсе, Мадрид) и Шабан Даракчи (ИФС-БАН). В рамките на семинара са разгледани възможности за финансиране на научни проекти, изследователски престои, конференции и са предложени основни съвети за кандидатстване и сътрудничество между национални и транснационални научни екипи. Представени са както български финансиращи източници, така и мерките по HORIZON, COST, Marie Curie, ERC и други международни програми.

На **22–23 Май 2023 г.** ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** взема участие с доклад в юбилейна международна конференция „70 ГОДИНИ ХТМУ“, проведена в ХТМУ, София.

На **23 юни 2023 г.** ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** от кат. ЧЕ взема участие в XX Научна постерна сесия за млади учени, докторанти и студенти, проведена в Химикотехнологичен и металургичен университет, София с постер (в съавторство) на тема: „Dual Foreign Language Training (German and English) for Chemical Engineering Students – Scholar Circle at The Department of Chemical Engineering at UCTM [Дуално чуждоезиково обучение (немски и английски език) за студенти по химично инженерство – кръжок към катедра „Инженерна химия“ в ХТМУ]“.

На **29 юни 2023 г.** ст. пр. д-р **Екатерина Балачева**, ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова**, ст. пр. д-р **Елена Давчева**, ст. пр. **Милена Първанова**, ст. пр. **Велислава Паничкова** и ст. пр. **Златка Михова** вземат участие в конференция на тема „Еразъм+ в подкрепа на дигиталната трансформация, интеграция и защита в Европа“, организирано от Европейски

център за качество ООД, отдел „Международни програми и проекти“. По време на събитието са представени и обсъдени посредством дискусии и интерактивни дейности 3 проекта, изпълнявани в рамките на програма „Еразъм+, Сътрудничество за иновации и обмен на добри практики“:

→ *UPGRADE2EUROPE*;

→ *Integrate2EU*: „Разработване на иновативни подходи за социална интеграция на жени мигранти“;

→ *TABASCO*: „Целенасочен подход срещу тормоза в училищата чрез организиране и провеждане на кампании“.

Събитието даде възможност на желаещите да научат повече за програма „Еразъм+“ и възможностите, които тя предлага.

На **16 август 2023 г.** ст. пр. д-р **Екатерина Балачева**, ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова**, ст. пр. д-р **Елена Давчева**, ст. пр. **Милена Първанова** и ст. пр. **Велислава Паничкова** от сат. „Чужди езици“ и проф. д.ф.н. **Добрин Тодоров** от направление „Социални и правни науки“ към кат. „Икономика и управление“ вземат участие в конференция по проект „*Повече възможности, по-малко различия*“, изпълняван в рамките на програма „Еразъм+“, организирана от Европейски център за качество ООД, отдел „Международни програми и проекти“.

По време на събитието, освен едноименния проект, посредством дискусии и интерактивни дейности, е представени и обсъдени още и проектът, изпълнявани в рамките на програма „Еразъм+, Сътрудничество за иновации и обмен на добри практики“ *New Tech – New Generation Technology in the Construction Industry*: „Как да добавим ново измерение към настоящите ключови умения в строителната индустрия с технология и учебна програма от ново поколение“ – с акцент върху VR при обучението.

Ст. пр. д-р **Елена Давчева** е включена като външен консултант-специалист към проект на Институт за литература - БАН „Българската литература за деца и юноши XX – XXI век“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, който е с продължителност 2021-2024 г.

Ст. пр. д-р **Елена Давчева** участва като академичен наставник от страна на МГУ „Св. Иван Рилски“ по проект BG05M20P001-2.013-0001 „Студентски практики

– Фаза 2“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 13.01.2020 г. - 31.12.2023 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове.

Публикационна дейност

Научни изследвания

Монографии

проф. д-р Йордан Иванов

„70 години спорт в МГУ „Св. Иван Рилски“. Спортологични традиции и модели“, в обем 216 стр., и 232 бр. снимков материал, подготвена за печат и с очаквано публикуване до края на юбилейната 2023 г.

Статии

доц. д-р Ваня Цолова

Цолова В. Защо йога трябва да се изучава в часовете по физическо възпитание и спорт в българските университети? В: *Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“*, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2023, стр. 347-350, ISSN 2738-8808 (print), ISSN 2738-8816 (online).

ст. пр. д-р Цветелина Вукадинова

- Цв. Вукадинова, С. Терзиева, Ю. Яворова. Прилагане на мултилингвизъм в чуждоезиковото обучение в съвременното инженерно образование. В: *Чуждоезиково обучение*, 49 (5), 2022, стр. 451–463. ISSN 1314–8508 (Online) ISSN 0205–1834 (Print).
- Popov, M., Tsv. Vukadinova, B. Stoilov, E. Paleva, M. Stoev, M. Galabova, S. Tchaoushev, S. Terzieva. Dual Foreign Language Training (German and English) for Chemical Engineering Students – Scholar Circle at the Department of Chemical Engineering at UCTM. В: *XX Научна постерна сесия за млади учени, докторанти и студенти. Химикотехнологичен и металургичен университет, София, 23 юни, 2023. Сборник с резюмета*, 2023, стр. 112.
- Vukadinova, Tsv. Application of Illustrative Materials in Foreign Language Teaching for Engineering Students. In: *Jubilee International Conference “70 Years UCTM”. Session 12: Education. Book of abstracts*. 2023, p. 116.

ст. пр. д-р Елена Давчева

- Давчева, Е. Цветовете в православния храм. В: *Balkancolor 6 „Цвят във всички направления“*. Сборник с материали по проблемите на цвета и цветознанието. С., 2023. стр. 10-28, ISSN 1313–4884.
- Давчева, Е. Три години студентски практики – наблюдения на академичния наставник. В: *Студентски и образователни и научни форуми – 2022. Материали от семинар „Практическо приложение на учебно съдържание. Създаване на*

информационни ресурси за „Българска енциклопедия“. София, стр. 28-47, ISSN 1314-6572.

- Давчева, Е. За „педагогическия“ превод от руски на Добри Чинтулов, В: *Юбилеен сборник „100 години специалност Педагогика“* на СУ „Св.Климент Охридски“ (под печат).

ст. пр. д-р Иванка Ставрева

- Йорданов, В., И. Ставрева. Взаимовръзка между колективната ефективност и представянето на отборите в националния университетски шампионат по баскетбол 3x3 в Благоевград, 2022. В: *V Научна конференция с международно участие на тема: Съвременни тенденции, проблеми и иновации във физическото възпитание и спорта във висшите училища (25.11.2022)*, Издателски комплекс-УНСС, София, 2023. стр. 101-110. ISBN 978-619-232-700-2.

- Ставрева, Ив. Професионално значими личностни характеристики за инженерите в миннодобивната промишленост. В: *Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“*, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2023, стр. 339-342, ISSN 2738-8808 (print), ISSN 2738-8816 (online).

ст. пр. Милена Първанова

- Първанова, М., К. Младенов. „Когато нарушаваме установения дизайн, защото дистанцията, емоцията и образованието ни идват вповече“. В: *Естетически достижения на изложбената дейност в Технически университет 2020/2022 г.* (сборник), год.III, кн.3./2022, София: Издателство на Техническият университет - София, стр. 146-169. ISSN: 2683-0876

- Първанова М., М. Евгениев. Приложение на обучението на преподаватели от МГУ „Св. Иван Рилски“ в модул по дидактика при оценяване на знанията. В: *Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“*, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2023 стр. 333-338, ISSN 2738-8808 (print), ISSN 2738-8816 (online).

Съпътстваща академична активност на катедра „Чужди езици“

1. Преводаческа дейност

а) Писмени преводи

- През периода **16–23 декември 2022 г.** ст. пр. **Моника Христова** и ст. пр. **Милена Първанова** преведоха от английски на български език презентация от 108 слайда „*Взривни вещества*“ за нуждите на кат. РПИ и ВШППВР, както следва: ст. пр. М. Христова – № 1-55; ст. пр. М. Първанова – № 56-107;

- През периода **25 май – 22 юни** и **5–8 август 2023 г.** ст. пр. **Моника Христова** и ст. пр. **Милена Първанова** преведоха от български на английски език юбилейната книга „*70 години МГУ „Св. Иван Рилски“ 1953 – 2023 г.*“, както следва:

М. Христова	70 години традиции, знания, технологично развитие и иновации	
	Мисия, визия и цели	
	МГУ „Св. Иван Рилски“ – етапи на развитие:	Минно-геоложки институт (МГИ) 1953 - 1965 година
		Висш минно-геоложки институт (ВМГИ) 1965 – 1995 година
		МГУ „Св. Иван Рилски“ 2020 – 2023 година
	Православен храм „Св. Иван Рилски“	
	Факултети и катедри:	МТФ
ГПФ		
Лаборатории, сектори и звена:	Учебно-информационен отдел	
	Студентски иновационен център	
	Център за кариерно развитие	
.....		
М. Първанова	Титул + Съдържание	
	Патронен празник и ритуали	
	МГУ „Св. Иван Рилски“ – етапи на развитие:	Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ 1995 – 2019 година
		МГУ „Св. Иван Рилски“ 2020 – 2023 година
	Факултети и катедри:	МЕМФ
	Научноизследователска дейност и МГУ „Инженеринг“	
	Лаборатории, сектори и звена	Лаборатории
		Сектор „Следдипломна квалификация“
		Висша школа за подготовка на персонал за взривни работи
		Издателска къща „Св. Иван Рилски“
		Филиал - Кърджали
		Библиотека
		Поделение „Студентски общежития и стол“
Студентски съвет		
Музеи		
Спорт		
Текст снимки		

б) Още преводи - писмени:

ст. пр. Милена Първанова

Статии, резюмета, академична документация

- Превод на 1 бр. научна статия (от български на английски език);
- Превод на 6 бр. резюмета на научни статии (от български на английски)

език);

- Превод на 4 бр. становища по процедури за научен растеж (от български на английски език);

- Превод на 1 бр. академични документи и кореспонденция на академичното ръководство (от български на английски език);

ст. пр. **Моника Христова**

Превод на 2 бр. научни статии (от български на английски език).

в) Още преводи - устни:

Ст. пр. д-р **Елена Давчева** съпровожда и превежда на група студенти от Казакстан.

2. Редакторска дейност

а) Участия в редакционни съвети

ст. пр. **Милена Първанова**

- Член на Редакционната колегия на сп. сп. „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2023;

- Отговорен редактор, стилос редактор, техническа редакция и предпечат на сп. „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“, том 3(XXIII) / 2023 г.

ст. пр. **Моника Христова**

Член на Редакционния съвет на сп. *Sustainable Extraction and Processing of Raw Materials Journal* (бр.4/2023), издание на МГУ „Св. Иван Рилски“.

б) Редакторска работа по преводи

ст. пр. **Милена Първанова**

- **22-26 ноември 2022 г.** – редакция на 31 бр. резюмета на статии на кат. МиГ;

- **1-13 декември 2022 г.** – редакция на 2 бр. статии;

- **13 юли – 2 септември 2023 г.** – Стилос редактор на английски език; редакторска дейност върху преведените на английски език доклади (33 бр.) и резюмета (33 бр.) на докладите на български в сп. „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2023.

ст. пр. **Моника Христова**

- **м. юни - м. юли 2023 г.** - Редактор на английските текстове на докладите (13 бр.), включени в списание *Sustainable Extraction and Processing of Raw Materials Journal* (бр.4/2023);

- Редакция на английския текст на 4 бр. научни статии.

в) Редакция на български текстове

ст. пр. **Милена Първанова**

- Редактор на българския текст на влязлата за печат юбилейната книга „70 години МГУ „Св. Иван Рилски“ 1953 – 2023 г.“;
- Редактор, набор, техническа редакция и предпечат на авторския алманах на проф. д-р Йордан Иванов „70 години спорт в МГУ „Св. Иван Рилски“. Спортологични традиции и модели“, в обем 216 стр., подготвена за печат и с очаквано публикуване до края на юбилейната 2023 г.;
- Редакция на 1 бр. доклад за в сп. „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, т. 66, София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2023 г.

3. Съставителство

През **м. юли 2023 г.** ст. пр. **Милена Първанова** състави “Book of Abstracts of Reports from the 65th International Scientific Conference of the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski” – Sofia, 21st October 2022” / „Сборник с резюмета на доклади от LXV Международна научна конференция на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ – София, 21 октомври 2022 г., С.: ИК „Св. Иван Рилски“, 2022, 57 стр. (достъпен в електронен вариант на <http://www.mgu.bg> за МГУ/Наука/Научноизследователска дейност/Научни издания/Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“).

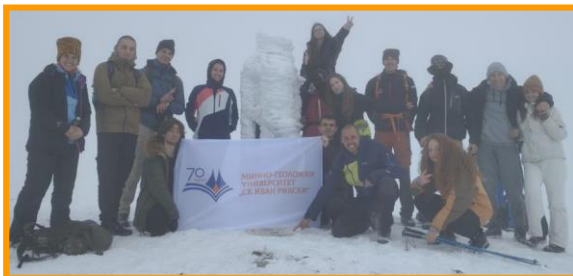
Спортно-състезателна и обществена дейност на катедра „Физическо възпитание и спорт“

- През периода **1-7 декември 2022 г.** ст. пр. д-р. **Иванка Ставрева** и ст. пр. **Каролина Цветкова** от сектор „Тенис на маса“ организираха и проведоха традиционните турнири за студенти и преподаватели за „Купа 8-ми декември“ и „Купа МГУ“
- В периода **3-4 декември 2022 г.** отборът по футзал на МГУ, воден от проф. д-р Йордан Иванов и ст. пр. Илиян Баланов, се представи много добре в НУШ, като зае V място от 14 участващи отбори.
- Сътрудничеството на катедра „Физическо възпитание и спорт“ със Студентска община продължи с организирани от секция „Тенис на маса“ и проведени на **6 декември 2022 г.** Ученически игри по тенис на маса.
- На **11 декември 2022 г.** отборът по хоккей на трева на МГУ „Св. Ив. Рилски“ с треньор ст. пр. **Евгени Йорданов** завоюва сребърни медали на НУШ, проведен в Благоевград.
- Сектор „Футбол“ организира и проведе на **18 декември 2022 г.** открит турнир по минифутбол под надслов „20 г. футболни звезди в МГУ“. В него участваха студенти, докторанти, преподаватели, представители на БМГК.

- На **1 април 2023 г.** в гр. Ямбол се състоя лекоатлетически крос – Национален университетски шампионат (НУШ). Нашата студентка Радостина Балова (ЕООС) с треньор ст. пр. **Каролина Цветкова** зае престижното VI място.

Организиране и участия в събития по повод 70-годишнината на МГУ „Св. Иван Рилски“:

- По случай 70-тата годишнина от обявяването на МГУ „Св. Иван Рилски“ за самостоятелно висше училище катедра „Физическо възпитание и спорт“ започна про-

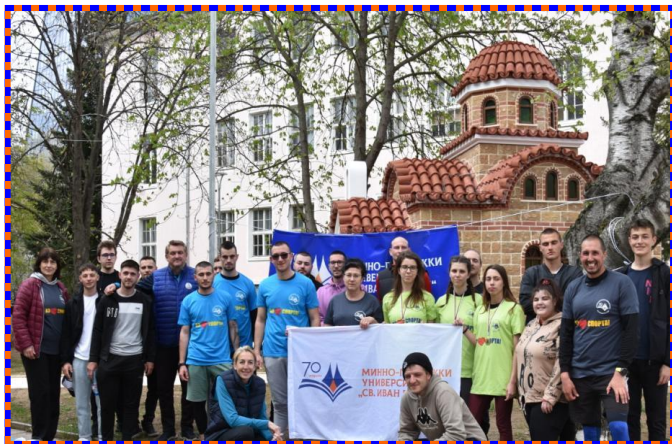
Водач на групата бе ст. пр. **Евгени Йорданов.**

летта с организиране на редица спортни събития: на **6-7 април 2023 г.** се проведе двудневен преход със студенти и преподаватели от МГУ в Стара планина – от гр. Златица, през връх Свищицплаз до гр. Пирдоп.

- На **18 април 2023 г.** ст. пр. **Каролина Цветкова** организира лекоатлетически крос (2000 м. мъже; 1500 м. жени) за студенти от МГУ.

- На **19-20 април 2023 г.** се проведе открит турнир по мини футбол с участието на отбори от: ЛТУ, ХТМУ, УАСГ, МГУ. Купата и златните медали завоюва отборът на МГУ. Мениджър на турнира бе ст. пр. **Илиян Баланов.**

- За **26 април 2023 г.** бе планиран турнир по плажен волейбол за студенти от МГУ, който се проведе в зала поради неблагоприятни климатични условия. Главен съдия на турнира бе ст. пр. **Виктория Ковачка.** ↓

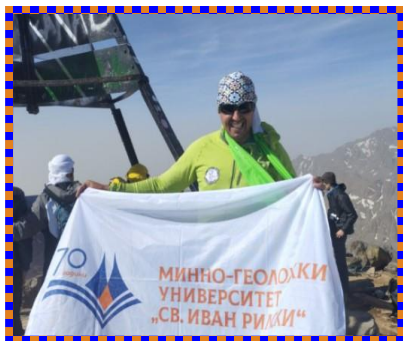

- Членове на кат. ЧЕ в стройни редици със сегашния ръководител катедра ст. пр. Моника Христова в Деня на отворените врати, 28 април 2023 г.

-
- С чудесно настроение прекрасни преподаватели празнувахме юбилея на нашия университет с предишни, но ценени ръководители на дългогодишни звена-колеги:

Членове на кат. ЧЕ с проф. д-р Йордан Иванов, р-л. кат. ФВС

←

- В началото на м. май 2023 г. ст. пр. **Евгени Йорданов** изкачи най-високия връх на Атласките планини и в Северна Африка – вр. Тубкал (4167 м.) в Мароко – и развя флага на МГУ „Св. Иван Рилски“;

- През периода **9 - 13 май 2023 г.** на Националната студентска универсиада в гр. Стара Загора, под ръководството на ст. пр. д-р **Иванка Ставрева** и ст. пр. **Каролина Цветкова**, участие взеха студентите: Петър Петров (РПИ) – тенис на маса, който успя да достигне до осмина финалите; Радостина Балова (ЕООС) – лека атлетика, която зае IV място в дисциплината 1500 м. и VI място на 800 м.; достойно се представи Цветомир Тодоров (СДТНГ) – кик бокс в категорията лайт конта.

- През м. юли ст. пр. **Милена Първанова** направи дизайна и изработи 2 юбилейни флага за 70-летието на МГУ „Св. Иван Рилски“, с които да популяризира и да прави виден в зрителното пространство своя университет.

На **23 юли 2023 г.** изкачи старопланинския първенец вр. Ботев (2376 м.) и ги развя с гордост – и с помощта на бъдещия студент-магистрант на МГУ **Г. Първанов**

- От 31 юли до 4 август 2023 г. двата флага бяха отнесени и развявани и в гр. Барселона, Испания по време на занятия и дейности в рамките на преподавателската мобилност на ст. пр. М. Първанова.

Предстоящи изяви:

- На 27 септември 2023 г. по повод продължаващите чествания „70 години МГУ“, предстои изкачване на връх Мусала, организирано от катедра ФВС. Групата ще се състои от студенти, докторанти, преподаватели и гости.

Сп. *Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“* е включено в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД под № 4486, както и в кооперираната международна он-лайн библиографска система и услуги COBISS с ID 51444744.

ИЗВЕСТИЯ ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
НА МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ – СОФИЯ
ТОМ 3(XXIII) / 2023 ГОДИНА
ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
ISSN 2815-3081 (print)
ISSN 2815-309X (online)

UNIVERSITY OF
MINING AND GEOLOGY
"ST. IVAN RILSKI"

Отпечатано в Издателска къща „Св. Иван Рилски“
на МГУ „Св. Иван Рилски“, София